

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΕΙΟΝΟΜΙΑΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑΣ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Ταξιδεύοντας στην Αγγλία»: Οι ιδέες του Καζαντζάκη για την
εκπαίδευση του «ελεύθερου» πολίτη

Το παράδειγμα των σπορ - Προτάσεις αξιοποίησης

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ
ΕΛΕΝΗ ΦΩΤΙΑΔΟΥ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΟΝΟΥΦΡΙΟΣ [ΑΚΗΣ] ΠΑΥΛΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΚΕΡΚΥΡΑ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	σελ 5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1 Έργο-βίος-ιδέες Καζαντζάκη	σελ 8
1.2 Προσωπικότητες που επηρέασαν τον Καζαντζάκη	σελ 15
1.3 Η Αγγλία του Καζαντζάκη: παρελθόν και παρόν	σελ 20
1.4 Τα ταξιδιωτικά έργα –Ταξιδεύοντας	σελ 22
1.5 Η «παράδοση» του ταξιδιωτικού λόγου	σελ 26
1.6 Οι ιδέες περί Ελευθερίας και ο «Τζέντλεμαν»	σελ 31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1 Η Ιστορία των πανεπιστημίων της Αγγλίας που «όρισαν» την ταυτότητα του τζέντλεμαν	σελ 39
2.2 Η ολόπλευρη αγωγή του τζέντλεμαν: η συμβολή των σπορ	σελ 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Προτάσεις διαχείρισης	σελ 68

<i>Βιβλιογραφικές αναφορές ....</i>	<i>σελ 78</i>

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετά από πολύμηνη εργασία και συλλογή πληροφοριών από πολλές και διαφορετικές πηγές με ανάλογες δυσκολίες είμαι στην ευχάριστη θέση να σας παρουσιάσω την πτυχιακή μου εργασία.

Η παρούσα εργασία με τίτλο «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία»: Οι ιδέες του Καζαντζάκη για την εκπαίδευση του «ελεύθερου» πολίτη. Το παράδειγμα των σπορ - Προτάσεις αξιοποίησης», αποτελεί μελέτη που γίνεται στα πλαίσια εκπόνησης πτυχιακής εργασίας του Ιόνιου Πανεπιστημίου και ειδικότερα του τμήματος Αρχειονομίας Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας.

Το θέμα αρχικά προτάθηκε από τον κ. Ο Παυλογιάννη. Δεν θα κρύψω πως από την πρώτη στιγμή μου φάνηκε αρκετά πρωτότυπο και γοητευτικό, καθώς σκέφτηκα ότι «Καζαντζάκης και Αγγλία» θα αποτελεί πάντα μια ενδιαφέρουσα μελέτη και αναμφίβολα το συγκεκριμένο ταξίδι δεν θα είναι βαρετό.

Με την καθοδήγηση και τη βοήθεια του καθηγητή μου ταξίδεψα, ακολουθώντας τον Καζαντζάκη στην Αγγλία, στους χώρους της κοινωνίας, της επιστήμης, του πολιτισμού και των ιδεών.

Μετά από τη μελέτη της ζωής και του τρόπου σκέψης του μεγάλου αυτού συγγραφέα κατανόησα γιατί συγκαταλέγεται στους πιο σύγχρονους και πρωτοποριακούς συγγραφείς. Γιατί η δύναμη της πέννας του ασκεί μεγάλη επιρροή σε πολλούς τομείς της κοινωνίας ακόμα και σήμερα.

Για το περιεχόμενο, τη δομή, τη βιβλιογραφία και τη μεθοδολογία θα γίνει εκτενής λόγος στην εισαγωγή.

Το ερευνητικό ταξίδι με τον Καζαντζάκη δεν είναι εύκολο, αλλά είναι πάντοτε ελκυστικό. Η περιπλάνηση στο χώρο των ιδεών του και των αναζητήσεων του δεν ολοκληρώνεται εύκολα. Συνήθως ανοίγει νέα πεδία έρευνας, εξίσου γοητευτικά, ενίοτε όμως δύσβατα.

Ακριβώς σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω προσωπικά τον καθηγητή μου κ. Ο. Παυλογιάννη, ο οποίος στάθηκε αρωγός σε όλα τα στάδια ολοκλήρωσης αυτής της εργασίας και με μεγάλη προθυμία με συμβούλεψε, ώστε να φέρω εις πέρας το έργο μου.

Εισαγωγή

Πάντα επίκαιρος ο Καζαντζάκης και πάντα μυστήριος και απρόσμενα ελκυστικός. Εκεί που νομίζεις που οι σκέψεις του βασανίστηκαν σε όλο το χάρτη των προβλημάτων και η πένα του κατέγραψε παραδόσεις και μνήμες, συνήθειες, πρόσωπα γνωστά και αφανή, χώρους φημισμένους και άγραφους, αγωνίες, αρνήσεις και αντιδράσεις, σε αυτό ακριβώς το σημείο συνειδητοποιείς ότι τα γραπτά κείμενα του μεγάλου Έλληνα συγγραφέα αποτελούν την αφορμή για περαιτέρω διανοητικά ταξίδια, για αφάνταστες διαδρομές και νέες προοπτικές.

Με αυτές τις σκέψεις συνταξιδέψαμε με τον Καζαντζάκη στην Αγγλία. Τα «Ταξιδιωτικά» του είναι γνωστά και πολυδιαβασμένα. Ωστόσο η δική μου σχέση με αυτά περιοριζόταν σ' ένα απόσπασμα από το «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» με τίτλο «Δίπλωμα ανθρώπου», ενταγμένο στο ανθολόγιο της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας κάποιας τάξης του Γυμνασίου και συνδεδεμένο με τους μαθησιακούς στόχους του εκπαιδευτικού συστήματος. Εκ των πραγμάτων η πρόκληση αποτελούσε δύσκολο εγχείρημα και γοητευτική πράξη: να εργαστούμε με το «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» και με τον Καζαντζάκη. Να μελετήσουμε το εν λόγω βιβλίο ταξιδιωτικής λογοτεχνίας και κυρίως τις απόψεις και τις πληροφορίες του συγγραφέα για την ιστορία, τη γεωγραφία, τον πολιτισμό, την καθημερινότητα, τις πόλεις, την οικονομία, τα πρόσωπα, την εκπαίδευση, όπως αυτά προκύπτουν από την αυτοψία και την εμπειρία της επίσκεψης στην Αγγλία και όπως μυθοποιούνται και δραματοποιούνται από την υψηλή συγγραφική δεινότητα του Καζαντζάκη. Παράλληλα, όμως, επιλέξαμε να ερευνήσουμε αυτά που υποδηλώνονται, τα κοινωνικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα, αυτά που μάλλον δεν έβρισκαν εύκολα χώρο στα παλαιότερα ιστορικά και πολιτισμικά έργα. Γιατί ο Καζαντζάκης πρωτοπορεί. Δίπλα στα ξακουστά στρατιωτικά, πολιτικά, κοινωνικά, εκπαιδευτικά κατορθώματα της Αγγλίας και των Άγγλων, εμφανίζει σκόπιμα και αιρετικά μια άλλη εξίσου πραγματική Αγγλία που ο συγγραφέας την περπατάει, τη μυρίζει, τη βλέπει, την αισθάνεται, τη ζει, την περιεργάζεται και την συζητά. Είναι οι αποκρουστικές βιομηχανικές πόλεις, οι ανθρώπινες αδυναμίες, οι ιδεολογικοί δογματισμοί, η απαισιοδοξία και ο συντηρητισμός. Είναι αυτά που υπάρχουν σε αντίθεση με αυτά που επιλέγουμε να φαίνονται. Είναι οι διπλές αναγνώσεις, οι δύο φύσεις, αυτά που ξεχνούσαν οι επίσημες ιστορίες και διέσωζε η λογοτεχνία. Όλα αυτά, κατά ένα τρόπο δηλωτικά των προθέσεων και των αναζητήσεων του συγγραφέα, γίνονται πράξη μέσα στο έργο, όταν ο μεγάλος στρατηγός Νέλσων εμφανίζεται σε κεντρικό σημείο του Λονδίνου στον Καζαντζάκη. Εκεί που οι μέγιστες στρατιωτικές και πολιτικές αρετές του ήρωα υποτάσσονται στις ανθρώπινες αδυναμίες του, εκεί που ο συγγραφέας

παρακολουθώντας το μνημείο επιλέγει την αθέατη, τη γήινη, την ανθρώπινη διάσταση του ήρωα.

Οι στόχοι αυτής της εργασίας καταγράφονται σε τρεις άξονες και παράλληλα αλληλοδιαπλέκονται και αλληλοσυμπληρώνονται. Στην πρώτη περίπτωση το αιτούμενο είναι ο ελεύθερος άνθρωπος και η αγγλική έκφραση αυτού, ο γνωστός τζέντλεμαν. Στη δεύτερη ερευνάται ο σημαντικός ρόλος των αγγλικών πανεπιστημίων στη διάπλαση αυτής της προσωπικότητας και ειδικότερα η συγκρότηση της ολόπλευρης αγωγής στις αίθουσες και στα πεδία των πανεπιστημίων με έμφαση στη σωματική άσκηση και στα σπορ. Τέλος, αναπτύσσονται προτάσεις πολιτισμικής διαχείρισης, όπου σχηματοποιείται ένα διδακτικό σενάριο για την ιστορία της Αγγλίας μέσα από βιβλίο του Καζαντζάκη και σχεδιάζεται η οργάνωση μια εκδήλωσης με μουσειακό υλικό, εισηγήσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα με αντικείμενο τον «τζέντλεμαν» και τα σπορ στην Αγγλία.

Μεθοδολογικά, ακολουθώντας βέβαια τις οδηγίες του καθηγητή μου κ. Παυλογιάννη, μελετήθηκε διεξοδικά το βιβλίο «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» και αποδελτιώθηκε το υλικό του στη βάση των θεματικών προτεραιοτήτων που είχαν χαραχθεί. Αναζητήθηκε και μελετήθηκε βιβλιογραφία για τον Καζαντζάκη, για την Αγγλία και τα κοινωνικά, πολιτικά και εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά της, για τον αθλητισμό, για τη διαχείριση. Ερευνήθηκαν μορφές πολιτισμικής διαχείρισης που αφορούν στη πολυσχιδή προσωπικότητα του Καζαντζάκη. Η βιβλιογραφική τεκμηρίωση έγινε με το διεθνές σύστημα APA.

Η διαγραμματική παράθεση και ανάπτυξη του υλικού λαμβάνει την ακόλουθη μορφή. Καταρχάς σκιαγραφείται η προσωπικότητα, το έργο, ο βίος, πνευματικός και κοινωνικός, του συγγραφέα. Αναζητούνται οι επιρροές και οι επιδράσεις στον τρόπο σκέψης και γραφής καθώς και πως αυτές, άμεσα ή έμμεσα, εκφράζονται στα έργα του Καζαντζάκη. Στη συνέχεια οριοθετείται το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο της εποχής παραμονές του Β' Παγκοσμίου πολέμου καθώς και η θέση και στάση της Αγγλίας μέσα σε αυτήν τη δυσχερή παγκόσμια κατάσταση. Τέλος, εξετάζονται τα «Ταξιδιωτικά» του Καζαντζάκη σε σχέση και με την παράδοση της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας και σχολιάζεται η επιλογή του να επισκεφθεί την Αγγλία τη συγκεκριμένη περίοδο.

Σ' ένα δεύτερο μέρος διερευνούνται, καταρχάς, οι αντιλήψεις του Καζαντζάκη για τον ελεύθερο άνθρωπο και ιδιαιτέρως ανασυγκροτείται η προσωπικότητα του «τζέντλεμαν» που εκφράζει την αγγλική αντίληψη για τον υπεύθυνο και ενεργό πολίτη. Μετά περιγράφονται συνθήκες, χώροι και χρόνοι, της αγγλικής ζωής και παρατηρούνται οι συμπεριφορές των υποκειμένων σε σχέση με τις έννοιες της

κοινωνικής και της πολιτικής αγωγής. Ιδιαίτερως μας απασχολεί το ενδιαφέρον για τη διάπλαση του ελεύθερου πολίτη, του τζέντλεμαν, μέσα στα πεδία των ιστορικών αγγλικών πανεπιστημίων και κυρίως μέσα από τις αντιλήψεις για ολόπλευρη αγωγή των νέων, που διευρύνει τους γνωστικούς ορίζοντες και καλλιεργεί τις δεξιότητες, κατ' επέκταση και τις επαγγελματικές προοπτικές, αλλά παράλληλα προδιαγράφει τους όρους συμμετοχής στον κοινωνικό και πολιτικό βίο, δηλαδή σμιλεύει την πολιτική συνείδηση.

Στο τρίτο μέρος της εργασίας προτάσσεται η χρήση της σωματικής και της αθλητικής άσκησης μέσα στα συστήματα τυπικής και άτυπης αγωγής, τόσο διαχρονικά όσο και πλαίσιο της αγγλικής κοινωνίας. Στη συνέχεια εξετάζονται και σχολιάζονται οι αναφορές του Καζαντζάκη στο έργο του «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» σχετικά με τη συμβολή της ψυχαγωγίας, της κοινωνικότητας και της πειθαρχίας των σπορ στη διαπαιδαγώγηση του πολίτη. Διαπιστώνονται αυτές οι αναφορές της ενασχόλησης με τα σπορ τόσο ως μέρος των εκπαιδευτικών προγραμμάτων των πανεπιστημίων όσο και ως πολιτισμικές δραστηριότητες ιδιαίτερως δημοφιλείς μέσα στις αγγλικές κοινωνικές συνθήκες.

Το τελευταίο μέρος της εργασίας αποτελεί μια πρόταση πολιτισμικής διαχείρισης των άυλων ιδεών που άμεσα ή έμμεσα διαρθρώνονται μέσα σε αυτό το έργο του Καζαντζάκη και συγκροτούν την οπτική του συγγραφέα για τη χώρα, την εποχή, την κοινωνία, τους ανθρώπους, τη μνήμη, τις επινοημένες παραδόσεις, δηλαδή για αυτά που συνθέτουν ιστορικές πρακτικές και μπορεί να αξιοποιηθούν σε ιστορικές γραφές. Προτάσσονται, βέβαια, σημεία της θεωρίας της διαχείρισης καθώς και τα μοντέλα, όπως και τα επιστημονικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται. Πρώτα κινούμαστε στο ενδιάμεσο πεδίο που η Λογοτεχνία συναντά και συνομιλεί με την Ιστορία. Βρισκόμαστε αντιμέτωποι με τον Καζαντζάκη που και σε αυτούς τους χώρους πρωτοτυπεί και πρωτοστατεί και αναδεικνύουμε τη διορατική επιλογή του να προσεγγίζει τα πράγματα με τέτοιο τρόπο, ώστε να δημιουργεί συνθήκες που πηγαίνουν πέρα από την πολιτική ιστορία και τον ισχυρό τότε ιστορικισμό και προσιδιάζουν σε θέσεις της κοινωνικής ιστορίας, της πολιτισμικής ιστορίας και σε πιο μοντέρνες μορφές, όπως η ιστορία από κάτω ή σε εναλλακτικές μεθόδους, όπως η σύνταξη και η χρήση «αντιαρχειών». Παράλληλα οργανώνεται ένα διδακτικό σενάριο για μια διαφορετική διδασκαλία της ιστορίας της Αγγλίας, που αξιοποιεί τις καινοτόμες οπτικές και τη λογοτεχνική δεινότητα του Καζαντζάκη για να οδηγήσει τους σπουδαστές σε μια ελκυστική και σε πολλά σημεία άγνωστη περιήγηση στην Αγγλία. Τέλος, παρουσιάζεται μια εκδήλωσης με μουσειακό υλικό, εισηγήσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα με αντικείμενο τον «τζέντλεμαν» και τα σπορ στην Αγγλία.

1.1 Έργο-βίος-ιδέες Καζαντζάκη

Ο Νίκος Καζαντζάκης ήταν Έλληνας συγγραφέας, μυθιστοριογράφος, δημοσιογράφος, πολιτικός, θεατρικός συγγραφέας, ποιητής και φιλόσοφος με πλούσιο λογοτεχνικό, ποιητικό και μεταφραστικό έργο.

Οικογένεια- Πρώτες σπουδές-Παιδικά/εφηβικά χρόνια

Γεννήθηκε στις 18 Φεβρουαρίου 1883 στο Ηράκλειο την πρωτεύουσα της τότε τουρκοκρατούμενης Κρήτης. Ήταν ο πρωτότοκος της οικογένειας. Μετά από αυτόν γεννήθηκαν η Αναστασία, η Ελένη και ο Γιώργος, που πέθανε σε βρεφική ηλικία. Ο πατέρας, Μιχάλης Καζαντζάκης, έμπορος και κτηματίας, καταγόταν από το χωριό Βαρβάροι (σημερινή Μυρτιά) της επαρχίας Πεδιάδος Ηρακλείου. «Άγριος και βαρύν άντρας», αυταρχικός και αυστηρός, περιμένει από το γιο του να τιμήσει τις οικογενειακές παραδόσεις και την κλητική του καταγωγή. Σπάνια θα τον επαινέσει για τα όποια επιτεύγματά του και ακόμη σπανιότερα θα του δείξει τρυφερότητα. Αντιστάθμισμα στην πατρική αυστηρότητα, θα είναι η μητρική στοργή. «Άγια γυναίκα» χαρακτηρίζει ο Καζαντζάκης τη μητέρα του, Μαρία Χριστοδουλάκη.

Ο Νίκος Καζαντζάκης ¹ στα έξι του χρόνια γνωρίζει τη ζωή της προσφυγιάς εξαιτίας της επανάστασης του 1889, όπου η οικογένειά του καταφεύγει στον Πειραιά για έξι μήνες.

Πίσω στο Ηράκλειο, φοιτά στο δημοτικό σχολείο, όμως η κανονικότητα της παιδικής του ζωής διακόπτεται και πάλι το 1897. Με την έκρηξη της τελευταίας κρητικής επανάστασης η οικογένεια Καζαντζάκη εγκαθίσταται στη Νάξο που παραμένει για δύο περίπου χρόνια. Εκεί ξεινά τις γυμνασιακές του σπουδές στη γαλλική Εμπορική Σχολή του Τιμίου Σταυρού. Μαθαίνει γαλλικά, ιταλικά και αρχίζει να γνωρίζει την ευρωπαϊκή λογοτεχνία, κυρίως όμως έρχεται σε επαφή με το δυτικό πολιτισμό.

Το 1899 μετά την αποκατάσταση της ειρήνης, η οικογένεια επιστρέφει οριστικά στο Ηράκλειο, όπου ο Νίκος περατώνει τις γυμνασιακές του σπουδές το 1902.

Ύστερα από μια μακρά περίοδο εσωτερικών ταραχών και διπλωματικών διαπραγματεύσεων, το νησί επανέρχεται σταδιακά σε συνθήκες ηρεμίας. Μέσα στην αναστάσιμη ατμόσφαιρα του ενθουσιασμού για την εκπλήρωση των εθνικών πόθων, ο δεκαπεντάχρονος μαθητής αισθάνεται να διαβαίνει το κατώφλι της εφηβείας. Στα τελευταία χρόνια της γυμνασιακής του ζωής ο Νίκος έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με την τέχνη, την αμφισβήτηση, τη δράση και τον έρωτα. Αν η τέχνη τον

---

¹ Βλ. Ε. Αλεξίου- Γ. Στεφανάκης, *Νίκος Καζαντζάκης Γεννήθηκε για την δόξα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1983, σελ. 22

γοητεύει, η γνώση τού δίνει την πρώτη του απογοήτευση. Οι επιστημονικές θεωρίες που διδάσκεται κλονίζουν τις παλιές του βεβαιότητες και του γεννούν αγωνιώδη ερωτήματα. Παράλληλα τον ελκύει η δράση εναντίον της αδικίας και της κοινωνικής ανισότητας. Έτσι οργανώνει με τους φίλους του μια νέα «Φιλική Εταιρεία» με στόχο τη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου.

Σπουδές – Ταξίδια

Το φθινόπωρο του 1902, ο Καζαντζάκης πηγαίνει στην Αθήνα για σπουδές στη Νομική Σχολή και τον Δεκέμβριο του 1905 παίρνει με άριστα το δίπλωμα του. Για ένα διάστημα εγκαθίσταται στην Αθήνα και συνεργάζεται ως χρονογράφος στην εφημερίδα *Ακρόπολις*.

Από το καλοκαίρι του 1905 ο Καζαντζάκης προσπαθούσε να φύγει στο εξωτερικό. Τελικά συνέχισε τις σπουδές του στο Παρίσι, από τον Οκτώβριο του 1907 μέχρι το Φεβρουάριο του 1909, περνώντας μόνο τις διακοπές του στην Κρήτη. Μετά την ολοκλήρωση των σπουδών, περιηγείται για ένα περίπου μήνα στη Φλωρεντία και στη Ρώμη και διαμένει για λίγο στο Ηράκλειο. Σύντομα όμως αποφασίζει να εγκατασταθεί οριστικά στην Αθήνα.

Την ίδια εποχή εξοικειώνεται με τη φιλοσοφία του Νίτσε και εκπονεί τη διατριβή του με τίτλο *Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας*, την οποία ολοκληρώνει το 1909.² Παράλληλα ασχολείται και με τις λογοτεχνικές του συγγραφές.

Αφού έχει ταξιδέψει σχεδόν σε όλη την Ελλάδα, στη συνέχεια ταξιδεύει στην Γερμανία Ιταλία, Αίγυπτο, Κύπρο, Βερολίνο, Ισπανία, Ιαπωνία, Αγγλία, Ρωσία. Αναμφίβολα ο συγγραφέας, όταν δεν ήταν σκυμμένος πάνω στα βιβλία και δεν κρατούσε στα χέρια του στυλό, ταξίδευε και ερευνούσε νέους τόπους.

---

² Ελένη Καζαντζάκη, Νίκος Καζαντζάκης ο Ασυμβίβαστος, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα 1998, σελ 69

Ο Νίκος και η Ελένη Καζαντζάκη με τις αδελφές Yvonne Metral και Lucienne Fleury στο σπίτι του Ελ. Γκρέκο στο Τολέδο. (1950)

Ιδέες- Έργα

Ο Καζαντζάκης ήταν ένας επαγγελματίας άνθρωπος των γραμμάτων, έγραφε σχεδόν αδιάκοπα και ήταν πρόθυμος να χρησιμοποιήσει όλα τα είδη λόγου. Έγραφε πάντα ότι είχε στο μυαλό του γρήγορα για να στραφεί με μανιώδη βιασύνη στο επόμενο σχέδιο. Μην έχοντας καιρό να ειδικευτεί σε ένα και μόνο λογοτεχνικό είδος, δημιούργησε ένα έργο εκπληκτικής ποικιλίας. Εκτός από μυθιστορήματα, ποιήματα και θεατρικά έργα, έγραψε βιβλία ταξιδιωτικά, παραμύθια για παιδιά, μυθιστορηματικές βιογραφίες ιστορικών προσώπων, ιστορίες λογοτεχνίας, άρθρα για εγκυκλοπαίδειες πάνω σε διάφορα θέματα. Δημοσιογράφησε, έγραψε μανιφέστα πολιτικής και ηθικής, έκανε μεταφράσεις επιστημονικών, λογοτεχνικών και φιλοσοφικών έργων, σχολικά βιβλία ως και ένα λεξικό.³ Σε πολλά έργα του βρίσκουμε θαυμάσια κομμάτια, εικόνες γεμάτες φαντασία, ζωντανές και συγκινητικές περιγραφές και πειστική σοφία.

Στόχος του Καζαντζάκη ήταν να σιέφτεται, να εκφράζει και με το εξαιρετικό του μυαλό να παλεύει ενάντια σε οτιδήποτε θεωρούσε σκοταδισμό και ξεπερασμένη σκέψη.

Οι ιδέες του είναι αυτές που υπαγόρευαν τον τρόπο ζωής του, όπως συμβαίνει στους ανθρώπους της διάνοησης. Αν και έντονα διανοητικές δεν τους έλειπε η ζωή, είχαν για

---

³ Βλ Τάσος Βουρνάς -Κούλα Ξηραδάκη, *Οι αφορισμένοι από το κατεστημένο: Νίκος Καζαντζάκης*, εκδόσεις. Μπούζα ,Αθήνα 2001, σελ. 200

εκείνον το πάθος που έχουν οι συγκινήσεις.

Όλα άρχισαν από το πρώτο ταξίδι στο Παρίσι που φέρνει μαζί του και καινούριες αβεβαιότητες, καθώς το Παρίσι ήταν κέντρο συγκρούσεων των νέων ιδεολογικών ρευμάτων. Η άμεση επαφή του με το Δυτικό πνεύμα θα επισπεύσει τη μορφοποίηση του κόσμου και των ιδεών του. Ο Νίτσε και ο Μπερζόν θα παίζουν αποφασιστικό ρόλο στον προσανατολισμό του Καζαντζάκη και ο ίδιος δεν θα πάψει να εκφράζει την ευγνωμοσύνη του για αυτούς.

Ο Καζαντζάκης σημειώνει ότι ο Μπερζόν τον λύτρωσε από μερικά άλυτα φιλοσοφικά ερωτήματα και τον αναγνωρίζει ως έναν από τους σημαντικούς του δασκάλους. Από τη μπερζονική φιλοσοφία, υιοθετεί τη θεωρία για τη ζωική ορμή, μια ανεξέλεγκτη σκοτεινή δύναμη που ουσιαστικά δημιουργεί τον κόσμο και κινείται ανοδικά σε μια διαρκή προσπάθεια να αναστηλώσει την ύλη.

Ο Νίτσε μαθαίνει στον κρητικό συγγραφέα να αμφιβάλλει για κάθε αισιόδοξη θεωρία. Στο μηδενισμό του γερμανού φιλοσόφου, ο Καζαντζάκης αντιλαμβάνεται πλέον την ανάγκη της καταστροφής του παλαιού κόσμου, προκειμένου να δημιουργηθεί ένας καινούριος. Του έμαθε να μετουσιώνει την πίκρα και την αβεβαιότητα σε περηφάνια. Εντυπωσιασμένος από τη φυσιογνωμική του ομοιότητα με τον φιλόσοφο, κρεμά τη γύψινη νεκρική του μάσκα στο γραφείο του. Όταν πια γοητεύεται από τον Λένιν, την καλύπτει με ένα κόκκινο πανί.

Σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των ιδεών του έπαιξε και ο Όμηρος καθώς μέσα από την Οδύσσεια, το εκπληκτικό αυτό έπος ο Καζαντζάκης επηρεάστηκε και για 10 ολόκληρα χρόνια επεξεργαζόταν την αρχική εκδοχή, ενσωματώνοντας εικόνες και εντυπώσεις από κάθε καινούριο του ταξίδι μέχρι να φέρει εις πέρας αυτόν τον άθλο αντοχής.

Είναι αναμφισβήτητο πως και ο Ζορμπάς τού έμαθε να αγαπά τη ζωή και αποτέλεσε έναυσμα για τον ίδιο. Πολλές φορές έλεγε:

“Έχω ντραπεί στη ζωή μου, γιατί έπιασα την ψυχή μου να μην τολμάει να κάνει ότι η ανώτατη παραφροσύνη -η ουσία της ζωής- μου φώναζε να κάμω. Μα ποτέ δε ντράπηκα για την ψυχή μου, όσο μπροστά στο Ζορμπά!”⁴

Προσωπική ζωή

Πολύ νέος ερωτεύτηκε τη δασκάλα των αγγλικών του, Κάθλιν Φορντ ωστόσο μεγάλος έρωτας στα νεανικά του χρόνια υπήρξε η συγγραφέας Γαλάτεια Αλεξίου. Ενώ σπουδάζει στην Αθήνα ⁵, ο Καζαντζάκης περνά στο Ηράκλειο τις γιορτινές διακοπές

⁴ Βλ. Ελένη Καζαντζάκη (1998), Νίκος Καζαντζάκης ο Ασυμβίβαστος, Εκδόσεις Καζαντζάκη, σελ 83

⁵ Βλ. Έλλη Αλεξίου, Για να γίνει μεγάλος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1988, σελ.115

και τα καλοκαίρια. Σε κάποιον περίπατο βλέπει τη Γαλάτεια, τη μεγαλύτερη κόρη του λογίου εκδότη

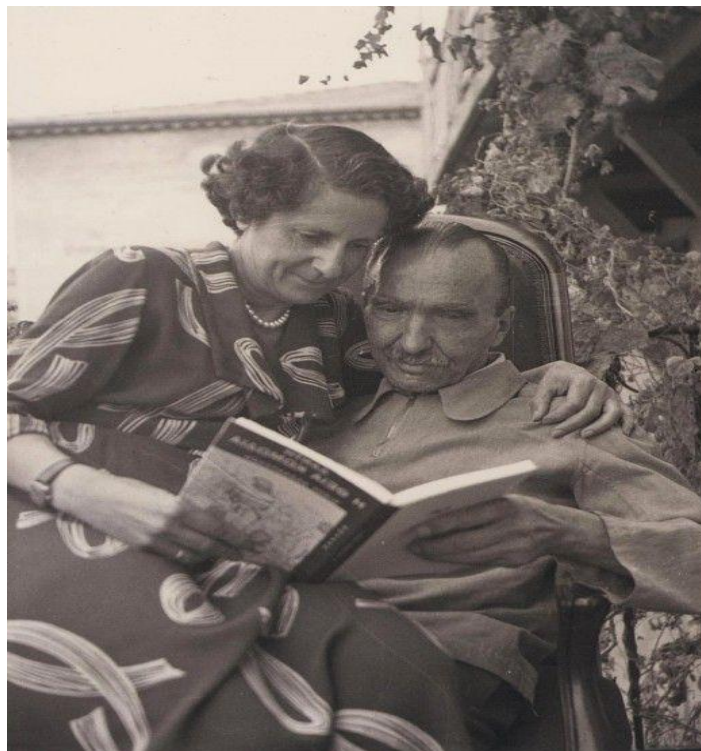
Στυλιανού Αλεξίου και μαγεύεται. Λίγο αργότερα, σημειώνει στο λεύκωμα ενός φίλου του ότι αυτό που επιθυμεί είναι «η Γαλάτεια και μία καλύβι». Το τετράδιο φτάνει στα χέρια της Γαλάτειας που ζητά να γνωρίσει από κοντά τον θαυμαστή της. Η πρώτη τους συνάντηση δεν αργεί να εξελιχθεί σε αισθηματικό δεσμό. Παντρεύτηκαν το 1911, έζησαν όμως μαζί μόνο 16 χρόνια.

Στη συνέχεια γνωρίζει την Ελένη Σαμίου. Η νεαρή αυτή που ήταν μόλις 21 χρόνων θα γίνει στη συνέχεια η δεύτερη γυναίκα του Καζαντζάκη. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελένη δεν είχε κανένα από τα χαρακτηριστικά της κραυγαλέας ζωντάνιας της Γαλάτειας. Το ζευγάρι θα συζήσει για 30 χρόνια και θα μιλούνε πάντα στον πληθυντικό. Η Ελένη αποδείχθηκε η ιδανική σύντροφος για τον Καζαντζάκη. Ήταν πλασμένη πάνω στα μέτρα του Νίκου, στα μέτρα αυτοθυσίας που απαιτούσε η συμβίωση μαζί του.

“Αγάπησα γυναίκες, στάθηκα τυχερός, εξαίσιες γυναίκες μου τύχαν στο δρόμο μου”⁶

Με αυτά τα λόγια, ο ίδιος ο Νίκος Καζαντζάκης σκιαγράφησε το πως βίωνε τις σχέσεις του με τις γυναίκες.

Το μόνο σίγουρο είναι ότι όσες γυναίκες ερωτεύτηκε τον επηρέασαν πνευματικά.

Νίκος και Ελένη Καζαντζάκη

---

⁶Βλ. Έλλη Αλεξίου, *Για να γίνει μεγάλος*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1988, σελ. 100

Το τελευταίο ταξίδι

Ο Καζαντζάκης από το 1948 έπασχε από λευχαιμία κι ξεκίνησε από νωρίς τις θεραπείες. Αρχές του 1957 ξεκινά μαζί με την Ελένη και το ζεύγος Ευελπίδη για την Κίνα, προσκεκλημένος της κινεζικής κυβέρνησης. Μετά από ένα περίπου μήνα περιήγησης στη χώρα, φτάνουν αεροπορικώς στην Καντόν, και ετοιμάζουν την επιστροφή τους μέσω Ιαπωνίας.

Ο Καζαντζάκης εμβολιάζεται για ευλογιά και χολέρα αλλά παθαίνει μόλυνση και νοσηλεύεται στο Εθνικό Νοσοκομείο της Κοπεγχάγης, καθώς επιδεινώνεται η κατάσταση του. Παρ' όλο που ξεπερνά τη μόλυνση, προσβάλλεται από ασιατική γρίπη και πεθαίνει στις 26 Οκτωβρίου 1957 στο Φράιμπουργκ⁷.

Η Ελένη Καζαντζάκη ζήτησε από την εκκλησία της Ελλάδος να τεθεί η σορός του σε λαϊκό προσκύνημα, επιθυμία την οποία ο αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος Θεόκλητος απέρριψε. Η εκκλησία έκλεισε τις πόρτες της στη μεγαλύτερη λογοτεχνική δόξα των ημερών μας. Έτσι η σορός του συγγραφέα μεταφέρεται οδικώς στην Αθήνα και αεροπορικώς στο Ηράκλειο, όπου εκτίθεται σε λαϊκό προσκύνημα στον Άγιο Μηνά. Η κηδεία του γίνεται στις 5 Νοεμβρίου, στο κατάμεστο από κόσμο Ηράκλειο. Πιο συγκεκριμένα έγινε στον προμαχώνα Μαρτινέγκιο, πάνω στα τείχη διότι η ταφή του συγγραφέα σε νεκροταφείο απαγορεύτηκε από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδος. Εκείνο το διάστημα ο τύπος αφιέρωσε μακροσκελή άρθρα για την απαράδεκτη στάση της εκκλησίας και της ακαδημίας που θεώρησαν μια τέτοια προσωπικότητα κατώτερη της τιμής της.

Ο Καζαντζάκης ήταν όχι τόσο ένας δημιουργός ηρώων παρά, πολύ περισσότερο ήρωας ο ίδιος. Ήρωας της μάθησης, των ταξιδιών, της ελεύθερης σκέψης και της αυτοκυριαρχίας. Θα μείνει ανεξίτηλο το έργο του ως μοναδικό παράδειγμα αδιάκοπης προσπάθειας για την κατάκτηση της κορυφής, για την εκπλήρωση αυτού του ταξιδιού προς την ελευθερία μέσα στους χώρους της κοινωνίας.

---

⁷ Τάσος Βουρνάς -Κούλα Ξηραδάκη, *Οι αφορισμένοι από το κατεστημένο: Νίκος Καζαντζάκης*, εκδόσεις. Μπούζα, Αθήνα, σελ. 228

Το τελευταίο αντίο στον Ν. Καζαντζάκη

Τέλος στον τάφο του δεσπόζει ένας μεγάλος ξύλινος σταυρός από ακατέργαστους κορμούς και η επιγραφή «*Δεν ελπίζω τίποτα, δε φοβούμαι τίποτα, είμαι λέρτερος*».⁸

---

⁸ Ελένη Καζαντζάκη, Νίκος Καζαντζάκης ο Ασυμβίβαστος, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα 1998,σελ 24

1.2 Προσωπικότητες που επηρέασαν τον Καζαντζάκη

Ο Καζαντζάκης από την αρχή ακόμα επιθυμούσε να σχηματίσει μια ατομική, δική του αντίληψη της ζωής, μια θεωρία του κόσμου και του προσορισμού του ανθρώπου και με γνώμονα αυτήν πορεία να χαράζει και να συγκροτήσει όλο το πνευματικό του έργο. Έτσι βυθίστηκε στη μελέτη των σύγχρονων φιλοσοφικών ρευμάτων, της επιστημολογίας και της μεταφυσικής. Οι επιδράσεις του Καζαντζάκη είναι εμφανείς, ωστόσο οι μορφές που δίνει σε αυτές είναι δικές του. Το πάθος και η λυρική δόνηση είναι δική του.

Αδιαμφισβήτητα ο μεγάλος δάσκαλος του Καζαντζάκη παρέμεινε ο Νίτσε. Μπορεί κανείς να μιλήσει για μια βαθιά συγγένεια ανάμεσα σε αυτά τα δύο πνεύματα. Η ριζωμένη αυτή προδιάθεση υπήρχε πριν από τη συνάντηση με τα κείμενα του γερμανού φιλοσόφου και λάμβανε διαστάσεις μεταφυσικές. Στα χρόνια που ήταν στο Παρίσι, μια φοιτήτρια ανακάλυψε πόσο ο νεαρός έλληνας έμοιαζε με μια φωτογραφία του Νίτσε. Αυτή ήταν η αφορμή που τον έφερε όχι μονάχα σε μια μελέτη των κειμένων αλλά και σε μια λατρεία. Ο Καζαντζάκης πάτησε στα χνάρια του Νίτσε. Στον Νίτσε βρήκε την πνευματική του πατρίδα που ανταποκρινόταν στις δικές του ορμές και στην ιδιοσυγκρασία του. Ο Καζαντζάκης ανήκει στη νεοελληνική γενιά που γοητεύθηκε από την γερμανική φιλοσοφία της δύναμης. Οι ήρωες του έχουν πάντα ανάστημα. Δεν είναι καθημερινοί, μικροί αξιολύπητοι στην τραγική τους πραγματικότητα. Είναι υπερατομικοί και πέρα του πραγματικού, ήρωες του έπους, ικανοί για τα πάντα, γιατί έτσι ικανός για τα πάντα προσπάθησε να γίνει και ο Καζαντζάκης. Το αίμα της Κρήτης έβραζε μέσα του. Στον άνθρωπο ζητούσε τον υπεράνθρωπο, εκτιμούσε στην ανθρώπινη ζωή μόνο το ηρωικό στοιχείο, την υπέρβαση, τη δύναμη που ξεπερνάει τον άνθρωπο. Τον γοήτευε η ηρωική ενέργεια. Στην ενέργεια έβλεπε τη δύναμη που μπορεί να γεμίσει το άδειο της ζωής όπως και ο Νίτσε, άσχετα από το ηθικό της περιεχόμενο. Στην αντίληψη του η ενέργεια είναι μια αυτόνομη αξία. Η έλξη που ασκούσε ο Νίτσε πάνω στον Καζαντζάκη ήταν συγκινησιακή, καθώς ο φιλόσοφος αποτελούσε τη προσωποποίηση ενός καλού τρόπου ζωής και μιας καλλιτεχνικής προσωπικότητας που ο Καζαντζάκη ονειρευόταν να μιμηθεί. Γιατί ήθελε και αυτός να είναι μια προφητική θύελλα που θα ανακάτεψε φιλοσοφία, τέχνη και ηθική έξαρση, έτσι ώστε οι ιδέες του να γίνουν πυρήνες. Η κύρια συμβολή στο σύστημα σκέψης του Καζαντζάκη ήταν η θέση του Νίτσε ότι ο μηδενισμός δεν είναι απαραίτητα ένα σύμπτωμα παρακμής, αλλά αντίθετα μπορεί να είναι μια θετική δύναμη.⁹

Τον δίδαξε να συντρίβει τις παλιές αξίες αν θέλει να γεννήσει καινούριες.

---

⁹ Νίκος Καζαντζάκης, Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας : Εναίσιμος επί υφηγεσίαι διατριβή / Νίκου Καζαντζάκη, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα, σελ 46

Συγκεκριμένα τον δίδαξε να απορρίψει τον χριστιανισμό καθώς πίστευε ότι ελπίδες και φόβοι που βασίζονται σε μια λαθεμένη αντίληψη του σύμπαντος δεν μπορούν παρά να μειώσουν την ηθική ζωτικότητα. Ο μηδενισμός¹ σύμφωνα με τον Νίτσε είναι η συνέπεια του γεγονότος ότι ο θεός και όλες οι αιώνιες αλήθειες και τα κριτήρια κλονίστηκαν. Οι ανώτερες αξίες υποτιμήθηκαν. Η αναζήτηση της αλήθειας αποκαλύπτει ότι δεν υπάρχει αναντίρρητη αλήθεια. Η κατανόηση του μηδενισμού επομένως στηρίζεται στη κατανόηση του θανάτου του θεού. Ο Νίτσε υποστηρίζει ότι ο θεός πέθανε επειδή ο άνθρωπος έγινε πολύ αδύναμος να τον υποστηρίξει, πολύ αδύναμος για να δημιουργήσει και να αναδημιουργήσει τον θεό ή την αλήθεια που είναι αναγκαία για να διατηρηθεί η πίστη στην κυρίαρχη τάξη. Ο θάνατος του θεού σύμφωνα με τον Νίτσε οδηγεί σε έναν κόσμο που κάθε τι επιτρέπεται. Εάν ο μηδενισμός είναι η συνέπεια της κατάρρευσης του ανθρώπου, τότε αυτό που χρειάζεται για να ξεπεραστεί ο μηδενισμός είναι η εξύψωση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος με άλλα λόγια πρέπει να γίνει υπεράνθρωπος.

Ίσως η σπουδαιότερη επίδραση του Νίτσε ήταν που προετοίμασε τον Καζαντζάκη για να συναντήσει τον Μπεργκσόν. Είναι αδιαμφισβήτητο ότι έπαιξε μεγάλο ρόλο στην πνευματική ζωή του Καζαντζάκη, γιατί του έδωσε τη δυνατότητα να επεκτείνει τη θεωρία της μεταβατικής εποχής σε μια τέλεια κοσμογονία και μαζί του έδωσε ένα νέο λεξιλόγιο απαραίτητο για να δώσει έκφραση στο σύστημα του. Ο Γάλλος φιλόσοφος Μπεργκσόν θίγει θέματα που σχετίζονται με το χρόνο και την ταυτότητα, την ελεύθερη θέληση, την αντίληψη, την αλλαγή, τη μνήμη, τη συνείδηση, τη γλώσσα, και τα όρια της λογικής. Το 1927 τιμήθηκε με το Βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας. Ο Νίκος Καζαντζάκης είχε παρακολουθήσει διαλέξεις του Μπεργκσόν¹⁰ κατά την παραμονή του στο Παρίσι. Αναφορά στον Γάλλο φιλόσοφο γίνεται στο βιβλίο του «Αναφορά στον Γκρέκο» τον οποίο αντιπαραβάλλει με τον Φρίντριχ Νίτσε (*«όταν την άλλη μέρα, πηγαινα και άκουγα τη μαγική φωνή του Μπεργκσόν, η καρδιά μου γαλήνευε πάλι, ξόρκι τα λόγια του, μια μικρή πόρτα άνοιγε στα σπλάχνα της ανάγκης κι έμπαινε φως. Ωστόσο έλειπε η πληγή, το αίμα, ο μέγας αναστεναγμός, που γοητεύει τη νιότη· και ξαναπήγαινα κάτω από τις καστανιές να συναντήσω τον άλλο, αυτόν που πλήγωνε»*). Η επιρροή του Μπεργκσόν στον Καζαντζάκη είναι ιδιαίτερα εμφανής και στην Ασκητική.

Στη ζωή του Καζαντζάκης ήρθε ο Μπεργκσόν με νέους και εύχρηστους ορισμούς και με μια απόδειξη ότι η κεντρική κινητήρια δύναμη του σύμπαντος είναι μια ζωτικότητα που εξελίσσεται και ολοένα μετουσιώνει τη σάρκα σε πνεύμα. Φυσικά ο Καζαντζάκης τα δέχθηκε όλα αυτά με μεγάλη προθυμία και σίγουρα θέλησε να τα χρησιμοποιήσει στις πνευματικές του αναζητήσεις. Ο Μπεργκσόν εφοδίαζε τώρα τον έλληνα συγγραφέα με έναν καινούριο αληθινό θεό. Ο θεός που παρουσιάζει ο Μπεργκσόν

¹⁰ Βλ. Έλλη Αλεξίου, Για να γίνει μεγάλος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1988, σελ.135

είναι περίπλοκος, αναλύεται σε δύο άλλες όψεις, τη γενετήσια και τη διανοητική, αλλά και αυτό αποπροσανατολίζεται, γιατί οι δύο αυτές φαινομενικά αντίμαχες υποστάσεις έχουν μεταξύ του πολλά κοινά σημεία. Αυτό που επιτελεί ο Καζαντζάκης είναι ότι βάζει τον άνθρωπο ξανά στο κέντρο του κόσμου αλλά με τέλεια διαφορετικό τρόπο από τον χριστιανικό ανθρωποκεντρισμό που ο Δαρβίνος τον είχε κάνει απρόσιτο. Έδωσε στον άνθρωπο και ατομική και παγκόσμια σημασία.

Ένα ακόμα μεγάλο όνομα που επηρέασε τον Καζαντζάκη ήταν ο Όμηρος. Το 1938 ο Καζαντζάκης εξέδωσε την Οδύσσεια¹¹. Ο Καζαντζάκης είχε προθέσεις αλλά δεν είχε μεγάλες ικανότητες λυρικές. Ο ψυχικός του βίος είναι καμωμένος περισσότερο από ιδέες παρά από αισθήματα, που παίρνουν αυτόματα τη μορφή ιδεών. Είχε τη φιλοδοξία να γράφει ένα συνθετικό έργο που πίστευε ότι μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο με έπος και όχι τόσο με λυρικά ποιήματα. Είναι πραγματικά μοναδικό σε όγκο το μεταφυσικό υλικό που θέλησε να χρησιμοποιήσει ο Καζαντζάκης στην Οδύσσεια, υλικό που δεν μπορεί να το βαστάξει ένα ποίημα. Η Οδύσσεια με όλες τις ικανότητες του Καζαντζάκη και με όλη την αδιάκοπη προσπάθεια του, με εικόνες, προσωποποιήσεις, περιγραφές του φυσικού κόσμου έκανε το αφηρημένο αισθητό. Περιπλανώμενος ως Οδυσσέας μέσα σε δρόμους μακρινούς, κυνηγός των ιδεών.

Ο Καζαντζάκης όλη του τη ζωή αναζητούσε μια Ιθάκη, που μέσα στην φαντασία του άλλαζε όψεις και μορφές. Πότε ήταν μια θρησκεία πότε ήταν μια φιλοσοφία, πότε ήταν η ποίηση και πότε η επαναστατική δράση. Μέσα σε αυτόν τον κύκλο ταξίδευε όλη του τη ζωή χωρίς να μπορεί να αράξει κάπου οριστικά. Το έργο του στο μεγαλύτερο μέρος του παρουσιάζει διπλή σύσταση. Το υλικό του και τα σύμβολα του, ανήκουν στα παλιά και στα μακρινά. Μα οι ιδέες του, τα αισθήματα, οι ανησυχίες και οι αγωνίες του, είναι φωνές του σήμερα. Μέσα στην Οδύσσεια βρίσκονται όλα τα ελαττώματα του παρά οι αρετές. Ο Καζαντζάκης είναι ταυτισμένος με τον Οδυσσέα, ωστόσο σε όλο το έργο προσπάθησε να εκφράσει την επιβολή του υπερφυσικού πάνω στην ζωντανή φύση. Οι σκληρές και απάνθρωπες πραγματικότητες μπορούν να διορθωθούν και να αναθεωρηθούν από αυτόν που αγωνίζεται και προχωράει ηρωικά μέσα στη ζωή έχοντας όραμα και πίστη. Η ουσία είναι η πίστη, ούτε η χρήση που της κάνουν, ούτε η ποιότητα των ανθρώπων που την εφαρμόζουν. Οι ήρωες του Καζαντζάκη μεγαλουργούν γιατί πιστεύουν έστω σε ένα θεό μη παντοδύναμο. Γνωρίζουν πως η ζωή τίποτα δεν μπορεί να προσφέρει χωρίς ελευθερία και πως η ανώτατη αρετή δεν είναι να είσαι ελεύθερος αλλά να μάχεσαι για την ελευθερία. Είναι κοινώς αποδεκτό ότι ο Καζαντζάκης είδε για ένα διάστημα μέσα σε μια αδιάκοπη εξάσκηση της ψυχής, στην απονέκρωση των αισθήσεων μια λύτρωση, μια

---

¹¹ βλ. Έλλη Αλεξίου, Για να γίνει μεγάλος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1988, σελ.151

ελευθερία. Όλη η αγωνία του ήταν πως θα μπορέσει να σωθεί ο ίδιος μέσα από τον θεό. Ο συγγραφέας παλεύει συνεχώς άλλοτε με τον θεό πλάι και άλλοτε απέναντί του. Ένα ακόμα σημαντικό πρόσωπο από το οποίο ο μεγάλος έλληνας συγγραφέας παίρνει έμπνευση αλλά και μαθήματα ζωής είναι ο Ζορμπάς. «Ο Ζορμπάς με έμαθε να αγαπάω τη ζωή και να μην φοβούμαι τον θάνατο» έγραψε ο Νίκος Καζαντζάκης. Η σχέση του Κρητικού συγγραφέα με τον θρυλικό Γιώργη Ζορμπά (που έγινε Αλέξης στο μυθιστόρημα «Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά») ήταν μια αληθινή φιλία. Οι δύο αυτοί τόσο διαφορετικοί άνθρωποι ενώθηκαν με βαθιά και ειλικρινή φιλία. Ο Καζαντζάκης ήταν ο ασκητής, ο Ζορμπάς ήταν ο γλεντζές.

Ο Ζορμπάς στο μυθιστόρημα είναι ένας γέρος κοκαλιάρης, γεμάτος ζωική ορμή, κινούμενος από το ένστικτο και το συναίσθημά του, απόλυτα ελεύθερος και έτοιμος για κάθε παράτολμη πράξη. Αποτελεί την αντίθεση προς το συγγραφέα, αυτό που ο συγγραφέας θα ήθελε να ήταν αν μπορούσε. Οι δυο μαζί συνθέτουν ολόκληρο το φάσμα της ζωής: σιέψη και δράση. Ο Ζορμπάς είναι κοσμογυρισμένος και πολύπαθος, ένας χωριάτης που δεν θέλει να νοικοκυρευτεί και που δεν θέλει ούτε στα εξήντα του χρόνια να νιώθει κανένα χαλινάρι πάνω του¹². Αυτός όμως ο πρωτόγονος χωριάτης είναι ένα συμβολικό πρόσωπο, που στα φαινομενικά απλοϊκά του λόγια και στα άξεστα φερσίματα του ενσαρκιώνεται μια ολόκληρη φιλοσοφία.

Ο Καζαντζάκης είχε νιώσει ότι τα χάρτινα λόγια δεν μπορούσαν να του δώσουν απάντηση στα μεγάλα ερωτήματα που τον τυραννούσαν. Με την βοήθεια του Ζορμπά θα αντικρίσει έναν κόσμο εντελώς διαφορετικό, θα του δείξει την ομορφιά και θα του μάθει ότι μονάχα μέσω της συμπάθειας προς τα γύρω πράγματα είναι δυνατόν να βρεθεί μια απάντηση στα άλυτα προβλήματα που απασχολούν τον καθένα. Τέλος ο Καζαντζάκης μέσα από την φιλία του με τον Ζορμπά κέρδισε δύο μεγάλα αγαθά που μόνο ένας σοφός μπορεί να αποκτήσει :Να αγαπά την ζωή και να μην φοβάται τον θάνατο.

Συνοψίζοντας αξίζει να σημειωθεί ότι από τις πρώτες του κιόλας αναζητήσεις ο Καζαντζάκης καταλαβαίνει ότι η ζωή είναι μια ατέρμονη μεταφυσική περιπέτεια. Είχε ωριμάσει ταξιδεύοντας και προσεγγίζοντας τα περισσότερα πνευματικά λιμάνια της πολυτάραχης εποχής του. Ούτε ο Νίτσε, ούτε ο Μπρεγκσόν, ούτε πολλοί άλλοι μπόρεσαν να τον κρατήσουν για πάντα κοντά τους. Ο Καζαντζάκης ήταν ένας αγωνιζόμενος αναζητητής, ένας άνθρωπος ασκητής, που προκαλεί τρόμο στον κοινωνικό άνθρωπο όπως το θηρίο στο κατοικίδιο ζώο. Κοινή συνισταμένη αυτών των αναζητήσεων του σε διαφορετικά μέρη και σε άγνωστα φιλοσοφικά και ιδεολογικά πεδία είναι το «ταξίδι», δηλωτικά και υποδηλωτικά, η επιμονή του δηλαδή να περιπλανιέται σε χώρους, σε πρόσωπα και ιδέες, αναζητώντας πάντα νέους

---

¹² Βλ. Ε. Αλεξίου- Γ. Στεφανάκης, Νίκος Καζαντζάκης Γεννήθηκε για την δόξα, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1983, σελ.177

μηχανισμούς που επιτρέπουν στους ανθρώπους να σιέφτονται ελεύθερα και αυτόνομα. Ο Καζαντζάκης «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» αναζητά σε όλες της εκφάνσεις της αγγλικής ζωής τις ιδιαίτερες καταβολές και τα χαρακτηριστικά των κατοίκων αυτής της χώρας και παρουσιάζει καταστάσεις διαπαιδαγώγησης του υπεύθυνου και ελεύθερου πολίτη.

Ο Νίκος Καζαντζάκης στο σπίτι του στην Αίγινα

1.3 Η Αγγλία του Καζαντζάκης: παρελθόν και παρόν

Η πένα του μεγάλου συγγραφέα μάς οδηγεί στο Μεγάλο Νησί στην αυγή του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου. Το ταξίδι που περιγράφει στο βιβλίο του συνέπεσε με μια από τις πιο δύσκολες ιστορικές περιόδους της Αγγλίας και του κόσμου ολόκληρου, την εποχή που τα ναζιστικά στρατεύματα ξεκίνησαν την κατάκτηση της Ευρώπης. Το 1939 ο Νίκος Καζαντζάκης επισκέφτηκε την Μεγάλη Βρετανία, ύστερα από πρόσκληση του βρετανικού συμβουλίου. Την εποχή εκείνη ο Καζαντζάκης περνούσε οικονομικές δυσκολίες για αυτό το λόγο δημοσίευε σε περιοδικά και εφημερίδες με ψευδώνυμα ή ανώνυμα για να εξασφαλίσει την συντήρηση του.

Η Αγγλία γεωγραφικά είναι ένα μεγάλο νησί στα δυτικά σύνορα της Ευρώπης, μετά τα οποία εκτείνεται ο Ατλαντικός Ωκεανός. Ειδικότερα είναι ένα νησί καταπράσινο που η δροσερή χλόη, τα απέραντα δάση και οι πεδιάδες σε αντίθεση με τα χαμηλά βουνά της καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος της υπαίθρου γεγονός που κάνει δύσκολο σε κάποιον να μην μαγευτεί από τα υπέροχα τοπία. Η ομίχλη, άλλοτε ανάλαφρη και άλλοτε πιο βαριά, συνήθως καλύπτει τον ουρανό της. Είναι αλήθεια ότι μέσα από τις εικόνες που περιγράφει ο Καζαντζάκης στο πρώτο του κεφάλαιο γίνονται άκρως αντιληπτά και κατανοητά τα παραπάνω στοιχεία. Πράγματι η φυσική ομορφιά της χώρας αυτής έλεψε την καρδιά του, ωστόσο δεν ήταν ο μόνος λόγος που αποφάσισε να την επιλέξει. Μέσα σε αυτά τα εδάφη βλέπει τις φυλετικές και πολιτισμικές καταβολές των κατοίκων, αναγνωρίζει φυσιογνωμικά και χαρακτηρισλογικά στοιχεία καθώς και συμπεριφορές παγιωμένες στο χρόνο. Ο χώρος, ο χρόνος και τα υποκείμενα συνυπάρχουν και ενδιαφέρουν το συγγραφέα.

Οπωσδήποτε δεύτερος και σημαντικός λόγος που τον ώθησε να γράψει για την Αγγλία είναι οι εγγλέζοι. Αυτό που τον εντυπωσίασε ήταν με πόση υπερηφάνεια και αξιοπρέπεια αντιμετωπίζουν την καθημερινότητά τους. Όπως αναφέρει και ο ίδιος: *Η εγγλέζικη μάζα κατορθώνει να μην πνίγει ολότελα την ανεξαρτησία και την αξιοπρέπεια του ατόμου.* Ο Καζαντζάκης ήδη από τον πρόλογο του στο βιβλίο *Ταξιδεύοντας Αγγλία* προειδοποιεί ότι η παρουσίαση του ταξιδιού του αυτού ίσως εξαγριώσει αναγνώστες, διότι αναταράζει σύγχρονες έννοιες που ο ίδιος θα κρίνει ως ελεύθερος στοχαζόμενος άνθρωπος. Ήταν 56 χρονών, δεν είχε γράψει ακόμα τα μυθιστορήματα που τον έκαναν γνωστό παγκοσμίως και εργάζονταν ως ανταποκριτής Αθηναϊκών εφημερίδων. Είχε όμως ήδη ολοκληρώσει την *Ασκητική*, της οποίας οι προβληματισμοί εμφανίζονται και στο έργο *Ταξιδεύοντας Αγγλία*.

Πέρα λοιπόν από περιγραφές ο Καζαντζάκης αναζητά συνεχώς ένα ανώτερο πρότυπο ανθρώπου, ελεύθερου, υπεύθυνου και με ηγετικά χαρακτηριστικά πολίτη, που φαίνεται να εντοπίζει στο αγγλικό πρότυπο του τζέντλεμαν. Εστιάζει και αναλύει κάποιες

έννοιες όπως ελευθερία, αυτονομία, στοιχεία συμπεριφοράς. Ο εγγλέζος δεν ακολουθεί αφηρημένες έννοιες που τον παραστρατίζουν. Προχωράει και ψάχνει την πραγματικότητα, ώστε να βγάλει συμπεράσματα απλά και σίγουρα. Είναι αισιόδοξος και πιστεύει στη δύναμη του ακόμα και σε περιόδους πολέμου. Γνωρίζει πως υπάρχει κοινωνική ιεραρχία, ωστόσο με το πείσμα και σκληρή δουλειά μπορεί να τα καταφέρει και κατά συνέπεια να ανέβει κοινωνικά.

Όπως αναφέρει ο ίδιος στο πρώτο κεφάλαιο η Αγγλία είναι μια αριστοκρατία με ανοιχτές τις πόρτες. Ο εγγλέζος χαρακτηρίζεται από υπερηφάνεια, υπομονή, επιμονή και αξιοπρέπεια στους ανώτερους του. Η εγγλέζικη μάζα κατορθώνει να μην πνίγει ολότελα την ανεξαρτησία και την αξιοπρέπεια του ατόμου, γεγονός που την χαρακτηρίζει, κατά τρόπο αντιφατικό, ελεύθερη. Τονίζει ότι στην Αγγλία η υπομονή και το πείσμα έχουν σημαντική θέση στην συμπεριφορά του Άγγλου. Υποστηρίζει ότι μέσω της ελευθερίας ο άνθρωπος οργανώνει το χάος και δίνει μορφή στον πολιτισμό. Αυτό που επομένως παρατηρεί και ερευνά είναι η οικοδόμηση μέσα στις αίθουσες και στις αυλές των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων της Αγγλίας μιας ολόπλευρης μόρφωσης που θα υπερβαίνει την τυποποιημένη και στείρα μάθηση και θα διαπαιδαγωγεί πολίτες, που με ελεύθερη βούληση θα αρθρώνουν γνήσιο λόγο και θα αναλαμβάνουν υψηλούς κοινωνικούς και πολιτικούς ρόλους.

1.4 Τα ταξιδιωτικά έργα –Ταξιδεύοντας...

Τα ταξίδια και η δημιουργία στάθηκαν οι δύο μεγαλύτερες χαρές στη ζωή του Καζαντζάκη. Πολλές φορές ταξιδεύει ως απεσταλμένος εφημερίδων όμως το κίνητρό του δεν είναι ο βιοπορισμός. Η ιδιότητα του ανταποκριτή απλώς του επιτρέπει να ικανοποιήσει το πάθος του για ταξίδια. Το ίδιο το ταξίδι είναι μια διαδικασία που δείχνοντάς του διαφορετικούς τόπους και ανθρώπους τον οδηγεί στην αυτογνωσία, στην υπέρβαση του εγωισμού, στην υιοθέτηση μιας οικουμενικής προοπτικής. Στις χώρες που επισκέπτεται πηγαίνει παντού και βλέπει τα πάντα, πόλεις, χωριά, εξοχές, μουσεία, σημαίνουσες προσωπικότητες και καθημερινούς ανθρώπους. Σε όλα του τα ταξίδια συλλέγει εικόνες, ιδέες και εμπειρίες. Η ικανότητά του να συντονίζεται με την ιδιαίτερη συχνά μυστική ψυχή του τόπου, αποτυπώνεται εξαιρετικά στις σελίδες των ταξιδιωτικών του έργων, που θεωρούνται τα κορυφαία της ελληνικής ταξιδιωτικής λογοτεχνίας.

Ο Νίκος Καζαντζάκης έχει αναγνωριστεί ως ένας από τους κορυφαίους συγγραφείς του αιώνα μας. Το ταξίδι ήταν για τον Καζαντζάκη μια οργανική ανάγκη, μια βαθειά πηγή ανανέωσης, έμπνευσης και δημιουργικότητας. Είναι δύσκολο να σκεφτούμε άλλο συγγραφέα που να έγραφε με τόσο πάθος για τόπους και κουλτούρες, που να έκανε την εμπειρία του ταξιδιού τόσο κεντρική στην εξέλιξή του. Ήταν ένα αναντικατάστατο εργαλείο για την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης και ιστορίας. Από μικρή ηλικία και μέχρι τον θάνατό του δε σταμάτησε να ταξιδεύει στην Ευρώπη, την Αφρική και την Ασία. Συνεχώς ταξιδεύει, και τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 συστηματικά πλέον ως ανταποκριτής μεγάλων αθηναϊκών εφημερίδων, αμειβόμενος γι' αυτό: «Νέον Αστυ», «Ελεύθερος Λόγος», «Ελεύθερος Τύπος», «Ερμής» της Αλεξάνδρειας της Αιγύπτου, «Καθημερινή», «Πρωία», «Ακρόπολις», στα περιοδικά «Αναγέννηση», «Νεοελληνικά Γράμματα», «Νεολαία», «Νέα Εστία».

Ξεκίνησε να καταγράφει τις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις το 1907 στο Παρίσι ως ανταποκριτής αθηναϊκών εφημερίδων και μέχρι το 1946, χρονιά που εκδόθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το μυθιστόρημα Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά ήταν γνωστός στο ελληνικό κοινό κυρίως για τα ταξιδιωτικά του κείμενα. Θεωρείται ο συγγραφέας που καθιέρωσε την ταξιδιωτική λογοτεχνία στα ελληνικά γράμματα. Υπήρξε ένας μεγάλος ταξιδευτής. Ταξίδεψε σχεδόν σε όλη την Ελλάδα με τον φίλο του και ποιητή Άγγελο Σικελιανό. Πολλοί και διαφορετικοί πολιτισμοί, τόποι και τοπία, ιστορία, ήθη-έθιμα, τραγούδια, καταγράφονται στα έργα του. Η αφηγηματική του τέχνη είναι ξεχωριστή καθώς εμπλέκει τον εαυτό του στη δράση μαζί με τους ήρωες του λογοτεχνικού του κόσμου. Τα ταξίδια του είναι βίωμα και εναγώνια

προσπάθεια για να κατανοηθεί ο άνθρωπος. Τα «Ταξιδεύοντας» του Νίκου Καζαντζάκη συγκροτούν μια ταξιδιωτική λογοτεχνία πλούσια και ποικίλη. Η ταξιδιωτική δημιουργία του είναι η ίδια του η ψυχή φλεγόμενη, ο ανθρωπισμός του, το πάθος για τον άνθρωπο και τον πολιτισμό του.

Τα ταξιδεύοντας είναι μια πεντάτομη σειρά ταξιδιωτικών εντυπώσεων του Νίκου Καζαντζάκη που αποτελείται από τα παρακάτω βιβλία

Ταξιδεύοντας: Ισπανία

Τέλη καλοκαιριού του 1926 ο Καζαντζάκης ταξιδεύει για ένα μήνα στην Ισπανία, απεσταλμένος της εφημερίδας *Ελεύθερος Τύπος* και παίρνει συνέντευξη από το στρατηγό-δικτάτορα Πρίμο ντε Ριβέρα. Στο επόμενο ταξίδι του μένει αρκετό καιρό στη Μαδρίτη, μελετώντας την ισπανική λογοτεχνία και μετά το θάνατο του πατέρα του περιηγείται σιδηροδρομικώς τη χώρα. Από τις πιο σημαντικές στιγμές του ταξιδιού είναι η επίσκεψή του στο Τολέδο και η συνάντησή του με την τέχνη του Γκρέκο. Αναφερόμενος στον Γκρέκο γεφυρώνει χωρίς χάσματα τους αιώνες. Κάνει αναφορά τόσο στον Λόρκα με τον τραγικό θάνατο και την ποίησή του όσο και στον στοχασμό του Σπινόζα στον εμφύλιο και τα δεινά του. Στο έργο αυτό συνυπάρχουν ιστορία, τόπος και άνθρωποι με τις αρετές και τα πάθη τους, στοχαστές, δημοτικά τραγούδια αλλά και ταυρομαχίες.

Ταξιδεύοντας: Ιαπωνία – Κίνα

Στο βιβλίο αυτό διατυπώνονται οι εντυπώσεις του Καζαντζάκη από το πρώτο του ταξίδι στην Ιαπωνία και την Κίνα το 1935. Ο Νίκος Καζαντζάκης, μαζί με τη σύζυγό του Ελένη Καζαντζάκη αυτή τη φορά, πραγματοποίησε και δεύτερο ταξίδι στην Ιαπωνία και την Κίνα το 1957, το οποίο ήταν και το τελευταίο του διότι κατά την επιστροφή πέθανε στο Φράιμπουργκ της Γερμανίας. Το *Ταξιδεύοντας Ιαπωνία* είναι μια μαθητεία για τον αναγνώστη στους μακρινούς πολιτισμούς. Αναδεικνύει τη σχέση της ιαπωνικής τραγωδίας και της αρχαίας ελληνικής. Αναμφίβολα η Ελλάδα είναι παρούσα στο έργο του. Ακόμα αναφέρεται στη γιορτή των λουλουδιών, στην τελετή του φαγητού και στη γυναικεία θεότητα Κάννον με τα πολλά χέρια. Επίσης αποτυπώνει τα συναισθήματα από την τελευταία ματιά στο ιερό βουνό Φουζι, «*Το Φουζι είναι στην ψυχική γλώσσα του Γιαπωνέζου το ιερό ιδεόγραμμα που θα πει: Χρέος. Μια χώρα που έχει ένα τέτοιο βουνό ανώτατο ρυθμιστή της ζωής της είναι σίγουρα μια μεγάλη χώρα που ενώνει τη δύναμη και την χάρη, αποφασισμένη και επικίνδυνη*». ¹³

---

¹³ Ελληνική Wikipedia (2018). Ανακτήθηκε 15 Μαΐου, από <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%8D%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%>

Ταξιδεύοντας: Αγγλία

Καταγράφονται οι εντυπώσεις του Καζαντζάκη από το ταξίδι του στην Αγγλία το 1939 στις αρχές του Β Παγκοσμίου Πολέμου. Με αυτό το *Ταξιδεύοντας* δίνει την ιστορία, τις αξίες, τα ήθη και έθιμα, το χαρακτήρα των Άγγλων. Αναφέρεται στην επίσκεψη στο Κολλέγιο Ήτον στις κλασικές και πανανθρώπινες αξίες, στον ρόλο του ατόμου και στη σχέση του με το σύνολο.

Ταξιδεύοντας: Ιταλία - Αίγυπτο - Σινά - Ιερουσαλήμ - Κύπρο – Μοριά

Σε αυτά τα ταξιδεύοντας ο αναγνώστης μαθαίνει για τον Άγιο Φραγκίσκο της Ασίζης, για τα καίρια πνευματικά και παγκόσμια ζητήματα που απασχολούν τον Καζαντζάκη π.χ. η θνησιμότητα των πολιτισμών, η φτώχεια, η ψυχολογία των λαών, οι πολιτισμοί τους, τα μουσεία, τα μνημεία και η παλίμψηστη ιστορία των λαών, ο φόβος του φασισμού.

Στην Αίγυπτο ο συγγραφέας αναμερίζει την επιφανειακή ομορφιά της χώρας και αναζητάει τη φοβερή και προαιώνια φωνή του πεινασμένου φελάχου, γιατί ο Καζαντζάκης είναι ένας οικουμενικός στοχαστής και ανθρωπιστής.

Κατακρίνει την εκμετάλλευση των φελάχων και το πούλημα των γυναικών. Ο Καζαντζάκης προφητεύει ότι κλονίζεται το αποικιακό οικοδόμημα της Ευρώπης στην Αφρική με την εθνική συνείδηση που ξυπνάει στους λαούς μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Κατά το ταξίδι στο Σινά πέρα από την περιγραφή του τοπίου προβάλλονται στην αφήγηση η αυθεντικότητα των ντόπιων, η ελληνικότητα των μοναχών και του Σινά, η ελληνική φιλοξενία των μοναχών και η αγωνία για τα ελληνικά χειρόγραφα. Ο Καζαντζάκης ταξιδεύει νοητά σε ένα ελληνικό ακρογιάλι και σε έναν ελληνικό ελαιώνα οπότε προβάλλει την ελληνικότητα της Ελλάδας. Η ταξιδιωτική εμπειρία από το Σινά διαπλέκεται με την αφήγηση για τα ήθη και έθιμα των Βεδουίνων για το έθιμο του γάμου, για τον δεσμό τους με τις καμήλες και κλείνει τη αφήγηση με αναφορά στον παλίμψηστο χρόνο της Ιστορίας δηλαδή στον Νικηφόρο Φωκά, στους Σαρακηνούς και στην Κρήτη. Το ταξίδι στα Ιεροσόλυμα. Σε αυτό καταγράφει την πίστη των απλών ανθρώπων και θαυμάζει μια μητέρα που αποκαλεί τον Χριστό παιδί της. Κατά το ταξίδι στην Κύπρο ο συγγραφέας προσπαθεί να γεφυρώσει το χτες με το σήμερα. Και σε αυτό το έργο εστιάζει περισσότερο στις αυθόρμητες ενέργειες των ανθρώπων.

Το ταξίδι στον Μοριά 1937, συγκροτεί οριστικά τον ελληνικό του μύθο, τη διαχρονική ελληνικότητα μέσα από το παλίμψηστο της ιστορίας. Στο *Ταξιδεύοντας στο Μοριά* εξομολογείται, γιατί ταξιδεύει και τι σημαίνει ταξιδεύω για έναν Έλληνα σε αντίστιξη με έναν ξένο. Αναζητάει το πρόσωπο της Ελλάδας, το βλέπει ως ένα

παλίμψηστο από δώδεκα απανωτές γραφές όπου έζησαν και δημιούργησαν ντόπιοι και ξένοι. Κάθε τόπος έχει φωνές αιώνιες και σύγχρονες, αυτές αναζητάει ο Καζαντζάκης. Ο Καζαντζάκης ως Έλληνας νιώθει το ταξίδι στην Ελλάδα γοητευτικό και εξαντλητικό μαρτύριο καθώς παλεύει η καρδιά και ο νους του, το συναίσθημα και η λογική. Ο Μοριάς ζει στο έργο του Καζαντζάκη τη μακραίωνη ιστορία του με φόντο το συνολικό τοπίο. Διαπλέκει την εμπειρία με τον στοχασμό, διατυπώνει τα συναισθήματά του προ του ταξιδιού, εστιάζει σε ατομικά και συλλογικά γεγονότα, συνδέει την άμεση εμπειρία με την έμμεση ως ιστορία και πολιτισμό του παρελθόντος.

Ταξιδεύοντας: Ρουσία

Είναι ένα ημερολόγιο που σκιαγραφεί τη φύση της πιο κοσμογονικής ανακατάταξης της τότε εποχής μας και τον αντίκτυπό της στην κοινωνική και πνευματική εξέλιξη της ανθρωπότητας. Ενώ φιλοτεχνεί μια συναρπαστική εικόνα της απέραντης χώρας και των δαιμονόληπτων ηγετών της -του Λένιν, του Τρότσκι και του Στάλιν. Ο Καζαντζάκης χαράζει αλησμόνητα πορτραίτα των μεγάλων συγγραφέων της Ρωσίας: του Ντοστογιέφσκι, του Τολστόη, του Μπλοκ και του Μαγιακόφσκι.

Όπως γράφει ο ίδιος Καζαντζάκης στον πρόλογο του *Ταξιδεύοντας Ρουσία* από το 1925 έως και το 1930 πήγε τρεις φορές στη Σοβιετική Ένωση και έμεινε συνολικά δύο χρόνια ενώ προσπάθησε να καταγράψει τη μεγάλη αυτή πορεία.¹⁴ Στη Ρωσία ο Καζαντζάκης θαυμάζει τα μουσεία της, τους όμορφους τόπους, τις πόλεις, τον βυζαντινό πολιτισμό της και τη ρώσικη λογοτεχνία. Η μεταφορά των Ελλήνων από τον Καύκασο τον κάνει να επαινεί την αντοχή και τον νόστο των Ελλήνων για την πατρίδα.

Εν κατακλείδι ο Καζαντζάκης, γράφει, ζει φανταστικές περιπέτειες και φαντάζεται ξανά τις πραγματικές ιστορίες. Ταξιδεύει πάντοτε έχοντας την ιδέα πως κάτι τρομερό τον ακολουθεί και πως φεύγοντας κάτι του ξεφεύγει. Η ανάγκη της αντίστασης ξυπνάει τις πιο παράδοξες φαντασιώσεις μέσα του. Πολεμάει την ατολμία του και την αδυναμία του με όλων των ειδών τις αντιδράσεις. Όλοι όμως οι δρόμοι που ονειρεύεται να πάρει αρχίζουν από μέσα του και τελειώνουν μέσα του. Το εκπληκτικό και παράλληλα εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ότι ο Καζαντζάκης κινείται με μεγάλη άνεση και γοητεία στα πεδία όπου συναντιέται η ιστορία με τη λογοτεχνία, με τέτοιο τρόπο όμως, ώστε να διαμορφώνει καινοτόμες πρακτικές και γραφές στο βαθμό που αντιλαμβάνεται την ιστορία πέρα από τις συμβατικότητες της πολιτικής

---

¹⁴ Ελληνική Wikipedia (2018). Ανακτήθηκε 20 Απριλίου, από <https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A4%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%8D%CE%BF%CE%BD%>

ιστορίας των μεγάλων γεγονότων, των γραμμικών αφηγήσεων και των ισχυρών προσωποποιήσεων.

1.5 Η «παράδοση» του ταξιδιωτικού λόγου

Ο όρος «περιηγητής» (περί + ηγούμαι) αναφέρεται σε αυτόν που ταξιδεύει σε έναν ξένο τόπο και περιδιαβαίνει είτε για αναψυχή είτε για μελέτη μνημείων, τρόπου ζωής των κατοίκων και άλλων επιμέρους θεμάτων. Η κλασική μορφή ενός περιηγητή περιλαμβάνει κάποιον που ταξιδεύει τριγυρίζοντας σε τόπους γνωστούς ή άγνωστους, σημειώνοντας τις παρατηρήσεις του συνήθως με τη μορφή ημερολογίου. Τα γνωστά ως περιηγητικά βιβλία αποτελούν τα κείμενα που έχουν γραφεί από ταξιδιώτες που από τα πανάρχαια χρόνια έφευγαν από το οικείο περιβάλλον τους για να επισκεφθούν άλλους, μακρινούς τόπους ταξιδεύοντας μόνοι ή, με ελάχιστους συνοδούς. Περιλαμβάνουν τις περιγραφές των ταξιδιών των περιηγητών καταγεγραμμένες ως σημειώσεις, επιστολές, ημερολόγια, ταξιδιωτικά απομνημονεύματα.

Ταξίδι από τους αρχαίους έως τους σύγχρονους χρόνους

Μόλις αρχίζουν να διαμορφώνονται τα μέσα συγκοινωνίας, άμαξες, καράβια με πρωταρχικό σκοπό την γρηγορότερη και πιο άνετη μεταφορά των προϊόντων, αρχίζουν τα ταξίδια. Η επικοινωνία των ανθρώπων, στηριγμένη αρχικά σε εμπορικές και οικονομικές σχέσεις, σίγουρα θα γέμιζε εμπειρίες τους εμπόρους-ταξιδιώτες που με τις διηγήσεις τους θα κέντριζαν την φαντασία των συνανθρώπων τους. Απορίες και ερωτήματα για τόπους πέρα από το γνωρίμο χώρο τους, δημιουργούσαν την επιθυμία για εξερεύνηση. Η λαχτάρα του ανθρώπου να δει και να μάθει καινούρια μέρη εκφράζεται πρώτα με την ποίηση ενώ οι δυσκολίες που συναντάει στα ταξίδια του πλάθουν μύθους. Έτσι ο Όμηρος στην οδύσσεια διηγείται την περιπλάνηση της επιστροφής του Οδυσσέα και των συντρόφων του στην Ιθάκη, ανάμεσα σε χώρες μακρινές και άγνωστες για την εποχή, απηχεί όμως τις περιπέτειες και τις εντυπώσεις ταξιδιών.

Αυτό που έχει σημασία είναι το πότε αρχίζουν τα ταξίδια να γίνονται συνειδητά στην αρχαία Ελλάδα, να εκφράζουν δηλαδή την ανάγκη γνωριμίας και επικοινωνίας των ανθρώπων με άλλους ανθρώπους, να δουν και να ζήσουν από κοντά τον τρόπο της ζωής τους. Νωρίς τον 6^ο αιώνα π.Χ ο Σόλων εγκαταλείπει την Αθήνα για να ταξιδέψει, όπως μας πληροφορεί ο Ηρόδοτος ταξίδευε για να δει και να μάθει. Ίδια σημασία με την ανάγκη του ανθρώπου να ταξιδέψει έχει και η προσπάθεια του να καταγράψει τις εμπειρίες του και τις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις αφήνοντας μας έτσι να παρακολουθήσουμε τη σκέψη του και την εξέλιξη της.

Τον 6^ο και 5^ο αιώνα η περιήγησις δεν είναι ξεχωριστό φιλολογικό είδος όπως π.χ η ποίηση αλλά ταυτίζεται με τον περίπλου, το γύρο δηλαδή των γεωγράφων. Το όνομα εξάλλου περιηγητής είναι ιερό αξίωμα όπως αναφέρεται και σημαίνει *εξηγητής*,

ξεναγός. Περιηγητές υπήρχαν σε ορισμένα ιερά κυρίως στην Ανατολή. Με τη στροφή προς τα μέσα του 5^{ου} αιώνα, έχει διαμορφωθεί η επιστημονική σκέψη και ο άνθρωπος της κλασικής Ελλάδας που βγήκε από τους Περσικούς πολέμους έχει συνείδηση της δύναμης του και εσωτερικό κόσμο μεστό σε εμπειρίες και δημιουργικές ικανότητες. Αμέσως μετά τους περσικούς πολέμους ο Ηρόδοτος κάνει ταξίδια που περιγράφει στο έργο του. Είναι ιστοριογράφος, γεωγράφος και περιηγητής. Κίνητρο για τα ταξίδια του είναι η φιλομάθεια και κυρίως η περιέργεια και η επιθυμία του να γνωρίσει νέους λαούς. Η διαφορά είναι ότι ο Ηρόδοτος δεν κάνει ένα θαλάσσιο ταξίδι αλλά ταξίδια με συγκεκριμένο στόχο. Θρησκεία ήθη και έθιμα, φυσική γεωγραφία και αρχαιολογία ξεπηδούν μέσα από το έργο του. Προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για τα μνημεία τους ναούς, τα τρόπαια των μαχών, τα έργα τέχνης και τα αναθήματα στα μεγάλα ιερά, τις ξένες θεότητες και γενικά για τον τρόπο ζωής των λαών που γνώρισε. Απέκτησε έτσι τον τίτλο του πρώτου ταξιδιωτικού συγγραφέα όπως και του πρώτου ιστορικού.

Τον 4^ο αιώνα π.Χ. έχει κιόλας αρχίσει ο θαυμασμός για την Ελλάδα¹⁵ που κέντρο της είναι η Αθήνα. Δεν είναι τυχαίο ότι τον 3^ο αιώνα κυρίως τα πρώτα περιηγητικά συγγράμματα, οι πρώτες περιηγητικές φιλολογικές ειδήσεις έχουν κέντρο την Αθήνα. Με τις νίκες του Μ. Αλεξάνδρου και την ίδρυση των ελληνιστικών βασιλείων από τους διαδόχους στις απέραντες εκτάσεις της Ασίας και τις Αιγύπτου, δημιουργούνται και οι πολιτικές προϋποθέσεις για την εξάπλωση του ελληνισμού στο νέο κόσμο. Η ασφαλής, εύκολη και γρήγορη συγκοινωνία ανοίγει μια νέα εποχή στα ταξίδια.

Ο 1^{ος} αιώνας είναι η χρυσή εποχή των ταξιδιών. Οι ίδιοι οι αυτοκράτορες ταξιδεύουν στην Ελλάδα. Η ισχνή περιγραφή για την Ελλάδα από τη συγγραφή του περιηγητή Παυσανία στο έργο του «Ελλάδος περιήγησις» αποτελεί έναν συνδυασμό μυθολογίας, ιστορίας και αυτοψίας, κατά την οποία ο περιηγητής εξηγούσε ότι έβλεπε με βάση το μύθο της Ιλιάδας. Ο ευκατάστατος και φιλομαθέστατος ταξιδιώτης αναφέρεται αναλυτικά σε όλα τα σημαντικά μνημεία που βρήκε στην περιοχή. Η συμβολή του βρίσκεται κυρίως στο ότι κατέγραψε στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού που του έδιναν την ευκαιρία να αναφέρει θρύλους και τοπικές λαϊκές παραδόσεις. Μύθοι, θεότητες, λατρεία και αναφορά ασήμαντων γεγονότων μειώνουν την επιστημονική γραφή με αποτέλεσμα να κουράζουν το μελετητή αλλά να ικανοποιούν το εγκυκλοπαιδικό ενδιαφέρον του κοινού της εποχής του, και να τρέφουν θαυμασμό για το μεγαλείο της Ελλάδας. Οι παρατηρήσεις του είναι πολύτιμες και αποτέλεσαν έναν συστηματικό και εξαιρετικής ακρίβειας οδηγό για όλους σχεδόν τους μετέπειτα περιηγητές.

Αναμφίβολα δεν θα μπορούσε να λείπει από τη λίστα αυτή και ο Διονύσιος, περιηγητής που πρώτος καθιέρωσε την περιήγηση σαν ξεχωριστό φιλολογικό είδος. Έζησε στους χρόνους των Ρωμαίων αυτοκρατόρων, το έργο του δεν σώζεται ωστόσο γνώρισε μεγάλη επιτυχία αφού μεταφράστηκε στα λατινικά και στη συνέχεια πέρασε στα βυζαντινά σχολικά βιβλία.

Με την πάροδο των χρόνων και καθώς έχουν δημιουργηθεί πια ολοκληρωμένες πόλεις κράτη συνηθίζεται να στέλνονται απεσταλμένοι με κρατική αποστολή. Η μεταχείριση αυτών των ανθρώπων ήταν αρκετά διαφορετική από τους απλούς

¹⁵ Βλ Lionel Casson, Το ταξίδι στον Αρχαίο κόσμο, Αθήνα 2013, εκδόσεις MIET, σελ 99

ταξιδιώτες καθώς σε αυτούς παρέχονταν τα πάντα. Με άλλα λόγια ο απεσταλμένος με την συνοδεία του θα είχαν κάθε περιποίηση στους ναούς και στους κρατικούς σταθμούς που θα συναντούσαν στον δρόμο τους. Η διαδικασία αυτή ήταν η συνήθης διαδικασία στην χώρα της Αιγύπτου κατά την μετακίνηση και των επίσημων απεσταλμένων.

Τα ταξίδια δια ξηράς στις αρχές ήταν επίπονα και επικίνδυνα. Ταξίδι σήμαινε κοπιαστική πορεία κάτω από τον ήλιο τον άνεμο και την βροχή μέσα σε κακοτράχαλα μονοπάτια. Η τεχνική της λιθόστρωσης είχε εξελιχθεί, αλλά εφαρμόζονταν με φειδώ. Χειρότεροι από τις κακουχίες ήταν οι κίνδυνοι και πάνω από όλα οι ληστείες. Η ληστεία¹⁶ είχε πάρει τέτοια έκταση που συχνά οι έμποροι έπεφταν θύματα σε δρόμους της επικράτειας τους.

Κατά συνέπεια είναι ανάγκη να τονίσουμε ότι με την πάροδο του χρόνου πλήθος οργανώνονταν τα πλοία, όχι μόνο για εμπορικούς λόγους αλλά και επειδή το ταξίδι δια θαλάσσης γίνονταν όλο και πιο εύκολο. Έτσι λοιπόν έλληνες έμποροι και όχι μόνο βρέθηκαν να αλωνίζουν την μεσόγειο κατά μήκος και κατά πλάτος. Άπαξ και ο ταξιδιώτης φόρτωνε στο πλοίο το φαγητό το ποτό και τα υπόλοιπα υπάρχοντά του, δεν χρειαζόταν να κάνει τίποτα άλλο καθώς το καράβι γινόταν πανδοχείο του και ο αέρας και τα κουπιά έκαναν τη δουλειά τους. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι πειρατές ήταν ο μεγαλύτερος κίνδυνος των θαλασσιών ταξιδιών. Έτσι λοιπόν, όσοι ξεκινούσαν για ταξίδι κανόνιζαν να πάρουν μαζί τους όσο το δυνατόν λιγότερα χρήματα και αντικείμενα αξίας.

Διαπιστώνονται πέντε βασικά κίνητρα για ταξίδια : οι άνθρωποι άφηναν τα σπίτια τους για δουλείες, δικές τους ή του κράτους, για την υγεία τους, για προσκύνημα σε ιερά και για να δουν τον κόσμο. Από την Αναγέννηση και πέρα το περιηγητικό σκηνικό αλλάζει. Αλλάζει ριζικά γιατί διευρύνονται τα ενδιαφέροντα προς πολλές κατευθύνσεις. Εμφανίζεται τώρα ο μοναχικός ταξιδιώτης. Φιλοπεριεργός άνθρωπος της Αναγέννησης που ενδιαφέρεται για την κλασική αρχαιότητα, πρωτοπόρος στην αρχαιολογική παρατήρηση. Από τον 15ο αιώνα το πνεύμα της ανανέωσης που συνεπήρε την Ευρώπη, συνυφασμένο με την αναβίωση των κλασικών σπουδών, δημιουργήσε ένα κλίμα γόνιμο για την αναθεώρηση και μελέτη της ελληνικής Αρχαιότητας.

Τον 15ο αιώνα αμέσως μετά τις Σταυροφορίες¹⁷, Ευρωπαίοι περιηγητές και ζωγράφοι, φιλέλληνες και αρχαιοδίφες ταξίδεψαν στην Ελλάδα για να ζήσουν την περιπέτεια και να δώσουν εικόνα και τροφή στη φαντασία τους, προσπαθώντας να αναβιώσουν έστω και στιγμιαία το αρχαιοελληνικό ιδεώδες. Ειδικότερα οι Μυκήνες για τους περισσότερους Ευρωπαίους περιηγητές ζωγράφους αποτέλεσαν περισσότερο ένα όραμα, μια ιδέα, και όχι έναν συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο. Είναι χαρακτηριστική η αξιομνημόνευτη φράση της Βρετανίδας συγγραφέως Βικτόριας Γουλφ, όταν στις αρχές του 20ού αιώνα βρέθηκε μπροστά στην Πύλη των Λεόντων: *«τέτοια πράγματα δεν τα συνειδητοποιούμε παρά μόνο για δευτερόλεπτα όσο βρισκόμαστε στο ίδιο το μέρος και μετά δεν έχει νόημα να πεις τι βλέπεις»*. Για αυτά τα δευτερόλεπτα

¹⁶ Βλ Lionel Casson, Το ταξίδι στον Αρχαίο κόσμο, Αθήνα 2013, εκδόσεις ΜΙΕΤ, σελ 159

¹⁷ Βλ Καραγάτσης Μ, Περιπλάνηση στον κόσμο, Αθήνα 2011, Εκδόσεις Εστία, σελ 67

εξακολουθούν ακόμα και σήμερα να επισκέπτονται τις Μυκήνες άνθρωποι από όλες τις γωνιές της γης.

Τον 15ο αιώνα μ.Χ., αμέσως μετά τις Σταυροφορίες αρχίζει να εκδηλώνεται βαθμιαία ένα ταξιδιωτικό ρεύμα των Δυτικοευρωπαίων προς την Ανατολή. Οι ταξιδιώτες αυτοί αναζητώντας πλούτη, δύναμη ή ακόμα και την αθανασία της ψυχής με την επίσκεψή τους στους Άγιους Τόπους σπεύδουν να συγκεντρώσουν στοιχεία για τα ήθη των λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και επιδίδονται σε ένα ατέλειωτο κυνήγι αρχαίων νομισμάτων, ερειπίων και επιγραφών. Κατά τον 16ο αιώνα, και ενώ οι νέες ανακαλύψεις, η διάδοση της τυπογραφίας και ο ουμανισμός έχουν αλλάξει το πρόσωπο της οικουμένης κι έχουν δώσει νέα πνοή στην κοινωνία και στον πνευματικό κόσμο, οι περιηγητές της Δύσης εξακολουθούν να ταξιδεύουν προς την Ανατολή, περνώντας και από την Ελλάδα και καταλήγοντας στην Κωνσταντινούπολη και τα Ιεροσόλυμα.

Στις αρχές του 18ου αιώνα ο περιηγητισμός πλησιάζει στην ακμή του. Οι μνημειώδεις εικονογραφημένες εκδόσεις που εμφανίζονται γίνονται best sellers και αποτελούν πηγή γνώσης, φιλοσοφικών ιδεών και ποικίλου προβληματισμού. Οι συγγραφείς τους, Γάλλοι ως επί το πλείστον, είναι ζωγράφοι, σχεδιαστές, αρχιτέκτονες και αρχαιολόγοι. Ωστόσο τον αιώνα αυτόν εδραιώνεται η τάση των πλουσίων Ευρωπαίων αριστοκρατών, λόρδων και μοναρχών να διακοσμούν τις αυλές τους με συλλογές αρχαιοτήτων και αρχαίων χειρογράφων. Άγγλοι και Γάλλοι ειδικοί απεσταλμένοι πράκτορες, εφοδιασμένοι με χρήμα, φερμάνια και πλαστά διαβατήρια, οργάνουν την ελληνική περιφέρεια και επιδίδονται σε αγώνες αρχαιοκαπηλίας και ληστείας, αποψιλώνοντας τους αρχαιολογικούς χώρους και βεβηλώνοντας αρχαία μνημεία. Τα όρια μεταξύ αρχαιολογίας και αρχαιοκαπηλίας έχουν χαθεί εντελώς. Δε λείπουν φυσικά και οι ανασκαφές, αυτοσχέδιες ή οργανωμένες, στις οποίες επιδίδονται και συναγωνίζονται διάφοροι περιηγητές, έμποροι και αρχαιοκάπηλοι.

Οι περιηγητές συνθέτουν ένα μωσαϊκό ανθρώπινων τύπων, στόχων και ενδιαφερόντων. Άγγλοι, Γάλλοι, Γερμανοί, Αμερικανοί, Ρώσοι, Λατίνοι, διάσημοι ως επί το πλείστον και διακεκριμένοι επιστήμονες ή πολιτικοί, άνδρες αλλά και γυναίκες. Η ποικιλία των ανθρώπων που επισκέφθηκαν το Άργος και τις Μυκήνες είναι μεγάλη και αξιοσημείωτη, ενδεικτική του θαυμασμού που επικρατούσε τον 18ο και 19ο αιώνα στον δυτικό κόσμο για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Μορφωμένοι άνθρωποι, καθηγητές πανεπιστημίου, μέλη πρεσβειών και κυβερνήσεων, στρατιωτικοί, όλοι τους είχαν ασχοληθεί με τη μελέτη αρχαίων ελληνικών κειμένων και ιδιαίτερα με τα ομηρικά έπη. Οι περισσότεροι μιλούσαν μάλιστα και τη νέα ελληνική γλώσσα. Οι σημαντικές αυτές πόλεις ήταν φυσικό να συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον όχι μόνο των ιστορικών και των ποιητών, αλλά και των απλών επισκεπτών τους από την αρχαιότητα. Ανάμεσα στους επισκέπτες ξεχωρίζουν οι περιηγητές, οι οποίοι άφησαν σημαντικά κείμενα με χρήσιμες πληροφορίες για την εποχή τους.

Οι δυο πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα είναι η σπουδαιότερη περίοδος του περιηγητισμού λόγω του πλήθους των ταξιδιωτών, του όγκου των έργων τους και της αξίας τους. Καθώς η Οθωμανική Αυτοκρατορία παρακμάζει και οι Μεγάλες Δυνάμεις καραδοκούν για την εκμετάλλευση της λείας, η ελληνική γη αποκτά βαρύνουσα πολιτική σημασία.

Από το 1830 και ύστερα το φαινόμενο του περιηγητισμού εισέρχεται σε μια νέα εποχή, πιο επιστημονική και συστηματική. Η εξονυχιστική έρευνα των Γάλλων επιστημόνων, η θέσπιση του πρώτου αρχαιολογικού νόμου στην Ελλάδα (1833)¹⁸, η γενίκευση της χρήσης ατμοκίνητων και μηχανικών μέσων μεταφοράς (ατμόπλοιο, ατμάμαξα) και η εφεύρεση της φωτογραφίας αργότερα, αποτελούν σημαντικούς παράγοντες που συντελούν στον τερματισμό του περιηγητισμού στην Ελλάδα με την πρώτη αγνή έννοιά του. Καθώς ο ταξιδιώτης βλέπει μόνο αποσπασματικά τα μνημεία και δεν έχει πια τον χρόνο να παρατηρήσει, να εμβαθύνει και να εμπνευστεί από το όλο περιβάλλον τους, χάνεται πια η άμεση επαφή του περιηγητή με τα μνημεία, ενώ η δύναμη της εικόνας, με το άπλετο φως που ρίχνει πάνω στα μνημεία, τυφλώνει τα μάτια της φαντασίας, που ως τότε αποτελούσαν το σπουδαιότερο όπλο κάθε περιηγητή. Επομένως, τα τεκμήρια που δημοσιεύουν όσοι επισκέπτονται την Ελλάδα μετά το 1830 σταδιακά μεταβάλλουν τον αμιγώς περιηγητικό χαρακτήρα τους και αποτελούν μάλλον ταξιδιωτικές εντυπώσεις. Με άλλα λόγια, ο περιηγητισμός δίνει τη σκυτάλη στον τουρισμό, όχι όμως με τη σημερινή έννοια της τουριστικής βιομηχανίας.

Ωστόσο η σημαντικότερη ίσως συμβολή των περιηγητικών κειμένων είναι το γεγονός ότι έχουν καταγράψει γεγονότα και στιγμιότυπα του καθημερινού βίου και της κοινωνίας των Ελλήνων που έχουν διαφύγει της ιστορίας και δείχνουν ανάγλυφα τις κοινωνικοπολιτικές ζυμώσεις του ελληνικού λαού. Τα ταξιδιωτικά κείμενα των περασμένων αιώνων αποτέλεσαν λογοτεχνικό είδος που πέρα από τη μορφή και το ύφος τους, μελετήθηκαν επισταμένα στα πρόσφατα χρόνια, όχι μόνο ως πολύτιμη πηγή ιστορίας αλλά στο πλαίσιο της συγκριτικής λογοτεχνίας ως κείμενα-μάρτυρες.

Στο μεταξύ ο μοναχικός ταξιδιώτης, ο *homo viator*, θα συνεχίσει και θα συνεχίζει τις διαδρομές του. Ωστόσο, το σκηνικό θα αλλάξει και πάλι στα τέλη περίπου του 19ου αιώνα, όταν στο πνεύμα των κοινωνικών μεταρρυθμίσεων της εποχής θα αρχίσουν να πραγματοποιούνται τα «δημοκρατικά» ταξίδια που εντάσσονται στο πλαίσιο του ομαδικού τουρισμού. Οραματιστής τους, αλλά και επιχειρηματίας, ο βαπτιστής κληρικός Thomas Cook είναι εκείνος που, στη δεκαετία του 1840, πρώτος οργάνωσε και προήγαγε τον ομαδικό τουρισμό, διευρύνοντας ταυτόχρονα την τυπολογία του ταξιδιού. Η περιήγηση αποκτά τότε μια νέα αξία, την τέρψη. Πάντως αυτό το ορμητικό και βιαστικό ρεύμα, αυτές «οι άγριες ορδές του φοβερού Cook» που πλημμύρισαν την Ανατολή δημιούργησαν συχνά αντιδράσεις σε όσους ζητούσαν περισσότερο χρόνο για να απολαύσουν την περιήγηση τους. Να μην συγκαταλέγονται δηλαδή «σε εκείνους που κοιτάζουν χωρίς πραγματικά να βλέπουν».

Με τον όρο «**ταξιδιωτική λογοτεχνία**» χαρακτηρίζουμε συνήθως το πεζογραφικό είδος στο οποίο οι συγγραφείς αναπλάθουν λιγότερο ή περισσότερο φαντασιακά έναν τόπο που έτυχε να επισκεφτούν κάποια στιγμή στο παρελθόν. Αυτά τα έργα μεταφέρουν τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις των συγγραφέων αλλά πολλές φορές απέχουν πολύ από την πραγματικότητα. Είναι γραμμένα με ένα ιδιαίτερο ύφος και τεχνική ενώ

---

¹⁸ Βλ. Καραγάτσης Μ, Περιπλάνηση στον κόσμο, Αθήνα 2011, Εκδόσεις Εστία, σελ 91

έχουν έντονο το προσωπικό και υποκειμενικό στοιχείο, πράγμα που τους δίνει λογοτεχνική αξία και τα κάνει να ξεχωρίζουν. Η ταξιδιωτική λογοτεχνία γεννήθηκε μέσα από το κλίμα του περιηγητισμού, που επικράτησε στην Ευρώπη από τα τέλη του 18ου αιώνα και μετά. Αποφασιστικό ρόλο σ' αυτή την εξέλιξη έπαιξε το κίνημα του ρομαντισμού, που έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για μακρινούς και άγνωστους τόπους και πολιτισμούς, καθώς και την τάση του για περιπέτεια και φυγή. Όλη αυτή η τάση ενισχύθηκε, άλλωστε, και απ' το πνεύμα του κοσμοπολιτισμού, το οποίο επικράτησε από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά σε όλο το δυτικό κόσμο μέχρι και σήμερα.

Σε ότι αφορά τη νεοελληνική λογοτεχνία, η ακμή του συγκεκριμένου είδους συνδέεται κυρίως με συγγραφείς που δραστηριοποιούνται στα χρόνια του μεσοπολέμου οπότε το κλίμα του κοσμοπολιτισμού φτάνει πολύ έντονο και στη χώρα μας. Τα ταξιδιωτικά κείμενα των πρώτων Ελλήνων συγγραφέων παρουσιάζουν αποκλίσεις και διακυμάνσεις. Ενδεικτικά, συγγραφείς όπως ο Νίκος Καζαντζάκης, ο Κώστας Ουράνης έγραψαν πλήθος ταξιδιωτικών κειμένων. Για παράδειγμα, ο Καζαντζάκης εξέδωσε τις ταξιδιωτικές του εντυπώσεις απ' όλα σχεδόν τα μέρη που επισκέφθηκε, με το γενικό τίτλο *Ταξιδεύοντας*. Από την πλευρά του, ο Ουράνης έγραψε κείμενα όπως το «Sol y sombra» για την Ισπανία και το «Γλαυκοί δρόμοι» για τη Μεσόγειο, τα οποία διακρίνονται για το γλαφυρό τους ύφος και το έντονο κοσμοπολίτικο πνεύμα τους. Είναι πάντως γεγονός ότι, εκτός του Καζαντζάκη, εκείνοι που συνδέονται με τη συγκεκριμένη πεζογραφική ενασχόληση λόγω του πλούσιου έργου και της μακρόχρονης παρουσίας τους στον χώρο είναι οι Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Κώστας Ουράνης και Πέτρος Χάρης. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο παρατηρείται επίσης μια έξαρση ταξιδιογραφικής παραγωγής με καταθέσεις καταξιωμένων συγγραφέων.

1.6 Οι ιδέες περί Ελευθερίας και ο «Τζέντλεμαν»

Η Αγγλία ως πρότυπο ανθρώπου και πολίτη δημιούργησε τον **Τζέντλεμαν**. Αξίζει να σημειωθεί ότι το περιεχόμενο του όρου άλλαζε ανάλογα με την εποχή.

Παρακολουθώντας από τον 14^ο αιώνα τις διάφορες σημασίες του τζέντλεμαν βλέπουμε το χαρακτηριστικό ιδανικό της εξελισσόμενης αγγλικής νοοτροπίας. Στον Μεσαίωνα τζέντλεμαν ήταν ο ευγενής ιππότης με οικόσημο και με σπαθί. Το σπαθί του ήταν δίκαιο, γιατί είχε χρέος από την μία να χτυπάει τον πλούσιο που βασανίζει και αδικεί τον φτωχό και από την άλλη να χτυπάει τον δυνατό που καταδυναστεύει τον αδύνατο. Ο τζέντλεμαν ήταν στην υπηρεσία του στρατευόμενου θεού, πήγαινε στις σταυροφορίες, ήρωας συνάμα και άγιος στο ανθρώπινο μέτρο. Ήταν μυαλωμένος, πραχτικός, σεμνός και με απλούς τρόπους.¹⁹

---

¹⁹ Αγγλική Wikipedia, ανακτήθηκε 6 Απριλίου 2018, από <https://en.wikipedia.org/wiki/Gentleman>

Με τον καιρό τα πολεμικά στοιχεία του τζέντλεμαν ατροφούσαν και πλήθαιναν οι καθημερινές κοινωνικές του αρετές. Δεν ήταν απαραίτητο πια να είναι κάποιος ευγενής με οικόσημα και σπαθιά για να λέγεται τζέντλεμαν, αρκούσε να έχει καλούς τρόπους, να σέβεται τον εαυτό του και τους άλλους, να μην καταδέχεται να λείψιμα ή να ξεφεύγει σε πράξη ταπεινή. Η νέα αυτή πραγματικότητα δεν απαρνήθηκε ολότελα την παράδοση και ο νέος τζέντλεμαν διατήρησε πολλά από τα παλιά του γνωρίσματα. Το σέβας στην γυναίκα, το καλό απλό ντύσιμο και την επίμονη καλλιέργεια και περιποίηση του κορμιού. Ευγενής πια και τζέντλεμαν δεν ταυτίζονται. Μπορεί κάποιος να είναι ευγενής αλλά να μην είναι τζέντλεμαν. Το πρώτο είναι τυχαίο δώρο που έρχεται γεννητικά ενώ το δεύτερο είναι προσωπικός άθλος. Στον 19^ο αιώνα η έννοια του τζέντλεμαν παίρνει πια την σταθερή μορφή που εξακολουθεί να έχει ακόμα και σήμερα. Το ιδανικό γίνεται όλο πιο δημοκρατικό, χωρίς όμως να χάσει την αριστοκρατική του ουσία. Ο τζέντλεμαν πια είναι αυτός που καλλιέργησε αρμονικά τις ατομικές και κοινωνικές του ιδιότητες, που συγκρατεί τα πάθη του, που ποτέ δε μιλάει για τον εαυτό του και δεν κακολογεί τους άλλους. Κύριος του εαυτού του, καπετάνιος της ψυχής του. Διατηρεί όλες τις αρετές των προηγούμενων τύπων του τζέντλεμαν και κατέχει σε υψηλό βαθμό την αγγλική αρετή αυτή της αυτοπειθαρχίας.

Πιο συγκεκριμένα ο ορισμός *τζέντλεμαν* πρωτοεμφανίστηκε στην Αγγλία στα τέλη της δεκαετίας του 1500. Αρχικά κύριοι είναι εκείνοι που η φυλή και το αίμα τους ή τουλάχιστον οι αρετές τους, τους κάνουν ευγενείς. Ένας κύριος στην εποχή αυτή συνήθως αναμένεται να έχει ένα οικόσημο. Είναι δεκτό ότι μόνο ένας κύριος μπορεί να έχει οικόσημο. Αυτή η χρήση εξελίσσεται κατά τους αιώνες μέχρι το 1710 όταν η ονομασία *τζέντλεμαν* δεν πρέπει ποτέ να συνδέεται με την οικογενειακή προέλευση ενός ανθρώπου, αλλά με τη συμπεριφορά του μέσα στον κόσμο. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί κανείς να παραθέσει την παλιά ιστορία του Ιάκωβου Β' που απάντησε σε μια κυρία που του ζήτησε να κάνει τον γιο της έναν κύριο «*θα μπορούσα να τον κάνω ευγενή, αλλά Ο Παντοδύναμος Θεός δεν θα μπορούσε να τον κάνει έναν κύριο*». Με την ανάπτυξη του εμπορίου και τη βιομηχανική επανάσταση το 1700-1900 ο όρος διευρύνθηκε, ώστε να συμπεριλάβει τους άνδρες των αστικών επαγγελματικών τάξεων: δικηγόρους, γιατρούς ακόμη και εμπόρους. Ο τζέντλεμαν σύμφωνα με την κλασική έννοια του όρου είναι αυτός που έχει κομψή και περιποιημένη εμφάνιση, λεπτούς και ευγενικούς τρόπους, καθώς και συνέπεια και αξιοπρέπεια στις κοινωνικές του σχέσεις. Ένας άνθρωπος που είναι καλλιεργημένος, ευγενικός και μορφωμένος. Ο Κύριος είναι πάντα ειλικρινής, έχει μια ξεκάθαρη ψυχή, μια απλή γλώσσα και σίγουρα δεν είναι αγενής. Η αλήθεια του είναι ευγενική. Ποτέ δεν είναι αχρείος καθώς προτιμά να συζητάει ευχάριστα πράγματα.

Οι περισσότεροι άνθρωποι που χρησιμοποιούν τη λέξη τζέντλεμαν συνήθως σκέφτονται την έννοια του 19^{ου} αιώνα, του βικτωριανού κύριου. Εκείνη την εποχή ο όρος σήμανε έναν άνθρωπο μιας καλής οικογένειας (πιο συγκεκριμένα κάποιον που δικαιούται οικόσημο) αλλά όχι της ευγενείας. Η έννοια του 19^{ου} αιώνα είναι πολύπλοκη. Οι ίδιοι οι Βικτωριανοί δεν ήταν σίγουροι τι ήταν ένας κύριος και ποια ήταν τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του. Τα μέλη της βρετανικής αριστοκρατίας ήταν κύριοι από το δικαίωμα της γέννησης, αν και τονίστηκε παράδοξο, ότι η γέννηση από μόνη της δεν θα μπορούσε να κάνει έναν άνθρωπο κύριο. Οι νέες βιομηχανικές και εμπορικές ελίτ στο πλαίσιο μιας αντιπολίτευσης προς την αριστοκρατία προσπάθησαν αναπόφευκτα να χαρακτηρισθούν ως κύριοι με φυσική συνέπεια του αυξανόμενου πλούτου και τις επιρροές τους. Άλλοι Βικτωριανοί κληρικοί που ανήκουν στην Αγγλική Εκκλησία, αξιωματικοί του στρατού, μέλη του Κοινοβουλίου αναγνωρίστηκαν ως κύριοι λόγω των επαγγέλμάτων τους. Ο Charles Dickens, όπως και ο Kipling ήταν συγγραφείς σχετικά ταπεινών καταβολών που επιθυμούσαν να αναγνωριστούν παθιασμένα ως κύριοι.²⁰

Η συζήτηση για το τι ακριβώς αποτελούσε ένας «κύριος» διευρύνθηκε σε πολλά πλαίσια, αλλά πουθενά δεν αμφισβητήθηκε τόσο έντονα όπως στην ίδια τη βικτωριανή λογοτεχνία. Τελικά, οι Βικτωριανοί εγκατέστησαν έναν συμβιβασμό: από το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα ήταν σχεδόν παγκοσμίως αποδεκτό ότι ο αποδέκτης μιας παραδοσιακής φιλελεύθερης εκπαίδευσης που βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στη λατινική γλώσσα σε ένα από τα ελίτ δημόσια σχολεία - Eton, Harrow - θα αναγνωριζόταν ως κύριος, ανεξάρτητα από την προέλευσή του.

τζέντλεμαν 1870

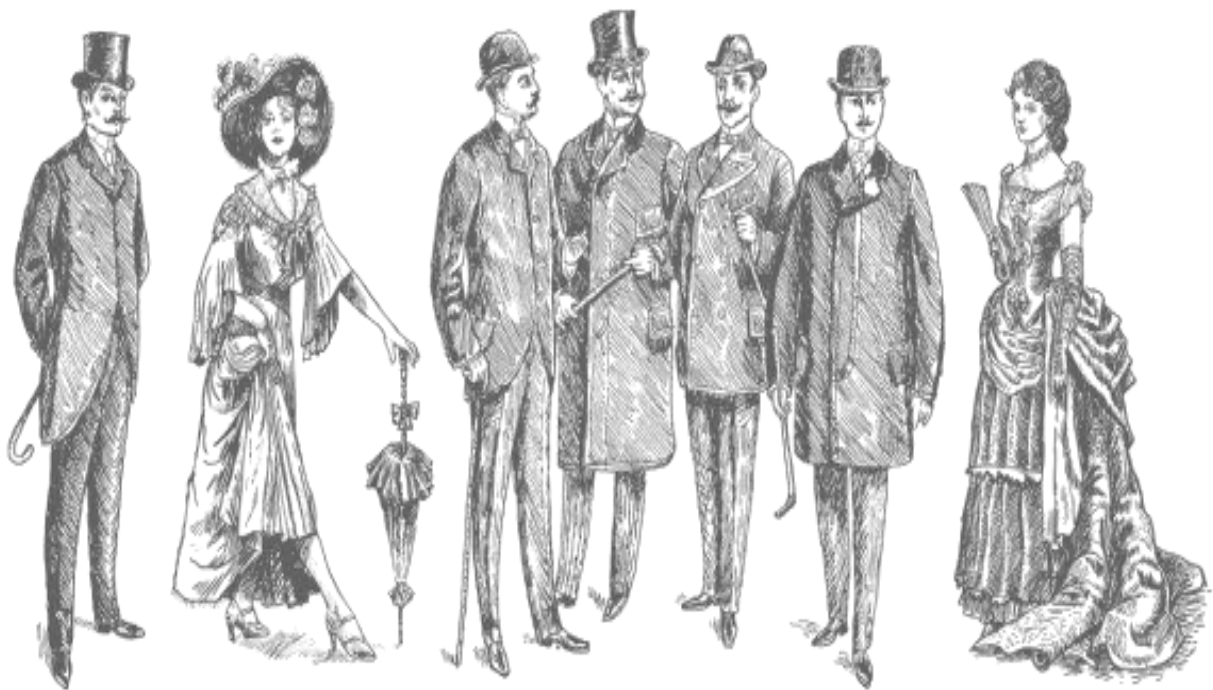

τζέντλεμαν 1913

Είναι γεγονός ότι η λέξη κύριος ως δείκτης βαθμού είχε ήδη γίνει αξία πριν από τις μεγάλες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές του 19ου αιώνα που έδωσαν μια ευρύτερη

²⁰ John Bridges, How to be a gentleman, Εκδόσεις Rutledge Hill Press, 1998, σελ 21

και ουσιαστική σημασία. Ο νόμος περί μεταρρυθμίσεων 1832 έκανε το έργο του. Οι μεσαίες τάξεις και η λέξη κύριος ήρθε σε κοινή χρήση και όχι με τη διάκριση του αίματος αλλά μια διάκριση θέσης, εκπαίδευσης και τρόπων. Με αυτή τη χρήση, η δοκιμασία δεν είναι πλέον η καλή γέννηση αλλά η ικανότητα να ανέβει κάποιος κοινωνικά. Εξάλλου στην καλύτερη δυνατή χρήση, ο κύριος περιλαμβάνει ένα ορισμένο ανώτερο πρότυπο συμπεριφοράς που οφείλει να παραθέσει για άλλη μια φορά αυτόν τον αυτοσεβασμό και τη διανοητική τελειοποίηση που εκδηλώνεται με απεριόριστους αλλά λεπτούς τρόπους. Έτσι ο κύριος γίνεται ένας ευγενής άνθρωπος. Με μια άλλη έννοια η ύπαρξη ενός κυρίου σημαίνει να σέβεται ειδικά τις γυναίκες και να μην εκμεταλλευτεί ή να πιέζει άλλους να κάνουν πράγματα που δεν επιθυμούν να κάνουν. Η εξαίρεση βέβαια είναι να ωθήσει κάποιον σε κάτι που πρέπει να κάνει για δικό του καλό, όπως μια επίσκεψη στο νοσοκομείο, ή επιδίωξη ενός ονείρου που έχει καταστείλει. Το μοντέρνο ισοδύναμο θηλυκό είναι η κυρία.

Στο «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» ο Καζαντζάκης δεν θα μπορούσε να μην ασχοληθεί με τον «τζέντλεμαν», δηλαδή με τον άνθρωπο που ενσαρκώνει τον υπεύθυνο και ελεύθερο πολίτη, αυτόν που μέσω της εκπαίδευσης και της κοινωνικοποίησης έφθασε στα ανώτερα επίπεδα της κοινωνίας, της πολιτικής, της διανόησης, μ' έναν συγκεκριμένο τρόπο που συνδύαζε την ατομική προαγωγή με την προστασία των θεσμών και την κοινωνική συνοχή. Εκτός από την ενότητα στην οποία σκιαγραφείται ο τζέντλεμαν, σε διαφορετικά και πολλά σημεία του κειμένου ο Καζαντζάκης σκέφτεται και ανασυγκροτεί την προσωπικότητα αυτού του πολίτη, θεωρώντας τον πρωταγωνιστή αλλά και δημιουργήμα της αγγλικής κουλτούρας.

Καταρχάς ακολουθεί το παρόν και τις αφορμές που παράγει για να αναζητήσει παραμέτρους που, άμεσα ή έμμεσα, συγκλίνουν στη διαπαιδαγώγηση του τζέντλεμαν. Τονίζει ότι η εποχή του συγγράφει μισεί το πνεύμα, ο λαός έχει καταντήσει εφαρμοσμένο όργανο καταστροφής με αποτέλεσμα οι νέοι της εποχής να μην εμπιστεύονται την ελευθερία και τις μεγαλόστομες ιδεαλιστικές θεωρίες. Θεωρεί ότι το να είναι κάποιος ελεύθερος καταντάει ολοένα και πιο επικίνδυνος πνευματικός άθλος και ότι πρώτιστος παιδαγωγικός και κοινωνικός στόχος είναι να κοιτάζει κανείς με αθόλωτο μάτι από το μίσος και από την αγάπη και στην πραγματικότητα να ομολογεί τις αρετές και την ατιμία, το φως και το σκοτάδι που κυριεύουν τον κόσμο. Τότε είναι που ο νους θα καταφέρει να βλέπει από ψηλά με σφαιρικά μάτια την αλήθεια και θα αντικρίζει όλους με τον ίδιο σεβασμό.

Στη συνέχεια ο Καζαντζάκης φαίνεται να γνωρίζει την ανάγκη της λειτουργίας των επινοημένων παραδόσεων και τη συμβολή τους στην κατασκευή της πολιτισμικής μνήμης, δηλαδή της προετοιμασίας που υφίσταται η αγγλική κοινωνία για να προσδιορίζει και να διαμορφώνει την ταυτότητα του τζέντλεμαν. Μέσα από την περιγραφή μιας εικόνας, όπου ο βασιλιάς της Αγγλίας επιστρέφει στην χώρα του καθώς και μέσα από την περιγραφή της θερμής υποδοχής του από τον λαό της Αγγλίας, ο Καζαντζάκης επιθυμεί να μας παρουσιάσει ότι η εγγλέζικη μάζα είναι ολότελα ελεύθερη να κάνει ότι επιθυμεί, με τρόπο, όμως, που λειτουργεί δημιουργικά για την κοινωνία. Ο τρόπος με τον οποίο υποδέχονται τον βασιλιά είναι πηγαίος και προκύπτει από πραγματική αγάπη, καθώς όπως και ο ίδιος γράφει στο βιβλίο του, άλλοι τραγουδούσαν τον βασιλικό ύμνο, άλλοι χαρούμενα τραγούδια και μερικοί ψαλμούς της Γραφής. Δεν υπάρχει καμία δουλική ενότητα, όλοι χαίρονται σε χωριστές ομάδες, ελεύθερα. Σε μία άλλη περίπτωση αναφέρει ότι ένα δειλινό στο Χάντι-Πάρκ, πάνω σε ξύλινες βάσεις βρίσκονται σκαρφαλωμένοι ρήτορες και μιλούν. Αξίζει να σημειωθεί ότι εκεί βρίσκονται «απόστολοι» όλων των ιδεών, ιεροκήρυκες του στρατού της σωτηρίας, χριστιανοί καθολικοί, βουδιστές, δημοκράτες. Όλοι έχουν την ελευθερία λόγου, μπορούν δηλαδή να μιλήσουν για ότι τους απασχολεί. Ένας νέος αποφασίζει να μιλήσει για την ελευθερία των λαών και μιλά για τον παράδεισο και την

κόλαση. Λίγο αργότερα, όμως, έρχεται αντιμέτωπος με τις απόψεις ενός άλλου ανθρώπου. Ο νέος αυτός προσπαθεί να βρει το δίκιο του φωνάζοντας καθώς θεωρεί ότι εφ' όσον έχει ελεύθερη βούληση θα έπρεπε να αποφασίζει ο ίδιος και όχι ο θεός για το αν θα τιμωρηθεί πηγαίνοντας στην κόλαση ή στον παράδεισο. Ο Καζαντζάκης χρησιμοποιεί μια σκηνή ως ένδειξη ελευθερίας, καθώς οι άνθρωποι της εποχής ένιωθαν ότι μέσα από αυτές τις ομιλίες ήταν ελεύθεροι.

Κατάλαβε από την πρώτη στιγμή ότι η χώρα της Αγγλίας είναι αυτή που θα χαράζει τον δρόμο προς την ελευθερία. Εδώ ο ασφαλέστερος τρόπος για να εκπληρώσει κανείς τον στόχο του είναι το αργό βάδισμα. Ένας δύσκολος δρόμος που οδηγεί τον άνθρωπο στην απόκτηση περήφανης ψυχής. Ο ελεύθερος άνθρωπος μετατοπίζει αξίες, βάζει την υπομονή και το πείσμα πάνω από την ορμή. Οφείλει να αγαπά και να σέβεται τα καθημερινά μικρά γεγονότα ακολουθώντας τα πιστά καθώς έτσι θα οδηγηθεί στην ανθρώπινη ελευθερία. Πλέον οι κοινότητες είναι σαν στρατόπεδα. Δεν μπορούν πια οι άρχοντες να επιβάλλουν αυθαίρετους φόρους και να αδικούν τον λαό καθώς όλη η κοινότητα σηκώνεται σύσσωμη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι κοινότητες να μεγαλώνουν να πλουτίζουν και κατά συνέπεια να αποκτούν δύναμη.

Σταδιακά κλιμακώνονταν η αναζήτηση του στόχου της εξασφάλισης της ελευθερίας του ατόμου. Να εκτελούν μόνο τον νόμο που επιβάλλει η εσωτερική τους φωνή. Από αιώνες οι Άγγλοι έθεσαν ένα ανώτερο χρέος, να υπακούν σε πίεση εσωτερική και όχι εξωτερική. Ο Ξενοκράτης μάθαινε στους νέους να εκτελούν ελεύθερα ότι ο νόμος τους υποχρεώνει. Ωστόσο ο εγγλέζος δίνει την πρωτοβουλία στην συνείδηση του ατόμου. Ο νόμος πρέπει να συμβαδίζει με την ατομική συνείδηση και όχι το αντίθετο. Οι προσωπικότητες πλάθονταν μέσα σε νέες τάξεις που με αργό ρυθμό όλο και ανέβαιναν και ήθελαν να γλιτώσουν από τη θρησκευτική και οικονομική υποταγή της πατρίδας τους από τον Πάπα. Αποφασίστηκε έτσι η αποτίναξη του παπικού ζυγού που αργότερα ελευθέρωσε την εγγλέζικη συνείδηση.²¹

Ο Καζαντζάκης προσέγγισε το εθνικό αφήγημα των Άγγλων και το αναπαρήγαγε. Μέσα σε αυτό καταγράφεται η δοκιμασία για τον ελεύθερο και υπεύθυνο πολίτη. Κοινή συνισταμένη των αναφορών σε πρόσωπα, ιδέες και χώρους είναι η αναζήτηση της ελευθερίας, ως συστατικού στοιχείου ενός πολιτισμού που ψάχνει μύθους και τελετές για να διαμορφώσει τον ελεύθερο πολίτη που θα αμφισβητήσει τις δεδομένες αντιλήψεις και ιεραρχίες με τρόπο που θα ενισχύσει την εξομάλυνση της κοινωνίας. Μια από τις πιο δύσκολες στιγμές για έναν εγγλέζο είναι όταν κινδυνεύει η ελευθερία του. Γι αυτό το λόγο κάνει τα αδύνατα δυνατά για να την υπερασπιστεί. Όπως γίνεται και αναφορά μέσα στο βιβλίο *Ταξιδεύοντας Αγγλία* -ο εγγλέζος στεφανώθηκε την ελευθερία-. Αιώνες πέρασαν πολεμώντας οι Άγγλοι τόσο με τους βασιλιάδες αλλά και με τον πάπα και τους παπάδες για να αποκτήσουν τα δικαιώματα που διαθέτουν τώρα.

---

²¹ βλ Νίκος Καζαντζάκης, *Ταξιδεύοντας Αγγλία*, Αθήνα, Εκδόσεις Καζαντζάκη, σελ 33

Αξίζει να σημειωθεί ότι εθνικός τους ήρωας ήταν ο Ρόμπιν Χούντ. Ο ήρωας αυτός δεν ήταν άρχοντας που με το άλογο του ξεκινούσε για μακρινές σταυροφορίες, αντιθέτως ήταν ένας κλέφτης που σήκωνε πόλεμο στις αναγνωρισμένες εξουσίες. Είναι αυτός που θα κλέφει τον πλούσιο αλλά θα μοιράσει τα χρήματα στους φτωχούς. Ατρόμητος, γενναϊόδωρος, εύθυμος, αγαθός και σκληρότατος. Ξεχειλίζει η δύναμη του.

Ήταν μια σημαντική μορφή καθώς ο λαός συχνά έκανε μεγάλες γιορτές στο πρόσωπο του. Ο Ρόμπιν Χούντ είναι η λαϊκή προσωποποίηση του αγγλοσάξονα. Παίρνει τα δάση και πολεμά για την ελευθερία. Η ελευθερία για αυτόν δεν είναι μια αφηρημένη έννοια αλλά θεωρεί χρέος του να την υπηρετήσει και να είναι πιστός σε αυτήν. Ένα παραμύθι που στη συνέχεια είχε σημαντική επίδραση στην ζωή του Καζαντζάκη όταν αυτό ενός πουολόγου που είχε μαζέψει πολλά περισσότερα και τα έκλεισε σε ένα κλουβί. Τα τοποθέτησε σε ένα κλουβί υποτάσσοντας τα έτσι στην μοίρα τους καθώς δεν χωρούσαν να βγουν. Σκοπός του ήταν να παχύνουν γρήγορα, τα σφάζει και να τα πουλήσει. Τα περισσότερα περισσότερα έτρωγαν με όρεξη, ένα μονάχα δεν έτρωγε. Μέρα με την μέρα αδυνάτιζε όλο και περισσότερο με αποτέλεσμα κάποια στιγμή να βγει από το δίχτυ πετώντας ελεύθερο στον ουρανό. Το παραπάνω παραμύθι μέσα από αφηρημένες θεωρίες πολλές φορές δύσκολα διατυπωμένες έχει ως στόχο να περάσει ένα ηχηρό ηθικό δίδαγμα. Αυτό της ελευθερίας.

Ο Νίκος Καζαντζάκης στο τέλος του βιβλίου του αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο για την ελευθερία. Τρία είναι τα μεγάλα εγγλέζικα τρόπαια που στήθηκαν πάνω στους λόφους και στα λιμάνια της Αγγλίας και είναι αυτά που καθορίζουν τον άνθρωπο «*made in England*». Αναντίρρητα ο τζέντλεμαν είναι ένα από αυτά αφού πολέμησε για να ελευθερωθεί από την σιλαβιά του γείτονα, άρχοντα ή βασιλιά και να χαράξει ένα πλατύ κύκλο ανθρωπίνης ελευθερίας γύρω του. Να δημιουργήσει έτσι έναν νέο τύπο ανθρώπου, ελεύθερου, άνετου, πλούσιου, γενναίου και σεμνού. Και το κατόρθωσε.

Στη συνέχεια ακολουθεί το Magna Charta, όπου είναι ένας μεγάλος χάρτης των ελευθεριών. Θεωρείται ένα από τα πιο σημαντικά έγγραφα στην ιστορία της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου της Αγγλίας καθώς η κοινότητα πολέμησε να καταστήσει τα προνόμια της ελευθερίας της από τον βασιλιά. Η κοινότητα πολέμησε και νίκησε. Είναι γεγονός ότι από αυτή τη λίστα δεν θα μπορούσε να λείπει η αναφορά στον Σαίξπηρ. Ο Καζαντζάκης μας βεβαιώνει ότι ο Σαίξπηρ πολέμησε για την ελευθερία του και στο τέλος τα κατάφερε ακόμα και αν ακολούθησε τις επιθυμίες του. Το γεγονός ότι ο Σαίξπηρ είναι Άγγλος και μιλάει την αγγλική γλώσσα δεν αποτελεί τον κύριο λόγο θαυμασμού και αγάπης, ωστόσο η αίσθηση που νιώθουν οι Άγγλοι όταν διαβάζουν ή ακούνε τα έργα του είναι μοναδική. Τους προκαλεί διάφορα έντονα συναισθήματα μα πάνω από όλα τους δίνει το αίσθημα της ελευθερίας.

Σύμφωνα με τον Σαίξπηρ η μοίρα του ανθρώπου δεν είναι προαποφασισμένη. Στην

σαιξπηρική τραγωδία η ανάγκη δεν είναι παντοδύναμη. Στην ψυχή του ανθρώπου υπάρχει πάντα μια μικρή σπίθα ελευθερίας μια πόρτα διαφυγής. Η Αγγλία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον Σαίξπηρ και χαίρεται καθώς διαθέτει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που οφείλει να έχει ένας άγγλος άλλα μέσα σε όλα διαθέτει τον έρωτα της ελευθερίας.

Σε αυτό το σημείο συναντιούνται και συνομιλούν οι αξίες της ελευθερίας, της εκπαίδευσης, του τζέντλεμαν και του αθλητισμού, ορίζοντας την προσωπικότητα του άγγλου πολίτη που ετοιμάζεται μέσα σε θεσμούς τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης να διεκδικήσει την κοινωνική και πολιτισμική του οντότητα, να υπερβεί τα προνόμια αίματος και να γίνει υποκείμενο μιας κοινωνίας που θα οργανώνεται με αρχές και κανόνες και θα επιδιώκει να εκτονώνει και να εξομαλύνει τις εντάσεις.

Πρόσοψη Βρετανικού Μουσείου

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

2.1 Η Ιστορία των πανεπιστημίων της Αγγλίας που «όρισαν» την ταυτότητα του τζέντλεμαν

Η συνοπτική παρουσίαση των ακόλουθων βρετανικών πανεπιστημίων δε συνιστά μια διαδικαστική επιλογή, αλλά αποβλέπει στο να γνωρίσει μια παγιωμένη στο χρόνο διαχείριση της πολιτισμικής και της εκπαιδευτικής πραγματικότητας, που αποβλέπει στη διεύρυνση των μηχανισμών διαπαιδαγώγησης των ηγετικών δυνάμεων της Αγγλίας και κατ' επένταση σε μια κοινωνική και πολιτισμικών σταθερότητα.

Eton College

Το Eton College είναι ένα ανεξάρτητο οικοτροφείο για αγόρια κοντά στο Windsor της Αγγλίας. Εκπαιδεύει περισσότερους από 1.300 μαθητές ηλικίας 13 έως 18 ετών. Ιδρύθηκε το 1440 από τον βασιλιά Ερρίκο VI ως το Κολέγιο του βασιλιά της Παναγίας του Eton. Το Eton είναι ένα από τα αρχικά επτά δημόσια σχολεία που ορίζονται από το νόμο για τις δημόσιες σχολές του 1868. Το κολλεγιο αυτό αποτελεί ένα πλήρη οικοτροφείο που σημαίνει ότι όλοι οι μαθητές ζουν εκεί. Επίσης έχει εκπαιδεύσει 19 βρετανούς πρωθυπουργούς, γενιές της αριστοκρατίας και έχει αναφερθεί ως η επικεφαλής δομή των πολιτικών της Αγγλίας.²²

Το Eton χρεώνει έως και 12.910 λίρες στερλίνες ανά θητεία καθώς σημειώθηκε ως το έκτο πιο ακριβό οικοτροφείο HMC στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, το σχολείο δέχεται μερικά παιδιά με μέτριο γονικό εισόδημα. Το 2011 αναφέρθηκε ότι περίπου

²² Ανακτήθηκε 5 Ιουνίου 2018, από <https://www.etoncollege.com/>

250 αγόρια έλαβαν "σημαντική" οικονομική βοήθεια από το σχολείο, ο αριθμός τους αυξήθηκε σε 263 μαθητές το 2014, λαμβάνοντας περίπου το 60% της αμοιβής των σχολικών τελών. Το Eton ανακοίνωσε επίσης σχέδια αύξησης του αριθμού σε περίπου 320 μαθητές με στόχο να αυξηθεί ο αριθμός των μαθητών που λαμβάνουν οικονομική βοήθεια από το σχολείο.

Πρόσψη Eaton

ΙΔΡΥΣΗ- ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Το Eton College ιδρύθηκε από τον βασιλιά Ερρίκο VI ως φιλανθρωπικό ίδρυμα για την παροχή δωρεάν εκπαίδευσης σε 70 φτωχούς, αγόρια που θα πήγαιναν στη συνέχεια στο King's College του Κέιμπριτζ. Ο Ερρίκος πήρε περιστασιακά το Winchester College ως πρότυπό του, κοιτάζοντας το καταστατικό του και αποσπώντας το διευθυντή του και μερικούς από τους μελετητές για να ξεκινήσει το νέο του σχολείο. Με μειωμένα κεφάλαια το κτίριο ολοκληρώθηκε περίπου το 1517.

Τα παλαιότερα αρχεία της σχολικής ζωής χρονολογούνται από τον 16ο αιώνα και ζωγραφίζουν μια εικόνα θρησκευτικής και σπαρτιατικής ζωής. Όλη η διδασκαλία ήταν στα Λατινικά και τα μαθήματα επιβλέπονταν «ανώτερα» αγόρια που διορίζονταν από τον διευθυντή. Τα μαθήματα ολοκληρωνόνταν στις 8 μ.μ και υπήρχαν μόνο δύο αργίες.

Το σχολείο συνέχισε να αναπτύσσεται ιδιαίτερα κάτω από τη μακραίωνη βασιλεία του Γεώργιου Γ' (1760-1820). Ο Γεώργιος πέρασε μεγάλο μέρος του χρόνου του στο Windsor, επισκέπτοντας συχνά το σχολείο και ψυχαγωγώντας τα αγόρια στο Κάστρο Windsor. Το σχολείο με τη σειρά του γιόρταζε τα γενέθλια του Γεώργιου στις 4 Ιουνίου ως διακοπές. Οι εορτασμοί του Eton χαρακτηρίζονται από ομιλίες, κρίκετ και πικνίκ.²³

Μέχρι τα μέσα του 19ου αιώνα η μεταρρύθμιση ήταν καθυστερημένη. Η Επιτροπή Clarendon του 1861 διερεύνησε τις συνθήκες στις μεγάλες σχολές και πραγματοποίησε σημαντικές αλλαγές, όπως η βελτίωση της στέγασης, το ευρύτερο πρόγραμμα σπουδών και το καταρτισμένο προσωπικό. Οι αριθμοί συνέχισαν να αυξάνονται. Το 1891 υπήρχαν πάνω από 1000 αγόρια στο σχολείο αριθμός που αυξανόταν σταθερά μέχρι τη δεκαετία του 1970 όπου το σχολείο είχε φθάσει το σημερινό του μέγεθος περίπου 1300 αγόρια.

Η νέα χιλιετία είδε την εισαγωγή ενός πιο αξιολογικού συστήματος εισόδου. Από το 2002 όλα τα αγόρια έπρεπε να κερδίσουν τις θέσεις τους μέσω της τρέχουσας διαδικασίας, μιας συνέντευξης, μιας δοκιμασίας αιτιολογίας και μιας αναφοράς από το προηγούμενο σχολείο. Πλέον η έμφαση εξακολουθεί να είναι στη διεύρυνση της πρόσβασης, με τους μαθητές να αυξάνονται ολο και περισσότερο.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

Το αρχικό πρόγραμμα σπουδών επικεντρώθηκε σε προσευχές στα Λατινικά.

---

²³ Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου 2018, από https://en.wikipedia.org/wiki/Eton_College

Αργότερα δόθηκε έμφαση στις κλασσιές σπουδές, κυριαρχούμενες από τη λατινική και την αρχαία ιστορία. Από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα το πρόγραμμα σπουδών έχει αλλάξει και διευρυνθεί. Σήμερα για παράδειγμα όλα τα αγόρια πρέπει να έχουν φορητούς υπολογιστές καθώς το σχολικό δίκτυο οπτικών ινών συνδέει όλες τις αίθουσες διδασκαλίας και τα υπνοδωμάτια με το διαδίκτυο.

ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Τα σπίτια αναπτύχθηκαν με την πάροδο του χρόνου ως μέσο παροχής κατοικίας με πιο ευχάριστο τρόπο και κατά τη διάρκεια του 18ου και 19ου αιώνα διοικούνταν κυρίως από γυναίκες γνωστές²⁴ "dames". Συνήθως περιέχουν πενήντα αγόρια. Αν και τα μαθήματα οργανώνονται σε σχολική βάση, τα περισσότερα αγόρια περνούν ένα μεγάλο μέρος του χρόνου τους στο σπίτι. Κάθε σπίτι έχει ένα επίσημο όνομα το οποίο χρησιμοποιείται κυρίως για το ταχυδρομείο και τους ανθρώπους έξω από την κοινότητα του Eton.

Το σχολείο διευθύνεται από ένα Διοικητικό Συμβούλιο το οποίο διορίζει τον Αρχηγό του Κεφαλαίου. Παρέχει 25 σπίτια σε αγόρια, καθένα από τα οποία διευθύνεται από έναν οικιακό αρχιτέκτονα που έχει επιλεγεί από τα ανώτερα μέλη του διδακτικού προσωπικού, τα οποία αριθμούν περίπου 155.

Η δομή κατοικίας βρίσκεται μπροστά από το κολέγιο Eton. Εκτός από το Master House, κάθε σπίτι έχει έναν Καπετάνιο του Σπιτιού και έναν Καπετάνιο των Αγώνων του Σπιτιού. Ορισμένα σπίτια έχουν περισσότερα από έναν. Οι επικεφαλής εκλέχτηκαν από το παλαιότερο έτος αλλά αυτό δεν συμβαίνει πλέον. Ο παλιός όρος Βιβλιοθήκη αναφέρεται στο όνομα του δωματίου που προορίζεται για τη χρήση παλαιότερου έτους όπου τα αγόρια έχουν τη δική τους κουζίνα. Ομοίως, τα αγόρια στην προτελευταία χρονιά τους έχουν ένα δωμάτιο γνωστό ως Διαβούλευση.

ΣΤΟΛΗ

Η Σχολή είναι γνωστή για τις παραδόσεις της, συμπεριλαμβανομένης μιας στολής από λευκό πουκάμισο, μαύρο παλτό και γιλέκο. Οι περισσότεροι μαθητές φορούν λευκή γραβάτα που ουσιαστικά είναι μια λωρίδα υφάσματος που διπλώνεται. Μερικά ανώτερα αγόρια έχουν το δικαίωμα να φορούν μια λευκή γραβάτα και ένα φτερωτό κολάρο. Υπάρχουν επίσης ορισμένες παραλλαγές στο σχολικό φόρεμα των αγόριων στην εξουσία καθώς είναι υποχρεωμένοι να φορούν ένα λευκό λινό. Το χρώμα των ρούχων τους είναι αρκετά περιορισμένο, δεν μπορούν να υιοθετήσουν τίποτα πολύ

---

²⁴ Σπύρος Π Ράσσης, Τα πανεπιστήμια χθες και σήμερα: συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης Η αγγλοσαξονική εμπειρία, Αθήνα 2004, εκδόσεις Παπαζήσης, σελ 56

εξωφρενικό, είτε σε σχέση με το χρώμα είτε με το κόψιμο.

Επίσης ήταν απαραίτητο να φορούν το κοινό στρογγυλό καπέλο που πλέον έχει καταργηθεί. Η στολή που φοριέται σήμερα υιοθετήθηκε σταδιακά και τυποποιήθηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Μέχρι το 1967 μαθητές κάτω από το ύψος των 1,60 μ. φορούσαν ένα κομμένο μπουφάν γνωστό ως σακάκι αντί για ένα παλτό.

The Chapel

Ο Ερρίκος VI προσέδωσε τη μεγαλύτερη σημασία στις θρησκευτικές πτυχές.

Έχτισε μια εκκλησία που προοριζόταν να γίνει ένα από τα μεγάλα μέρη προσκυνήματος στην Ευρώπη. Προσκυνητές που προσελκύνονται από τους δεξιότεχνες και τα λείψανα συρρέουν στο Eton στη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου τον Αύγουστο. Σήμερα οι υπηρεσίες του Chapel διατηρούν τη σημαντική θέση τους στη ζωή του κολλεγίου. Ο αριθμός των αγοριών στο σχολείο διευρύνθηκε έτσι ώστε μια δεύτερη εκκλησία, Lower Chapel χτίστηκε το 1890.

Εσωτερικό παρεκκλησίου

ΣΥΛΛΟΓΕΣ

Οι Συλλογές του Κολλεγίου ²⁵ περιλαμβάνουν σπάνια βιβλία και χειρόγραφα, έργα τέχνης και αντικείμενα, φωτογραφίες, εθνογραφικά αντικείμενα και δείγματα φυσικής ιστορίας που κυμαίνονται από την προϊστορία μέχρι σήμερα. Αυτές οι συλλογές συγκαταλέγονται στις ξεχωριστές δυνάμεις του Eton. Η ποιότητα και η εμβέλεια τους είναι μοναδική. Επίσης παίζουν σημαντικό ρόλο στην καθημερινή ζωή του κολλεγίου και χρησιμοποιούνται εκτεταμένα στη διδασκαλία. Διατηρούνται και αναπτύσσονται αυτές οι εξαιρετικές συλλογές ενώ προσφέρονται στην τοπική κοινότητα και στο ευρύ κοινό. Κάθε χρόνο χιλιάδες επισκέπτες, φοιτητές, λάτρεις της ιστορίας και της τέχνης, ερευνητές επισκέπτονται τα μουσεία του κολλεγίου και στις εκθεσιακές αίθουσες, τα αναγνωστήρια και τους ιστορικούς χώρους. Τέλος μέσω του ηλεκτρονικού καταλόγου ψηφιακών πόρων είναι εφικτή η πρόσβαση στις συλλογές για το κοινό σε όλο τον κόσμο.

ETON BLUE

Το Eton Blue (πιο πράσινο από το μπλε) εμφανίστηκε το αργότερο στις αρχές του 19ου αιώνα για να προσδιορίσει τους αθλητές του Eton στον τομέα του κρίκετ. Το χρώμα υιοθετήθηκε επίσης από το Πανεπιστήμιο του Cambridge για τους αγώνες κατά της Οξφόρδης το 1836. Το παραδοσιακό χρώμα παρέμεινε στο Eton για εκατό χρόνια, αλλά διάφορες πιέσεις, οικονομικές και στρατιωτικές άλλαξαν το χρώμα και τώρα ένα ανοιχτό μπλε χρησιμοποιείται συχνά από τους αθλητές του Eton.

Εγκαταστάσεις Eton

---

²⁵ Σπύρος Π Ραάσης, Τα πανεπιστήμια χθες και σήμερα: συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης Η αγγλοσαξονική εμπειρία, Αθήνα 2004, εκδόσεις Παπαζήσης, σελ 100

University of Oxford

Το πανεπιστήμιο απαρτίζεται από μια ποικιλία ιδρυμάτων, συμπεριλαμβανομένων 38 πλήρους φάσματος ακαδημαϊκών τμημάτων. Όλα τα κολλέγια είναι αυτοδιοικούμενα ιδρύματα εντός του πανεπιστημίου, κάθε ένα από τα οποία ελέγχει την ιδιότητα του μέλους και με τη δική του εσωτερική δομή και δραστηριότητες. Όντας ένα πανεπιστήμιο της πόλης δεν έχει μια κύρια πανεπιστημιούπολη και αντί αυτού τα κτίρια και οι εγκαταστάσεις του είναι διάσπαρτα σε όλο το κέντρο της πόλης. Το βασικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα στην Οξφόρδη οργανώνεται γύρω από εβδομαδιαία σεμινάρια στα κολέγια υποστηριζόμενα από μαθήματα, διαλέξεις και εργαστηριακές εργασίες που παρέχονται από πανεπιστημιακές σχολές και τμήματα.

Πρόσοψη πανεπιστημίου Οξφόρδης

ΙΔΡΥΣΗ- ΙΣΤΟΡΙΑ

Το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης είναι ένα συλλογικό πανεπιστήμιο έρευνας που βρίσκεται στην Οξφόρδη της Αγγλίας. Δεν έχει καμία γνωστή ημερομηνία ίδρυσης αλλά υπάρχουν στοιχεία διδασκαλίας ήδη από το 1096 καθιστώντας το παλαιότερο πανεπιστήμιο στον αγγλόφωνο κόσμο και το δεύτερο παλαιότερο πανεπιστήμιο του κόσμου σε συνεχή λειτουργία. Αυξήθηκε γρήγορα από το 1167 όταν ο Ερρίκος Β απαγόρευσε στους Άγγλους φοιτητές να παρακολουθήσουν το πανεπιστήμιο του Παρισιού. Μετά από διαμάχες μεταξύ φοιτητών και κατοίκων της Οξφόρδης το 1209 μερικοί ακαδημαϊκοί κατέφυγαν βορειοανατολικά στο Κέμπριτζ ως ένδειξη διαμαρτυρίας για κάποια αυθαίρετη πράξη του δημάρχου. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την καθιέρωση του Πανεπιστημίου Κέμπριτζ. Τα δύο "αρχαία πανεπιστήμια" συχνά αναφέρονται από κοινού ως "Oxbridge". Η ιστορία και η επιρροή του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης το κατέστησε ένα από τα πιο διάσημα πανεπιστήμια του κόσμου.²⁶

Όλα ξεκίνησαν από τα μέλη πολλών θρησκευτικών διαταγμάτων συμπεριλαμβανομένων των Δομινικανών, Φραγκισκανών και Αυγουστίνων, όταν εγκαταστάθηκαν στην Οξφόρδη στα μέσα του 13ου αιώνα όπου κέρδισαν επιρροή και διατηρούσαν σπίτια ή αίθουσες για τους μαθητές. Την ίδια περίπου περίοδο οι ιδιώτες-ευεργέτες καθιέρωσαν τα κολέγια ως αυτοτελείς επιστημονικές κοινότητες. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα ένας αυξανόμενος αριθμός φοιτητών να ζει σε κολέγια παρά σε αίθουσες και θρησκευτικά σπίτια.

Η νέα μάθηση της Αναγέννησης επηρέασε σημαντικά την Οξφόρδη από τα τέλη του 15ου αιώνα και μετά. Η μέθοδος διδασκαλίας στην Οξφόρδη μετατράπηκε από τη μεσαιωνική σχολική μέθοδο στην αναγεννησιακή εκπαίδευση, αν και τα ιδρύματα που συνδέονται με το πανεπιστήμιο υπέστησαν απώλειες γης και εσόδων. Ως κέντρο μάθησης και υποτροφίας η φήμη της Οξφόρδης μειώθηκε στην εποχή του Διαφωτισμού. Οι εγγραφές μειώθηκαν και η διδασκαλία παραμελήθηκε.

Τέλος το πανεπιστήμιο υπήρξε κέντρο του βασιλικού κόμματος κατά τη διάρκεια του αγγλικού εμφυλίου πολέμου (1642-1649). Από τα μέσα του 18ου αιώνα όμως το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης δεν συμμετείχε σε πολιτικές συγκρούσεις.

ΚΟΛΕΓΙΑ- ΤΜΗΜΑΤΑ

Υπάρχουν 38 κολέγια της Οξφόρδης, τα οποία είναι οικονομικά ανεξάρτητα και αυτοδιοικούμενα αλλά σχετίζονται με το κεντρικό Πανεπιστήμιο σε ένα είδος

---

²⁶ Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου 2018, από <http://www.ox.ac.uk/>

ομοσπονδιακού συστήματος. Υπάρχουν επίσης έξι μόνιμες ιδιωτικές αίθουσες, οι οποίες είναι παρόμοιες με τα κολέγια. Τα κολέγια και οι αίθουσες είναι στενές ακαδημαϊκές κοινότητες που συγκεντρώνουν φοιτητές και ερευνητές από διαφορετικούς κλάδους, πολιτισμούς και χώρες. Αυτό βοηθά στην ενίσχυση του εξαιρετικού ερευνητικού επιτεύγματος που έχει καταστήσει την Οξφόρδη ηγέτη σε τόσους πολλούς τομείς.

Τα κολέγια και το πανεπιστήμιο συνεργάζονται για να οργανώσουν τη διδασκαλία και την έρευνα στην Οξφόρδη. Σχεδόν κάθε φοιτητής στην Οξφόρδη είναι μέλος ενός κολλεγίου. Τα περισσότερα κολέγια δέχονται τόσο τους πτυχιούχους όσο και τους προπτυχιακούς φοιτητές. Η προπτυχιακή διαδικασία εισαγωγής συντονίζεται από το Πανεπιστήμιο αλλά τα κολέγια είναι τελικά υπεύθυνα για την επιλογή και την αποδοχή των προπτυχιακών φοιτητών τους. Το Πανεπιστήμιο παραδέχεται και μεταπτυχιακούς φοιτητές που μόλις τους προσφερθεί θέση από το Πανεπιστήμιο πρέπει να επιλέξουν και από ένα κολέγιο.

Το κεντρικό Πανεπιστήμιο αποτελείται από πολλά διαφορετικά τμήματα, συμπεριλαμβανομένων των ακαδημαϊκών και διοικητικών τμημάτων, των βιβλιοθηκών και των μουσείων. Υπάρχουν περίπου 100 μεγάλα ακαδημαϊκά τμήματα τα οποία εποπτεύονται από τα βασικά ακαδημαϊκά τμήματα: Ιατρικές Επιστήμες, Μαθηματικές, Φυσικές και Βιολογικές Επιστήμες, Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες.²⁷ Κάθε τμήμα οργανώνει τη διδασκαλία και την έρευνα σε ένα διαφορετικό πεδίο, από την Ανθρωπολογία μέχρι τη Ζωολογία. Υπάρχουν επίσης μικρότερα εξειδικευμένα ερευνητικά κέντρα και υπό-τμήματα.

ΦΟΙΤΗΤΕΣ- ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Το δύσκολο είναι να κατορθώσει κάποιος να γίνει δεκτός στα πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ. Οι υποψήφιοι είναι δεκαπλάσιοι από τις θέσεις και επιζητούν την είσοδο όχι μόνο για την μόρφωση αλλά και για τον τίτλο *διπλωματούχου της Οξφόρδης ή του Κέιμπριτζ* καθώς προσδίδει εξαιρετικό γόητρο.

Το πρόγραμμα σπουδών στην Οξφόρδη πριν από τις μεταρρυθμίσεις ήταν φημισμένα στενό και ανέφικτο. Ο Sir Spencer Walpole, ιστορικός της σύγχρονης Βρετανίας και ανώτερος αξιωματούχος της κυβέρνησης αναφέρει τους επιτρόπους του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης το 1852 δηλώνοντας: Η εκπαίδευση που δόθηκε στην Οξφόρδη δεν ήταν τέτοια που να οδηγεί στην πρόοδο πολλών ανθρώπων, εκτός από

---

²⁷ Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου 2018, από https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Oxford

εκείνες που προορίζονταν για το υπουργείο.

Έχουν περάσει ανεπιστρεπτί οι μέρες κατά τις οποίες τα πανεπιστήμια εξαντλούσαν το έργο τους με το να μεταδίδουν σε μια μικρή ελίτ φοιτητών τη γενική παιδεία. Σήμερα οφείλουν να υπηρετούν όλη την κοινωνία συμβάλλοντας αποτελεσματικά στην επίλυση τόσο των τοπικών όσο και των οικουμενικών αναγκών. Πρέπει λοιπόν να απευθύνονται σε ένα πολύ μεγαλύτερο αριθμό ατόμων υιοθετώντας ένα ευέλικτο πρόγραμμα και παρέχοντας εξειδικευμένες γνώσεις απαραίτητες για την ικανοποίηση των απαιτήσεων της νέας εποχής. Για την επίτευξη αυτού του στόχου τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα χρειάζονται αναδιοργάνωση που θα καλλιεργεί σε βάθος και θα προάγει την γνώση.²⁸

Το πανεπιστήμιο ψήφισε ένα καταστατικό το 1875 επιτρέποντας εξετάσεις για γυναίκες σε περίπου προπτυχιακό επίπεδο. Τα πρώτα τέσσερα γυναικεία κολέγια ιδρύθηκαν μέσω των προσπαθειών του Συλλόγου για την Προώθηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης των Γυναικών. Οι πρώτοι 21 φοιτητές παρακολούθησαν διαλέξεις σε αίθουσες πάνω από ένα κατάστημα αρτοποιίας της Οξφόρδης. Στις αρχές του 20ού αιώνα η Οξφόρδη και το Κέιμπριτζ θεωρούνταν χώροι της προτίμησης των ανδρών, ωστόσο η ένταξη των γυναικών προχώρησε κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου. Το 1916 οι γυναίκες εισήχθησαν ως φοιτήτριες ιατρικής μαζί με τους άνδρες και το 1917 το πανεπιστήμιο αποδέχτηκε την οικονομική ευθύνη για τις εξετάσεις των γυναικών. Στις 7 Οκτωβρίου 1920 οι γυναίκες έγιναν δεκτές ως πλήρη μέλη του πανεπιστημίου και τους δόθηκε το δικαίωμα να λάβουν πτυχία. Το 1927 ο πανεπιστημιακός φοιτητής δημιούργησε μια ποσόστωση που περιορίζει τον αριθμό των γυναικών σε ένα τέταρτο των ανδρών. Ωστόσο κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου τα κολέγια της Οξφόρδης ήταν ενιαίο φύλο οπότε και ο αριθμός των γυναικών περιοριζόταν επίσης από την ικανότητα των γυναικείων σχολών να δέχονται σπουδαστές.

Οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις κατά τον 19ο αιώνα περιελάμβαναν και την αντικατάσταση των προφορικών εξετάσεων με γραπτές δοκιμασίες συμμετοχής, μεγαλύτερη ανοχή για θρησκευτική διαφωνία και ίδρυση τεσσάρων γυναικείων σχολών. Οι αποφάσεις του πρώην συμβουλίου του 20ού αιώνα (π.χ. η κατάργηση της υποχρεωτικής καθημερινής λατρείας, η εκτροπή των θεολογικών κληροδοτημάτων των κολλεγίων σε άλλους σκοπούς) χαλάρωσε τη σχέση με την παραδοσιακή πίστη και πρακτική. Επιπλέον, παρόλο που η έμφαση του πανεπιστημίου είχε ιστορικά κλασική γνώση, το πρόγραμμα σπουδών του επεκτάθηκε κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα και άρχισε να περιλαμβάνει επιστημονικές και ιατρικές μελέτες. Η γνώση των

---

²⁸ Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου 2018, από <http://www.ox.ac.uk/>

αρχαίων ελληνικών απαιτήθηκε για την εισαγωγή μέχρι το 1920 και η λατινική μέχρι το 1960.²⁹

Το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης άρχισε να χορηγεί διδακτορικά στο πρώτο τρίτο του 20ου αιώνα. Το πρώτο Oxford PhD στα μαθηματικά απονεμήθηκε το 1921. Στα μέσα του 20ού αιώνα είδαν πολλούς διακεκριμένους ηπειρωτικούς μελετητές εκτοπισμένους από τον ναζισμό και τον κομμουνισμό που μεταφέρθηκαν στην Οξφόρδη. Ο κατάλογος διακεκριμένων μελετητών στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης είναι μακρύς και περιλαμβάνει πολλούς που έχουν συμβάλει σημαντικά στην πολιτική, τις επιστήμες, την ιατρική και τη λογοτεχνία. Το πανεπιστήμιο έχει εκπαιδεύσει πολλούς αξιοσημείωτους αποφοίτους συμπεριλαμβανομένων 29 βραβευμένων με Νόμπελ όπως Στίβεν Χόκινς, 27 πρωθυπουργών του Ηνωμένου Βασιλείου και πολλών αρχηγών κρατών και κυβερνήσεων σε όλο τον κόσμο.

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

Όσο αφορά τις εγκαταστάσεις και τους πόρους τα κολέγια παρέχουν καταλύματα, τροφοδοσία, κοινωνικούς χώρους, ποιμενική φροντίδα και άλλες εγκαταστάσεις για τους μαθητές τους. Το Πανεπιστήμιο παρέχει κεντρικές υπηρεσίες φοιτητών, συμπεριλαμβανομένων των σταδιοδρομιών και συμβουλευτικών υπηρεσιών, καθώς και πόρους όπως οι βιβλιοθήκες, τα εργαστήρια και τα μουσεία. Στο πανεπιστήμιο

---

²⁹ Βλ Άντονι Κένι, Ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας/ Πανεπιστήμιο Οξφόρδης, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005, σελ 38

λειτουργεί το παλαιότερο πανεπιστημιακό μουσείο του κόσμου, καθώς και το μεγαλύτερο πανεπιστημιακό και το ακαδημαϊκό σύστημα βιβλιοθηκών στη Βρετανία. Το πανεπιστήμιο είναι ένα "πανεπιστήμιο της πόλης"³⁰ δεν έχει μια κύρια πανεπιστημιούπολη. Αντί αυτού κολέγια, τμήματα, καταλύματα και άλλες εγκαταστάσεις είναι διάσπαρτα σε όλο το κέντρο της πόλης. Η περιοχή Επιστημών, στην οποία βρίσκονται τα περισσότερα τμήματα επιστήμης είναι η περιοχή που φέρει την κοντινότερη ομοιότητα με μια πανεπιστημιούπολη.

Χωρίς αμφιβολία τα πανεπιστημιακά κτίσματα της Οξφόρδης είναι περισσότερα, μεγαλύτερα και όμορφα. Εξουδετερώθηκαν όμως μέσα στις νεότερες οικοδομές της σύγχρονης πόλης. Πράγματι η Οξφόρδη έχει χάσει πια τον αυστηρό πνευματικό χαρακτήρα της από τον καιρό που ιδρύθηκαν στα περίχωρα τεράστιων βιομηχανικών εγκαταστάσεων.

Είναι πια μια πόλη σαν όλες τις υπόλοιπες με πληθυσμό κατά πλειοψηφία εμπορικό και εργατικό. Ο πανεπιστημιακός κόσμος παίζει ακόμα τον ρόλο του σαν δύναμη και εμφάνιση. Αλλά έρχεται σε δεύτερη μοίρα.

Ο καθεδρικός ναός της Χριστιανικής Εκκλησίας λειτουργεί μοναδικά ως ξωκλήσι και ως καθεδρικός ναός.

Τα Πανεπιστημιακά Πάρκα είναι μια περιοχή 70 στρεμμάτων στα βορειοανατολικά της πόλης. Είναι ανοικτά στο κοινό κατά τη διάρκεια της ημέρας. Εκτός από την παροχή κήπων και εξωτικών φυτών, τα πάρκα περιέχουν πολυάριθμα αγωνιστικά πεδία που χρησιμοποιούνται για επίσημα και ανεπίσημα μαγαζιά καθώς και περιοχές ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, όπως ο Γενετικός Κήπος, ένας πειραματικός κήπος για την αποσαφήνιση και διερεύνηση εξελικτικών διαδικασιών.

Ο Βοτανικός Κήπος στην είναι ο παλαιότερος στο Ηνωμένο Βασίλειο. Περιέχει πάνω από 8.000 διαφορετικά φυτικά είδη σε 4 στρέμματα. Έχει μια από τις μεγαλύτερες συλλογές φυτών στον κόσμο. Επίσης τα 1.000 στρέμματα Wytham Woods ανήκουν στο πανεπιστήμιο και χρησιμοποιούνται για την έρευνα στη ζωολογία και την αλλαγή του κλίματος.

ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ

Οι παραδόσεις και τα έθιμα ποικίλλουν ανάλογα με το κολλέγιο. Για παράδειγμα ορισμένα κολέγια έχουν επίσημη αίθουσα έξι φορές την εβδομάδα αλλά σε πολλά από αυτά συμβαίνει μόνο περιστασιακά. Στα περισσότερα κολέγια αυτά τα επίσημα γεύματα απαιτούν φορέματα που πρέπει να φορεθούν. Η ακαδημαϊκή φορεσιά απαιτείται για εξετάσεις, εγγραφές και πειθαρχικές ακροάσεις.

---

³⁰ Σπύρος Π Ραάσης, Τα πανεπιστήμια χθές και σήμερα: συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης Η αγγλοσαξονική εμπειρία, Αθήνα 2004, εκδόσεις Παπαζήσης, σελ 184

Επίσης οι μπάλες είναι σημαντικές εκδηλώσεις που διοργανώνονται από τα κολέγια. Ο κώδικας ένδυσης είναι συνήθως στα λευκά. Πολλά άλλα κολέγια κρατούν μικρότερα γεγονότα κατά τη διάρκεια του έτους που τα ονομάζουν καλοκαιρινές μπάλες ή πάρτι. Αυτά συνήθως διεξάγονται σε ετήσια ή ακανόνιστη βάση. Φυσικά υπάρχουν και πολλές περισσότερο ή λιγότερο ιδιόρρυθμες παραδόσεις ιδιόμορφες για μεμονωμένα κολέγια.

University of Cambridge

ΙΣΤΟΡΙΑ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

Το Πανεπιστήμιο του Cambridge είναι ένα συλλογικό πανεπιστήμιο δημόσιας έρευνας στο Cambridge της Αγγλίας. Ιδρύθηκε το 1209 και έδωσε βασιλικό χάρτη από τον βασιλιά Ερρίκο III το 1231. Το Cambridge είναι το δεύτερο παλαιότερο πανεπιστήμιο στον αγγλόφωνο κόσμο και το τέταρτο παλαιότερο του κόσμου. Το πανεπιστήμιο μεγάλωσε από μια ένωση μελετητών που εγκατέλειψαν την Οξφόρδη μετά από μια διαμάχη με τους κατοίκους της πόλης. Τα δύο μεσαιωνικά πανεπιστήμια μοιράζονται πολλά κοινά χαρακτηριστικά και συχνά αναφέρονται ως "Oxbridge". Η ιστορία και η επιρροή του Πανεπιστημίου του Cambridge το κατέστησαν ένα από τα πιο διάσημα πανεπιστήμια του κόσμου.

Στα τέλη του 12ου αιώνα η περιοχή του Κέιμπριτζ είχε ήδη επιστημονική και εκκλησιαστική φήμη λόγω των μοναχών από την κοντινή εκκλησιαστική εκκλησία του Ely. Ωστόσο, ένα περιστατικό στην Οξφόρδη πιθανότατα ήταν αυτό που δημιούργησε την εγκαθίδρυση του πανεπιστημίου. Το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης τέθηκε σε αναστολή σε διαμαρτυρία και οι περισσότεροι μελετητές μετακόμισαν σε πόλεις όπως το Παρίσι και το Κέιμπριτζ. Μετά το μετασχηματισμό της Οξφόρδης αρκετά χρόνια αργότερα, μελετητές παρέμειναν στο Κέιμπριτζ για να σχηματίσουν τον πυρήνα του νέου πανεπιστημίου.

Πανεπιστήμιο του Cambridge

Το Κέιμπριτζ αποτελείται από μια ποικιλία ιδρυμάτων που περιλαμβάνουν 31 κολεγιακά ιδρύματα και πάνω από 100 ακαδημαϊκά τμήματα που οργανώνονται σε έξι σχολεία. Τα κολλέγια στο Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ ήταν αρχικά ένα τυχαίο χαρακτηριστικό του συστήματος. Κανένα κολλέγιο δεν είναι τόσο παλιό όσο το ίδιο το πανεπιστήμιο. Τα κολλέγια ήταν προικισμένα με υποτροφίες των μελετητών. Υπήρχαν επίσης ιδρύματα χωρίς δωρεές, που ονομάζονταν ξενώνες. Οι ξενώνες απορροφήθηκαν σταδιακά από τα κολλέγια κατά τη διάρκεια των αιώνων αλλά άφησαν κάποιες ενδείξεις για την ύπαρξή τους.

Ο Hugh Balsham ήταν αυτός που ίδρυσε το πρώτο κολλέγιο του Κέιμπριτζ το 1284. Πολλά κολλέγια ιδρύθηκαν κατά τον 14ο και 15ο αιώνα αλλά συνέχισαν να εγκαθίστανται μέχρι τις σύγχρονες εποχές, αν και υπήρχε κενό 204 ετών μεταξύ της ίδρυσης. Το πιο πρόσφατο ίδρυμα είναι το Robinson, που χτίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Ωστόσο το Homerton College απέκτησε πλήρες πανεπιστημιακό καθεστώς το Μάρτιο του 2010, καθιστώντας το νεότερο πλήρες κολλέγιο.

Κατά τη μεσαιωνική περίοδο ιδρύθηκαν πολλά κολλέγια ώστε τα μέλη τους να προσευχηθούν για τις ψυχές των ιδρυτών και συχνά συνδέθηκαν με παρεκκλήσια ή μονές. Μια αλλαγή στην εστίαση των κολλεγίων έγινε το 1536 με τη Διάλυση των Μοναστηριών.³¹ Ο βασιλιάς Ερρίκος VIII διέταξε το πανεπιστήμιο να διαλύσει τη Σχολή του Δικαίου και να σταματήσει να διδάσκει τη «σχολική φιλοσοφία». Σε απάντηση, τα κολλέγια άλλαξαν το πρόγραμμα σπουδών τους μακριά από το νόμο του κανόνα και προς τα κλασικά, τη Βίβλο και τα μαθηματικά.

Η εξέταση στα μαθηματικά ήταν κάποτε υποχρεωτική για όλους τους φοιτητές που φοίτησαν για το πρώτο πτυχίο στο Κέιμπριτζ τόσο στις τέχνες όσο και στις επιστήμες. Από την εποχή του Νεύτωνα τέλη 17ο αιώνα μέχρι τα μέσα του 19ου

---

³¹ Σπύρος Π Ραάσσης, Τα πανεπιστήμια χθές και σήμερα: συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης Η αγγλοσαξονική εμπειρία, Αθήνα 2004, εκδόσεις Παπαζήσης, σελ13

αιώνα, το πανεπιστήμιο διατήρησε μια ιδιαίτερα ισχυρή έμφαση στα εφαρμοσμένα μαθηματικά, ιδιαίτερα στη μαθηματική φυσική.

Τα καθαρά μαθηματικά στο Κέιμπριτζ τον 19ο αιώνα είχαν σπουδαία επιτεύγματα. Η καθαρή μαθηματική έρευνα στο Κέιμπριτζ έφτασε τελικά στο υψηλότερο διεθνές πρότυπο στις αρχές του 20ου αιώνα.

Παρά το γεγονός ότι διαφοροποιείται στα ερευνητικά και διδακτικά του ενδιαφέροντα, το Κέιμπριτζ σήμερα διατηρεί τη δύναμή του στα μαθηματικά. Οι απόφοιτοι του έχουν κερδίσει έξι μετάλλια «Fields» και ένα βραβείο «Abel».

Μετά την επισημοποίηση της οργανωτικής δομής του πανεπιστημίου του Κέιμπριτζ άρχισε η μελέτη πολλών νέων θεμάτων, όπως η θεολογία, η ιστορία και οι σύγχρονες γλώσσες. Τα απαραίτητα μέσα για τις νέες σπουδές στην τέχνη, την αρχιτεκτονική και την αρχαιολογία δόθηκε από τον Viscount Fitzwilliam Trinity. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, το πανεπιστήμιο είδε μια ταχεία επέκταση του αριθμού των μαθητών και των διαθέσιμων θέσεων. Αυτό οφείλεται εν μέρει στην επιτυχία και τη δημοτικότητα που έχουν αποκτήσει πολλοί επιστήμονες του Κέιμπριτζ. Το Πανεπιστήμιο του Κέιμπριτζ άρχισε να απονέμει πτυχία διδακτορικών σπουδών το πρώτο τρίτο του 20ου αιώνα με το πρώτο διδακτορικό δίπλωμα να απονέμεται το 1924.³²

Με το πέρασμα του χρόνου τα κολέγια άλλαξαν και έγιναν πανάκριβα οικοτροφεία πλούσιων φοιτητών. Εξ άλλου η οικονομική και πολιτιστική στάθμη του αγγλικού λαού είχε ανέβει σε ζηλευτά επίπεδα, ώστε και ο φτωχότερος φοιτητής να μην έχει πια ανάγκη από την κολεγιακή φιλανθρωπία. Συνεπώς το κράτος ίδρυσε στις μεγάλες πόλεις νέα πανεπιστήμια χωρίς το συμπλήρωμα των κολεγίων. Τα πανεπιστήμια ανά τους αιώνες έγιναν θεσμός της αγγλικής κοινωνίας. Έγιναν κέντρα καλλιέργειας, φυτώρια τζέντλεμαν.

Κατά τον μεσαίωνα ο φοιτητής ήταν κατά κάποιο τρόπο κληρικός, φορούσε το ράσο που φοράει ακόμα και σήμερα, δηλαδή μια κοντή μπερτα με μανίκια που την ρίχνει πάνω από το σακάκι. Αυτή τη μπερτα την φοράει από το πρωί ως το βράδυ. Δεν έχει κάποια υποχρέωση, αλλά το απαιτεί η παράδοση. Για τις επίσημες περιστάσεις υπάρχει η μακριά τήβεννος.

Για να γίνει κάποιος κληρικός κατά τον μεσαίωνα έπρεπε να έχει ή τα μέσα ή την μόρφωση. Όσοι λοιπόν, δεν είχαν τα μέσα έπρεπε να σπουδάσουν την επιστήμη της εποχής, δηλαδή αστικό και κανονικό δίκαιο, λατινικά, αριστοτέλεια φιλοσοφία, ιατρική και μαθηματικά. Είναι γεγονός ότι κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να γίνει καθώς εκείνο τον καιρό δεν υπήρχαν πανεπιστήμια του σημερινού τύπου. Υπήρχαν όμως σοφοί δάσκαλοι, παγκοσμίου φήμης, που δέχονταν να μεταδώσουν τη σοφία

---

³² Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου 2018, από <https://www.cam.ac.uk/>

τους σε όποιον επιθυμούσε, επί πληρωμή φυσικά. Για ευκολία οι σοφοί αυτοί δάσκαλοι συγκεντρώθηκαν σε ορισμένες πόλεις, όπου οι μαθητές μπορούσαν να παρακολουθήσουν όσο το δυνατό περισσότερα μαθήματα. Έτσι δημιουργήθηκαν οι πρώτες επιστημονικές πόλεις, που αργότερα εξελίχθηκαν σε πανεπιστημιακές, κάποιες από αυτές ήταν και του Κέιμπριτζ .

Οι σοφοί δάσκαλοι τον πρώτο καιρό ήταν κατά κανόνα κληρικοί. Αλλά και οι μαθητές χωρίς να είναι χειροτονημένοι βρίσκονταν υπό την προστασία της Εκκλησίας και θεωρούνταν οιωνοί κληρικοί. Με διαφορά πως σε αυτές τις πόλεις, όπου διδάσκεται η γνώση, αρχίζει να ανθεί κάποιο πνεύμα ανεξαρτησίας κάπως επαναστατικό στην τάξη της εκκλησίας και της πολιτείας οι οποίες φυσικά έχουν κάθε συμφέρον να το χτυπήσουν. Τότε δάσκαλοι και μαθητές για την προστασία των πνευματικών και επαγγελματικών τους συμφερόντων δημιούργησαν σωματεία.

Τον πρώτο καιρό δεν υπάρχει πανεπιστημιακή οργάνωση όπως την αντιλαμβανόμαστε σήμερα. Η κοινή εκτίμηση διορίζει τους καθηγητές που δίνουν πιστοποιητικά σπουδών στους ακροατές κατά την απόλυτη κρίση τους. Όσο για τους φοιτητές εκτός από ελάχιστους που κινούνται από τη δίψα για μάθηση, οι άλλοι είναι φτωχαδάκια που επιζητούν μια θέση στην εκκλησία ή στην δημόσια υπαλληλία. Η κατάσταση αυτή ήταν αδύνατο να ικανοποιεί τον λαό της Αγγλίας. Έπρεπε οι φοιτητές να μπου σε μια σειρά, να βρουν πρωτίστως μια οικονομική βοήθεια που να τους επιτρέπει την απρόσκοπτη συνέχιση των σπουδών τους και στην συνέχεια να μπου στην πειθαρχία της ενάρετης ζωής. Από τον Σεπτέμβριο του 2017 το Cambridge κατατάσσεται στο δεύτερο παγκόσμιο πανεπιστήμιο. Το πανεπιστήμιο έχει εκπαιδεύσει πολλούς αξιοσημείωτους αποφοίτους στους οποίους περιλαμβάνονται εξέχοντες μαθηματικοί, επιστήμονες, πολιτικοί, δικηγόροι, φιλόσοφοι, συγγραφείς, ηθοποιοί και αρχηγοί κρατών. Από το 2017, 116 βραβευθέντες Νόμπελ, 10 διαμεσολαβητές πεδίων, 6 νικητές του βραβείου Turing και 15 Βρετανοί πρωθυπουργοί έχουν συνδεθεί με το Cambridge.³³

Το Τμήμα Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης προσφέρει μερικής απασχόλησης, ευέλικτα μαθήματα και προγράμματα για ενήλικες εκπαιδευόμενους. Προσφέρει περισσότερα από 1.000 μαθήματα κάθε χρόνο, συμπεριλαμβανομένων εβδομαδιαίων μαθημάτων, σεμινάρια online, ημερήσια, εβδομαδιαία και θερινά σχολεία, προπτυχιακά και μεταπτυχιακά προσόντα και συνεχόμενα μαθήματα επαγγελματικής ανάπτυξης.

---

³³ Ελληνική Wikipedia, ανακτήθηκε 10 Ιουνίου 2018, από https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B9%CE%BF_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9A%CE%AD%CE%B9%CE%BC%CF%80%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%B6

Εξωτερικό τμήμα πανεπιστημίου Cambridge

ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

Το Κέιμπριτζ εξακολουθεί να είναι μια αυστηρά πανεπιστημιακή πόλη. Ο πληθυσμός της αποτελείται μόνο από το προσωπικό του πανεπιστημίου και των κολεγίων, τους φοιτητές, αλλά και τους απαραίτητους έμπορο-επαγγελματίες για την οικονομική πλαισίωση της πανεπιστημιακής ομοταξίας.

Η αναλογία αυτή διατηρείται αυστηρά και στην πολεοδομική διάθρωση του Κέιμπριτζ που όσο αφορά τις οικοδομικές εγκαταστάσεις αποτελείται κατά 70% από κτήρια του πανεπιστημίου και μόνο κατά 30% από σπίτια ιδιωτών. Η πλειοψηφία των ιδιωτικών σπιτιών όπως και των πανεπιστημίων είναι οικοδομήματα παλιά, με δύο ως επτά αιώνες στη ράχη τους, που αποτελούν τη βάση της γοητευτικής ατμόσφαιρας του Κέιμπριτζ. Ακόμα και στις σύγχρονες οικοδομές έχει ληφθεί πρόνοια να είναι παλαιικού ρυθμού ώστε να μην δημιουργούν παραφωνία στο σύνολο.

³⁴Τα είκοσι κολέγια του Κέιμπριτζ είναι τα βασικά κτήρια της πανεπιστημιακής πόλης. Όλα είναι παλιά. Το αρχαιότερο χτίστηκε τον ΙΓ' αιώνα ενώ το νεότερο τον ΙΗ'. Οι ρυθμοί φυσικά ποικίλουν. Ξεκινούν από τον αρχαϊκό ρυθμό για να καταλήξουν στον μπαρόκ και το ροκοκό. Κατά πλειοψηφία όμως κυριαρχεί ο νεογοτθικός ρυθμός, που γέννησε μερικά από τα αριστουργήματα της παγκόσμιας αρχιτεκτονικής.

Αδιαμφισβήτητα υπάρχει διαχωρισμός ρυθμών μεταξύ των κολλεγίων, όχι όμως στην

---

³⁴ Βλ. Σπύρος Π Ράσσης, Τα πανεπιστήμια χθές και σήμερα: συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης Η αγγλοσαξονική εμπειρία, Αθήνα 2004, εκδόσεις Παπαζήσης, σελ 36

οικοδομική κάτοψη που είναι σχεδόν τυποποιημένη. Κάθε κολλέγιο είναι ένα τετράπλευρο συγκρότημα κτηρίων που περικλείουν μια ευρύχωρη αυλή. Οι δύο πλευρές είναι κτίσματα διώροφα, όπου εκεί βρίσκονται οι κοιτώνες. Στην Τρίτη πλευρά είναι το Χωλ και η βιβλιοθήκη. Η τέταρτη καταλαμβάνεται από το απαραίτητο παρεκκλήσιο.

Τα κολέγια κτίστηκαν από βασιλείς, πρίγκιπες, ευγενείς και ανθρώπους του πνεύματος, που δεν τσιγκουνεύτηκαν τα χρήματά τους. Απεναντίας ο κάθε ένας προσπαθούσε να ξεπεράσει σε μεγαλοπρέπεια, πλούτο και ομορφιά τα προηγούμενα κτίσματα. Έτσι τα περισσότερα πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ είναι αρχιτεκτονικά αριστουργήματα.

Είναι γνωστό πως οι αρχιτέκτονες του Μεσαίωνα ήταν προικισμένοι με αισθητική μεγαλοφυΐα. Αγνοούσαν όμως τι εστί σύγχρονο κομφορ. Συνεπώς θα ήταν αδύνατη η παραμονή σημερινών ανθρώπων στα οικοδομήματα αυτά, αν δεν υφίσταντο συγχρονισμό στις ανέσεις. Ο συγχρονισμός αυτός έγινε με καλοριφέρ, τρεχούμενα κρύα και ζεστά νερά κτλ. Όλα αυτά όμως προστέθηκαν με τόσο επιτήδειο τρόπο ώστε να μην αλλοιώσουν σε τίποτα την αρχική αισθητική μορφή του κτηρίου.

Κάθε πανεπιστήμιο έχει τη βιβλιοθήκη του που είναι πάντοτε άρτια εφοδιασμένη. Μερικά έχουν πραγματικά περίφημες συλλογές σπάνιων βιβλίων, χειρογράφων. Είναι λοιπόν φυσικό ότι από αυτή την πλευρά ο φοιτητής είναι απόλυτα βοηθημένος.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, απαραίτητο συμπλήρωμα κάθε πανεπιστημίου είναι το παρεκκλήσιο που συνήθως αποτελεί το πιο ενδιαφέρον σημείο του οικοδομήματος.

Εκεί ο αρχιτέκτονας έριξε όλη του την ικανότητα. Μερικά παρεκκλήσια είναι θαύματα αρχιτεκτονικής, ένα από αυτά είναι του Κέιμπριτζ. Παλαιότερα οι φοιτητές ήταν υποχρεωμένοι να παρακολουθούν τακτικά τις θρησκευτικές ακολουθίες. Είναι γεγονός ότι η παράδοση τηρείται με θρησκευτική επιμονή στην Αγγλία καθώς στον Μεσαίωνα τα πανεπιστήμια ήταν παρακλάδι της Εκκλησίας.³⁵

Εκτός από τα οικοδομήματα, κάθε πανεπιστήμιο έχει και τους κήπους του. Μερικοί είναι πραγματικά θαυμάσιοι. Σε μια ομορφιά μοναδική που αποτελείται από τον συνδυασμό των καλαίσθητων κτισμάτων με την προνομιούχο φύση των δασών και πεδιάδων της Αγγλίας. Γαλήνη, ομορφιά, πολιτισμός, παράδοση. Αυτό είναι το πλαίσιο των πανεπιστημιακών πόλεων της Αγγλίας όπου ο σπουδαστής απερίσπαστος από τις ταραχές της ζωής μπορεί να αφοσιωθεί ολοκληρωτικά στην κατάνκτηση της Γνώσης.

Το πανεπιστήμιο λειτουργεί επίσης οκτώ πολιτιστικά και επιστημονικά μουσεία, συμπεριλαμβανομένου του Μουσείου Fitzwilliam, καθώς και ένα βοτανικό κήπο. Οι

---

³⁵ Ανακτήθηκε 10 Ιουνίου 2018, από <https://www.cam.ac.uk/>

βιβλιοθήκες του Cambridge κατέχουν συνολικά περίπου 15 εκατομμύρια βιβλία μια νόμιμη βιβλιοθήκη καταθέσεων

2.2 Η ολόπλευρη αγωγή του τζέντλεμαν στα αγγλικά πανεπιστήμια: η συμβολή των σπορ

Ως αθλητισμός ορίζεται η συστηματική καλλιέργεια του σώματος. Η αθλητική επιστήμη, όμως, παρουσιάζει τον αθλητισμό ως μια αυτοτελή και αυτόνομη κινητική δραστηριότητα όπου ο άνθρωπος ασκεί τόσο για την φυσική του κατάσταση όσο και για συναγωνισμό με άλλους ανθρώπους. Παράλληλα αθλητισμός είναι ένας κοινωνικός θεσμός, ο οποίος αντικατοπτρίζει την κοινωνική θέση και τον πολιτισμό της κάθε χώρας. Έχει ως σκοπό να απελευθερώσει την ενέργεια του ανθρώπινου σώματος, ώστε να βελτιώσει την ψυχική και φυσική υγεία κάνοντας το πιο ισχυρό, επιδέξιο, κοινωνικό, αρμονικό και ωραίο προετοιμάζοντάς το να ζήσει μια ευτυχισμένη ζωή αυξάνοντας την ενεργητικότητά του.

Ο αθλητισμός τον 20ο αιώνα πήρε οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές διαστάσεις. Τα ΜΜΕ συνέβαλαν για την παγκοσμιοποίηση του αθλήματος κάνοντάς τον ένα μοναδικό μέσο για την σύσφιξη των διεθνών σχέσεων. Επίσης τα ΜΜΕ κατάφεραν μέσω της προβολής του αθλητισμού να αυξήσουν το ενδιαφέρον των ανθρώπων. Η διαχείριση ενός τέτοιου θέματος είναι σύνθετη, δεδομένου ότι όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια γίνεται αποδεκτή η τεράστια σημασία του αθλητισμού σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο και κατά συνέπεια η συμβολή του στην εκπαίδευση και κοινωνικοποίηση των πολιτών. Μέσα από τον αθλητισμό ο άνθρωπος μπορεί να αποκομίσει πολλά οφέλη που αφορούν το σωματικό, ψυχικό και κοινωνικό τομέα. Στην πρώτη περίπτωση καταγράφονται ο έλεγχος του σωματικού βάρους, η ενίσχυση της καλής υγείας και η διαμόρφωση μιας καλής εμφάνισης. Σε ψυχική βάση αναφέρονται η καλή διάθεση και η βελτίωση της γνωστικής, συναισθηματικής και κοινωνικής ολοκλήρωσης, η τόνωση της αυτοεκτίμησης και η εκτόνωση των νεύρων, ενώ σε επίπεδο κοινωνίας φαίνονται η ομαδικότητα, η ανάπτυξη της συνεργασίας, η κοινωνικοποίηση. Και η υπακοή στους κανόνες.

Αυτό, όμως, που κυρίως μας ενδιαφέρει σε αυτήν την εργασία είναι η ενσωμάτωση των σπορ από τα παραδοσιακά βρετανικά πανεπιστήμια, που παρουσιάστηκαν στην προηγούμενη ενότητα, ως πεδία και συστήματα διάπλασης των κοινωνικών και πολιτικών χαρακτηριστικών πολιτών όλων των κοινωνικών τάξεων, που προορίζονται αρχικά να συμπεριφέρονται ως υπεύθυνοι πολίτες και δευτερευόντως να ανελιχθούν σε ηγετικές μορφές της πολιτικής ζωής της χώρας τους. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη και

σημαντική λειτουργία των αθλητικών δραστηριοτήτων, που χωρίς να μειώνει το μέρος της άσκησης, του αγώνα και της ψυχαγωγίας, τα αναβαθμίζει στην κοινωνική και παιδαγωγική τους διάσταση προς όφελος της αρμονίας και προαγωγής των κοινωνικών και κρατικών θεσμών. Τα αποτελέσματα της ανάπτυξης των σωματικών και αθλητικών δραστηριοτήτων στα αγγλικά πανεπιστήμια αποτέλεσαν μέρος της πολιτισμικής επίδρασης και διείσδυσης και της εξωτερικής πολιτικής της Αγγλίας. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες δομείται η παράδοση του πανεπιστημιακού αθλητισμού στην Αγγλία και σε χώρες που επηρέασε με το παράδειγμα της, όπως είναι η Αμερική και η Αυστραλία. Ο νέος μαθαίνει να λειτουργεί σε αυστηρά πεδία τομής της επιστήμης, του αθλητισμού και της κοινωνίας και παράλληλα να διακρίνεται στα ατομικά και στα ομαδικά σπορ.

Εν συνεχεία θα παρουσιασθεί αυτή η αθλητική παράδοση μέσα στους κλασικούς ακαδημαϊκούς χώρους της Αγγλίας. Πρώτα, όμως, είναι απαραίτητη μια σύντομη επισκόπηση του ευρωπαϊκού αθλητισμού στα χρόνια που ξεκινά η ιστορία των σπορ στα αγγλικά πανεπιστήμια, δηλαδή σ' ένα χρονικό διάστημα από τα μέσα του 18^{ου} έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο αθλητισμός είναι μια συστηματική εκδήλωση και δράση με συγκεκριμένο τρόπο, ειδική μεθοδολογία και παιδαγωγική διάσταση, που αποσκοπεί καταρχάς στην ύψιστη σωματική και πνευματική απόδοση. Παράλληλα, όμως, είναι ένας κοινωνικός θεσμός, ο οποίος αντικατοπτρίζει και αναπαράγει τις δεδομένες ανά εποχή κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες. Ωστόσο, στο πέρασμα του χρόνου παρατηρήθηκε και μια διαστρωματική ταυτοποίηση των σπορ. Άξιες αναφοράς είναι οι καταστάσεις ιδίως κατά τον 19ο και 20ο αιώνα, που τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα άρχισαν να ασχολούνται με τα «λαϊκά παιχνίδια» όπως το ποδόσφαιρο, ενώ τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα με τα «ευγενή αθλήματα».

Από τον 18ο αιώνα οι μεταβολές στις αντιλήψεις περί ψυχαγωγίας, αγωγής, εργάσιμου και μη χρόνου βοήθησαν την εμφάνιση των σπορ. Τα κυρίαρχα συστήματα σωματικής αγωγής στο ευρωπαϊκό χάρτη ήταν δύο: Το γερμανικό σύστημα, με κύριο εκφραστή του τον Ludwig Jahn, αποτελούνταν από ελεύθερες ασκήσεις και ασκήσεις σε όργανα (μονόζυγο, δίζυγο) που στόχευαν στην αύξηση της βιολογικής απόδοσης του ατόμου και την εξύψωση του εθνικού φρονήματος για να εξυπηρετήσει κυρίως στρατιωτικούς σκοπούς. Συμπληρώθηκε από το Ελβετικό σύστημα με ασκήσεις σε νέα όργανα (τραπέζια, δοκούς, σχοινιά αναρρίχησης κ.α) και κυριάρχησε στην Κεντρική Ευρώπη, από όπου και προήλθε το άθλημα της Ενόργανης Γυμναστικής. Ακολούθησε το Σουηδικό σύστημα, που ιδρύθηκε από τον Per Henrik Ling και αποτελούνταν από ασκήσεις που στόχευαν στην αύξηση της βιολογικής απόδοσης με διατήρηση και βελτίωση της υγείας. Ο Ling καθόρισε τέσσερα είδη γυμναστικής: Α.

Στρατιωτική, Β. Θεραπευτική, Γ. Αισθητική, Δ. Παιδαγωγική ή Εκπαιδευτική. Σε αυτήν την κατεύθυνση ο Hjalmar (γιος του Ling) βελτίωσε την παιδαγωγική ή εκπαιδευτική γυμναστική εισάγοντας νέες ασκήσεις και κατάλληλα όργανα για παιδιά σχολικής ηλικίας και συνέβαλε στο να ενταχθεί η σουηδική γυμναστική στα εκπαιδευτικά προγράμματα των χωρών της Ευρώπης. Στην Αγγλία με καθοδηγητή και πρωτεργάτη τον Thomas Arnold η Σουηδική γυμναστική εκτός των γυμναστικών ασκήσεων εμπλουτίστηκε με αθλοπαιδιές και ομαδικές αγωνιστικές δραστηριότητες αναπτύσσοντας περισσότερο τον κοινωνικό χαρακτήρα της άσκησης. Αξιοσημείωτο είναι ότι στη Γαλλία ο Pierre de Coubertin επηρεασμένος από τις απόψεις του Arnold και τις ιδέες του, τροφοδότησε το όραμά του για παγκόσμιο ερασιτεχνικό αθλητισμό, όπου κορυφώθηκε το 1896 στους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας³⁶.

Η ανάπτυξη του αθλητισμού στην Αγγλία μέσω των πανεπιστημιακών προγραμμάτων συνδέεται με την πορεία της βικτωριανής περιόδου ως μια κίνηση για μια πιο πολιτισμένη και ελεγχόμενη κοινωνία με προνόμια. Στον αθλητισμό αυτό εκδηλώθηκε με την επιθυμία για κανόνες και κανονισμούς, αλλάζοντας την κατεύθυνση από ανδρικές φυσικές αναζητήσεις σε ηθικές και πνευματικές ασκήσεις με πειθαρχική αξία και πνεύμα αγωνιστικό. Χρειάζεται να σημειωθεί ότι τα αθλητικά παιχνίδια μέχρι τότε ήταν μια βίαιη υπόθεση που επικράτησε από τις μεσαίες τάξεις και που οι Βικτωριανοί προσπάθησαν ν' αλλάξουν. Η πορεία της βικτωριανής περιόδου έβλεπε μια κίνηση προς μια πιο πολιτισμένη και ελεγχόμενη κοινωνία³⁷.

Η διάδοση των σπορ διευκολύνθηκε από την οργάνωση των αγγλικών κολλεγιών και πανεπιστημίων με αποτέλεσμα τα σπορ να είναι συνυφασμένα με την πλήρη μόρφωση. Ο φοιτητής των μεγάλων αγγλικών πανεπιστημίων πλέον υπόκειται σε μια σταθερή πειθαρχία. Στην πορεία έκαναν την εμφάνισή τους και οι τεχνικοί κανόνες που όφειλαν να ακολουθούν οι αθλητές το λεγόμενο fair play .

Σπουδαία προσωπικότητα που συνέβαλλε στην αλλαγή και εξέλιξη της κατάστασης ήταν ο Θωμάς Άρνολντ, διευθυντής στο σχολείο του Ράγκμπι καθώς ήθελε οι μαθητές του να μεγαλώσουν με ηθικούς κανόνες. Ως εκ τούτου υποστήριζε ρυθμιζόμενα αθλήματα που παρέχουν άσκηση και ενθαρρύνουν τον υγιή ανταγωνισμό. Το Ράγκμπι παίζεται ως επί το πλείστον από φοιτητές πανεπιστημίου. Το 1828 ο Θωμάς Άρνολντ έγινε ο πιο διάσημος εκπαιδευτικός καθώς άλλαξε τα

---

³⁶ Για μια συνοπτική ιστορική επισκόπηση του ευρωπαϊκού αθλητισμού βλ. Σ. Γιάτσης, *Ιστορία της άθλησης και των αγώνων του ελληνικού κόσμου κατά τους ελληνορωμαϊκούς, βυζαντινούς και νεότερους χρόνους*, Θεσσαλονίκη 1999, 187 – 199.

³⁷ J.A. Mangan [2000], *Athleticism in the Victorian and Edwardian Public School*, London : Frank Cass Publishers.

εκπαιδευτικά δεδομένα. Το σύστημα και η πειθαρχία συνέπιπταν με τα μεγάλα κοινωνικά αιτήματα της εποχής και τη διάχυτη πεποίθηση ότι μέσα από επιβολή κανόνων και αρχών μπορεί να επέλθει μια ήπια εκτόνωση των συμπεριφορών των πολιτών και μια εξομάλυνση των κοινωνικών πραγμάτων. Σε αυτήν τη βάση περίπου το 1845, οι μαθητές στο Ράγκμπι θεώρησαν απαραίτητο για πρώτη φορά να γράψουν τους κανόνες του ποδοσφαίρου στο σχολείο τους για να καθορίσουν ακριβώς τι αποτελούσε το δίκαιο παιχνίδι. Το 1849, οι μαθητές στο Ήτον δημιούργησαν «παράλληλο και αντίπαλο παιχνίδι», το ποδόσφαιρο «Eton-style» που περιορίζει σημαντικά τη χρήση των χεριών³⁸.

Στη συνέχεια ο σχηματισμός της «football association» ήταν ένα σύμπτωμα της επιθυμίας για τάξη και ελεγχόμενη συσσωμάτωση που κυριαρχούσε εκείνη τη στιγμή. Η οργάνωση άλλων αθλημάτων ακολούθησε σύντομα: ο Αθλητικός Σύλλογος Ερασιτεχνών δημιουργήθηκε το 1866, η Ένωση Ποδοσφαίρου Ράγκμπι το 1871 και η Ένωση Τένις και Γκολφ το 1888. Οι κανόνες του Κρίκετ είχαν καθοριστεί ήδη από το 1744, αλλά το 1861 μια αγγλική ομάδα περιηγήσεων ταξίδεψε κάτω για πρώτη φορά. Υπήρχε προφανώς μια κοινωνική διάσταση σε αυτές τις οργανώσεις με τη θέσπιση κανόνων και την οργάνωση διαγωνισμών.

Φαίνεται ότι ο αθλητισμός, άγνωστος κατά τον μεσαίωνα, ανακαλύφθηκε εκ νέου από τους Άγγλους. Αυτοί έδωσαν στα σπορ ουσιαστική βάση στους τύπους και στους κανονισμούς, οι οποίοι υιοθετήθηκαν αργότερα παγκοσμίως. Αξίζει να σημειωθεί ότι για τους Άγγλους ο χρόνος που δόθηκε στα σπορ και αφαιρέθηκε από τα μαθήματα των φοιτητών δεν αποτέλεσε πρόβλημα. Στην ουσία πρόκειται για μια επίσημη αποδοχή της άτυπης μάθησης μέσα στα επίσημα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Πρόκειται, επίσης, για μια σημαντική δραστηριότητα που συνδέεται άμεσα με τη διαμόρφωση του ελεύθερου χρόνου και τις ανάγκες των ισχυρών αστικών δυνάμεων της αγγλικής κοινωνίας³⁹.

Η Αγγλία με την πάροδο των χρόνων κατάφερε να διατηρήσει το προνόμιο προσφοράς των περισσότερων σπορ σε όλους τους πολίτες της: ράγκμπι, ποδόσφαιρο, κρίκετ, χόκεϊ κ.α. Τα αγγλικά σπορ οφείλουν την υψηλή αξία τους όχι μόνο στη συστηματοποίηση τους, αλλά κυρίως γιατί σε μεγάλο βαθμό αποτύπωσαν για πρώτη φορά κατά τρόπο αυθεντικό και αβίαστο τις κοινωνικές ανάγκες και

---

³⁸ J. Nauright, T. J L Chandler [1999], *Making men. Rugby and masculine identity*, London : Frank Kass Publishers

³⁹ Χ. Κουλούρη [1997], Αθλητισμός και όψεις αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922, Αθήνα: Εκδόσεις Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών (Ε.Ι.Ε.).

αναδείχτηκαν σε μηχανισμούς ενσωμάτωσης και αναπαραγωγής των μεγάλων κοινωνικών και πολιτικών προσδοκιών⁴⁰.

ΗΤΟΝ

Κατά την παραμονή του στην Αγγλία ο Καζαντζάκης μεταξύ άλλων επισκέφτηκε τα πανεπιστήμια της χώρας. Μια καλοκαιρινή μέρα ο δρόμος τον οδήγησε στην κοσμοξάκουστη σχολή του Ήτον, εκεί όπου σπουδάζει από το δημοτικό ως το γυμνάσιο όλη η αριστοκρατία της Αγγλίας⁴¹. Μπαίνοντας και καθώς παρατηρεί το εσωτερικό του κτηρίου βλέπει τα καλογεράκια, όπως τα αποκαλεί ο ίδιος, να φορούν υποχρεωτικά από το δημοτικό σχολείο, φράκο και ψηλό καπέλο. Χιλιάδες είναι οι ψυχές που πέρασαν από το μέρος αυτό. Όλοι σχεδόν οι αρχηγοί του εγγλέζικου έθνους τους τελευταίους αιώνες πέρασαν από το Ήτον. Φεύγοντας ο Καζαντζάκης ένιωσε μια λαχτάρα, να έρθει μια μέρα που θα αποκτήσει και η Ελλάδα μια αυστηρή και χαρούμενη σχολή αρχηγών. Καθώς βγαίνει έξω σε μια καταπράσινη πολιτεία να περπατήσει, απέναντι από την βασιλική πολιτεία Ουίνστορ βλέπει μια επιγραφή. Η επιγραφή αυτή ήταν γραμμένη πάνω σε έναν τοίχο, είχε ένα όνομα εγγλέζου και από κάτω με κεφαλαία γράμματα ΚΑΛΟΣ ΚΑΓΑΘΟΣ με δύο ανάγλυφα του Παρθενώνα. Αναμφίβολα παρατηρούμε ότι σε αυτή την μικρή φημισμένη πολιτεία όπου αναθρέφεται η εγγλέζικη αριστοκρατία, το ελληνικό πνεύμα φωτεινό και ισορροπημένο συνεχίζει το εξαίσιο έργο του. Κυρίως, όμως, διαπιστώνουμε ότι η ελληνική κλασική εκπαίδευση, με χαρακτηριστικό της την ολόπλευρη αγωγή και την αρμονία της σωματικής και ψυχοπνευματικής επίδρασης, αποτελεί βασικό χώρο διαπαιδαγώγησης υπεύθυνων πολιτών και μεγάλων ηγετών.

Αυτά επιβεβαιώνει στην πορεία ο συγγραφέας, όταν φτάνει σ' ένα μεγάλο χώρο, όπου μαθητές με τα γαλάζια και άσπρα κασκέτα τους παίζουν γκολφ. Καθώς παρατηρεί τα κορμιά τους συλλογίζεται πως με την άσκηση τα κορμιά αυτά γίνονται καλοί αγωγοί της πνευματικής ανάπτυξης. Στο Ήτον υπάρχει μέτρο, ισορροπία, παράλληλη καλλιέργεια σώματος και νου σε ανθρώπινη κλίμακα. Ελληνική αρμονία. Τα σπορ και οι κλασικές σπουδές είναι οι δύο αδελφωμένοι δρόμοι της αγωγής. Όχι όμως ατομικά σπορ αλλά τένις, κρίκετ, φούτμπολ και άλλα.

Δίνεται μεγάλη βαρύτητα στα ομαδικά παιχνίδια καθώς υπηρετούν μεγάλο ηθικό σκοπό. Συνηθίζουν να υποτάσσουν την ατομικότητα σε μια γενική ενέργεια, μια ομάδα. Αυτοί που παίρνουν μέρος υπερασπίζονται όχι μόνο την ατομική τους τιμή

---

⁴⁰ J.A. Mangan [ed / 2002], *Reformers, Sport, Modernizers: Middle – class revolutionaries*, London : Frank Cass Publishers

⁴¹ Για τα σπορ στην Αγγλία: R. Holt [1990], *Sport and the British. A modern history*, Oxford University press.

αλλά ολόκληρη την τιμή της ομάδας που ανήκουν είτε είναι σχολή, πανεπιστήμιο, έθνος. Ακόμα μαθαίνουν πως για την νίκη της ομάδας απαραίτητο στοιχείο είναι ο αρχηγός που οφείλει να προστάζει και να κάνει το καλύτερο δυνατό για την ομάδα του. Η υπόλοιπη ομάδα οφείλει να υπακούει και να πειθαρχεί σε αυτόν. Έτσι μονάχα μπορούν να δημιουργηθούν αρχηγοί άξιοι και οπαδοί πρόθυμοι, δηλαδή μια πειθαρχημένη στρατιά ικανή, υλικά και ψυχικά να κυριαρχήσει τον κόσμο.

Είναι αλήθεια ότι στα σπορ δεν γυμνάζεται μόνο το σώμα καθώς πάνω απ' όλα γυμνάζεται η ψυχή. Στα ομαδικά σπορ μαθαίνει κάποιος να είναι έτοιμος, να συγριρατιέται, να περιμένει την κατάλληλη στιγμή, να θυσιάζει τις ατομικές χαρές η προτιμήσεις για τα συμφέροντα της ομάδας. Μαθαίνει να προσαρμόζει τις ιδιότητές του στις ανάγκες του συνόλου, να εκμεταλλεύεται όσο μπορεί για τη νίκη τα ελαττώματα και τα προτερήματα του. Με την μέθοδο αυτή μονάχα μπορεί να ασκηθεί για το μεγάλο παιχνίδι της δημόσιας ζωής. Για να φτάσει κάποιος στο ψηλό αυτό κορυφώμα της άσκησής πρέπει να ξέρει καλά τον εαυτό του και τον διπλανό του αλλά και την ομάδα όπου ανήκει. Δεν αρκεί όμως μόνο αυτό, πρέπει να γνωρίζει και την αντίπαλη ομάδα και να μην την περιφρονεί αλλά να ξέρει τις δυνάμεις της ώστε να οργανώνει καλύτερα την νίκη. Τονίζει ότι το πιο σημαντικό είναι να γνωρίζουμε ότι η αντίπαλη ομάδα στο βάθος δεν είναι αντίμαχη, ουσιαστικά υπάρχει συνεργασία ανάμεσα στις δύο ειδήλλως δεν θα υπήρχε παιχνίδι. Το αγνότατο ηθικό είναι ότι ο ανώτατος σκοπός δεν είναι η νίκη, παρά από ποιους δρόμους, με ποια προπόνηση και με τι πειθαρχία θα μάχεται κάθε ομάδα για τη νίκη. Όλα αυτά ακολουθώντας αυστηρά τους νόμους του εκάστοτε παιχνιδιού.

Στη συνέχεια ο Καζαντζάκης καθώς περιεργαζόταν τους νέους έφηβους του Ήτον παράλληλα προσπαθούσε να βρει τους θεμελιακούς νόμους της άσκησής και κατέληξε στα παρακάτω τέσσερα αποτελέσματα:

- 1) Να ασκείς το σώμα και την ψυχή ως άτομο, ανεξάρτητα από την ομάδα.
- 2) Να ασκείς το σώμα και την ψυχή ως άτομο μέσα στην ομάδα την δική σου.
- 3) Να ασκείς το σώμα και την ψυχή αναφορικά με την αντίπαλη ομάδα.
- 4) Να ασκείται ολόκληρη η μια ομάδα αναφορικά με την άλλη ομάδα.

Ο συγγραφέας παρομοιάζει την ζωή σαν το τένις, σαν το γκολφ. Κανείς δεν παίζει μόνος του, παίζει με άλλους. Ο καθένας έχει ευθύνη απέναντι σε όλους τους συντρόφους του και το αντίθετο. Άτομο και ομάδα είναι ένα. Το παιχνίδι ωστόσο έχει νόμους και όποιος θέλει να παίζει οφείλει να ξέρει τους γνωρίζει και να του σέβεται. Αν δεν ξέρει του νόμους ή αν δεν δε θέλει να τους σέβεται, δεν είναι άξιος να λάβει

μέρος στο παιχνίδι. Μέσα στον κύκλο που χαράζουν οι νόμοι είναι απόλυτα ελεύθερος και κανένας δεν έχει το δικαίωμα να επέμβει. Μπορεί οι νόμοι αυτοί να είναι παλιοί ή στραβοί, αυτό δεν έχει σημασία, το σπουδαίο και αυτό που γυμνάζει την ψυχή του ανθρώπου είναι να τους υπακούει.

Παρακάτω τονίζει ότι μια ομάδα δεν θα έπρεπε να ντρέπεται πως νικήθηκε αλλά πρέπει να ντρέπεται όταν έχει παίζει κακά και γι' αυτό νικήθηκε γιατί αυτό είναι το χειρότερο. Το ανώτατο χρέος είναι να παίζει κάποιος καλά το παιχνίδι είτε φούτμπολ είναι είτε πόλεμος, είτε ολόκληρη ζωή. Αυτή είναι η πρώτη και πιο αυστηρή εντολή στον αγγλέζικο δεκάλογο. -Να είσαι δυνατός και να παίζεις τον άντρα-. Αν πετύχει η αν αποτύχει αυτό έχει μονάχα πρακτική και όχι ψυχική αξία. Οι Άγγλοι ισχυρίζονται ότι αν περιμένεις οποιαδήποτε αμοιβή, αν εργάζεσαι για να ικανοποιήσεις όχι εσωτερικές σου επιταγές παρά για να πληρωθείς, είσαι μισθοφόρος δεν είσαι ελεύθερος πολεμιστής.

ΟΞΦΟΡΔΗ- ΚΑΙΜΠΡΤΖ

Ο Καζαντζάκης καθώς πέρασε την πόρτα του πρώτου κολλεγίου στην Οξφόρδη και στάθηκε στην μεσαιωνική αυλή με τη χλόη, ένιωσε μια απόκοσμη ευδαιμονία, μια μοναδική γλύκα, νοσταλγία και λαχτάρα. Ένιωσε ξαφνικά πως η ζωή τούτη έχει νόημα βαθύ, θέλει μονάχα ρυθμό, αυτό της λείπει για να ριζωθεί στο χώμα σαν το δέντρο και με τον καιρό να φέρει αποτελέσματα. Ο χώρος του υποβάλλει τη σκέψη ότι μέσα στον άνθρωπο υπάρχει μια δύναμη που νιώθει πιο βαθιά από την καρδιά, από τον νου και που δεν έχει όνομα, και μονάχα στην τόλμη, στην ευγένεια γίνεται φανερό και στην πράξη. Αυτή η δύναμη πρέπει να οδηγεί με απόλυτη εμπιστοσύνη. Ο ρυθμός είναι που οδηγεί, μια κεντρική κίνηση όλο αρμονία, που κυβερνάει το στοχασμό και την πράξη του ανθρώπου. Είναι ένας αόρατος μονάρχης που προστάζει όλα τα στοιχεία, υλικά και πνευματικά, που αποτελούν την εφήμερη ύπαρξή του. Ο ρυθμός μονάχα μπορεί να νικήσει την αποσύνθεση και το θάνατο. Όποιος έχει ρυθμό είναι λυτρωμένος. Ότι και να κάνει είναι αρμονισμένο με όλη του την ύπαρξη. Όποιος έχει ρυθμό δεν φοβάται να παραστρατήσει μήτε να παραβεί καμία εντολή γιατί μέσα του δουλεύει ο νομοθέτης.

Ο Καζαντζάκης καθώς περπατούσε από κολέγιο σε κολέγιο συλλογίζεται πως αυτή είναι η μεγάλη συνεισφορά τους: έδωσαν ρυθμό στην αγγλέζικη ράτσα. Απ' όλες τις αρετές που μπορούσαν να στολίσουν τον άνθρωπο, τα κολλέγια αυτά απομόνωσαν τις ξεχωριστά γνήσιες αγγλέζικες αρετές, μελέτησαν τον τρόπο που κινούνται και με λόγια και πράξεις, δημιούργησαν παράδοση και δεν τις άφησαν να σκορπίσουν. Αν

πρόσθεταν και άλλες , όχι γνήσιες εγγλέζικες αρετές , θα χαλούσε ο ρυθμός, θα έμπαινε μέσα του η ασυναρτησία και θα έχανε τη συνεκτική του δύναμη δηλαδή όλη του την αξία. Ο ρυθμός είναι πολύ μυστική, ντελικάτη ισορροπία. Είναι και ο ρυθμός σαν το πρόσωπο, ένα χαρακτηριστικό να αλλάζει, όλο το πρόσωπο παραμορφώνεται.

Τα κολλέγια αυτά είναι η μεγαλύτερη τους δόξα καθώς διατήρησαν ακέραιο το πρόσωπο του Εγγλέζου.

Ο συγγραφέας στη συνέχεια παρουσιάζει τους σκοπούς για τους οποίους χτίστηκαν τα κολλέγια. Στην αρχή ήταν μοναστήρια μορφωτικά για να σπουδάζουν φτωχοί νέοι που ήθελαν να γίνουν θεολόγοι και παπάδες. Η παντοδύναμη τότε εκκλησία πλήρωνε τη διατροφή και τους δασκάλους και παρακολουθούσε τη θρησκευτική τους μόρφωση . Φοιτητές και δάσκαλοι αποτελούσαν και αυτοί συντεχνία για να υπερασπίσουν τα δικαιώματά τους και από τον ανώτερο κλήρο και από τους πλούσιους αστούς. Μάθαιναν εκκλησιαστικό δίκαιο, λατινικά, θεολογία, ιατρική, μαθηματικά και φιλοσοφία του Αριστοτέλη. Συζητούσαν με πάθος από το πρωί έως το βράδυ, τρελαίνονταν για σοφιστές και φιλοδοουλεμένους συλλογισμούς. Τη νύχτα γλεντοκοπούσαν στα καπηλεία καυγαδίζοντας.

Στη συνέχεια τα μισά του 13ου αιώνα ξεμπάρκαραν στη Αγγλία οι πρώτοι φραγκισκανοί καλόγεροι. Φτώχεια, παρθενία, υπακοή ήταν οι τρεις μεγάλες εντολές που τους είχε εμπιστευθεί ο άγιος ιδρυτής τους, ο Φτωχούλης- της Ασίζης. Ήταν ακόμα στην μεγάλη αγνότητα κι ορμή της η φραγκισκανική φλόγα , και οι εγγλέζοι παρακολουθούσαν με θαυμασμό τους καλόγερους με το ράσο να τρώνε ένα ξεροκόμματο ψωμί, να κοιμούνται σε μια τρώγλη και να κηρύττουν το λόγο του θεού.

Έφτασαν στην Οξφόρδη , κι οι φοιτητές , φτωχοί κι αυτοί όπως ήταν οι αντάρτες, τους υποδέχθηκαν με ενθουσιασμό. Οι φραγκισκανοί όμως περιφρονούσαν τη μάθηση και κήρυτταν πως η καλλιέργεια του νου φέρνει την αλαζονεία και οδηγεί στην κόλαση. Με τον καιρό όμως αναγκάστηκαν, για να απαντούν στα ερωτήματα που τους έκαναν οι πιστοί, στις αντιρρήσεις των αντιπάλων, να σπουδάσουν θεολογία, φιλοσοφία και γράμματα.

Και ύστερα από λίγο καιρό μεγάλα ονόματα έλαμψαν στην Οξφόρδη:

Ρογήρος Μπέικον ήταν ο πρίγκιπας της σκέψης στο Μεσαίωνα και στάθηκε το μεγαλύτερο καμάρι της Οξφόρδης. Φυσικός, χημικός, μαθηματικός, γιατρός, φιλόσοφος, ήταν αυτός που έβαλε τα θεμέλια της εμπειρικής παρατήρησης. Θεμέλια γερά, εγγλέζικα, της επιστήμης. Στον σκοτεινό όμως αυτό 13ο αιώνα κανείς δεν άκουγε το θετικό αυτόν θεμελιωτή της επιστήμης. Οι συνάδελφοι του τον έβριζαν και τον αποκαλούσαν μάγο και αιρετικό. Παρά τις κατηγορίες ο ίδιος δεν σταμάτησε

ποτέ να πιστεύει τις προοδευτικές του ιδέες. Υποστήριζε ότι τέσσερις είναι οι πηγές της αμάθειας: Η ματαιοδοξία, η πίστη στις γνώμες του όχλου, το σέβας στις γνώμες των σοφών και η συνήθεια. Εφ' όσον νικηθούν οι παραπάνω εχθροί ο κόσμος θα ανοιχτεί διάπλατα μπροστά στα μάτια των ανθρώπων. Ο Μπέικον ατρόμητος μάζευε νέους στην Οξφόρδη και προσπαθούσε να τους μεταφέρει τις ιδέες του. Πίστευε ακλόνητα στην παντοδυναμία του νου όταν φυσικά προχωρεί πατώντας στερεά στην γη. Τέλος υπέφερε πολύ, πλήρωσε ακριβά την υπεροχή του, καταδιώχτηκε, φυλακίστηκε δεκατέσσερα χρόνια και πεθαίνοντας είπε με πικρία :Μετανιώνω που τόσο μόχτησα πολεμώντας την αμάθεια.

Ο Θωμάς Ουίλκιφ εμφανίστηκε έναν αιώνα ύστερα από τον πρωτομάρτυρα Μπέικον. Ήταν θρησκευτική φωνή, περήφανη, που καταργούσε τους μεσάζοντες μεταξύ θεού και ανθρώπου και ζητούσε να ελευθερώσει την συνείδηση από τα νύχια της παπικής εκκλησίας. Πίστευε ότι όλοι οι άνθρωποι είναι αντιπρόσωποι του θεού επί της γης με αποτέλεσμα οι τότε επίσκοποι να επιθυμούν από τον πάπα να τον αναθεματίσει. Πρώτος ο Ουίλκιφ χρησιμοποίησε στη γραφή την αγγλική ομιλούμενη γλώσσα που κανείς ως τότε δεν είχε καταδεχτεί να γράψει. Επίσης με ειρωνεία καταδίκασε τα συγχωροχάρτια. Ο λαός τον ακολούθουσε όπου πήγαινε και άκουγε με ενθουσιασμό τα λόγια του. Λίγο αργότερα τον διώχνουν από την Οξφόρδη. Ο ίδιος καταφεύγει σε ένα χωριό και μεταφράζει στη λαλούμενη γλώσσα τη βίβλο και την παραδίδει στον λαό. Με την μεγάλη αυτή αλλαγή ένας καινούριος κόσμος ανοίγεται μπροστά στα μάτια του λαού καθώς για πρώτη φορά καταλαβαίνουν τον λόγο του θεού χωρίς την μεσολάβηση πάστορα. Στη συνέχεια ιδρύει τάγματα, τους φτωχούς ιερείς, και τους στέλνει σε όλη την Αγγλία να κηρύζουν τις ιδέες του. Ο υπερήφανος προφήτης αφού είχε εξαντληθεί από τα μαρτύρια και τους κόπους πεθαίνει. Το απελευθερωτικό του κίνημα ωστόσο θα συνεχίσει να απλώνεται και να παίρνει τις μάξες. Συμπεραίνοντας αξίζει να σημειωθεί ότι πέρασε σχεδόν ένας αιώνας και οι οπαδοί του Ουίλκιφ ολοένα και πλήθαιναν καθώς λίγο έλειψε να κυριέψουν και την Λόντρα.

Σε τέτοια πανεπιστήμια χαράζονται οι πορείες της εκπαίδευσης και της κοινωνικοποίησης που θα δημιουργήσουν την ευγένεια του πνεύματος και της δράσης. Οι μεσαιωνικοί δρόμοι της Οξφόρδης έλαμπαν ηλιόλουστοι, γεμάτοι νιάτα. Ωραίοι έφηβοι με λιγνό κορμί, ελαστικό περπάτημα, καθαρό και σίγουρο μάτι. Οι νέοι αυτοί δείχνουν σαν να μην έχουν σπαραχτεί από μεγάλα πνευματικά προβλήματα και ποτέ δεν παραστράτησαν σε κατώτερους δρόμους. Ξέρουν καλά τι θέλουν, γιατί αυτό που θέλουν δεν είναι θαμπό και αόριστο και χαίρονται που το εκτελούν καθημερινά. Άνεση, πνευματική πεποίθηση και σωματική χαρά. Λαμπεροί καρποί της Οξφόρδης και του Κέιμπριτζ όπου σώμα και ψυχή καλλιεργούνται με αρμονία και δεν

παραμορφώνει τον άνθρωπο μήτε η υπερβολική άσκηση του σώματος μήτε του μυαλού. Στα κολλέγια αυτά ο ανώτατος σκοπός δεν είναι η γνώση , η μάθηση, το παραφύρτωμα του μυαλού. Δεν παίρνουν δίπλωμα ειδικού, παίρνουν δίπλωμα ανθρώπου. Ο έφηβος μπαίνει στα κολλέγια αυτά για να μεστώσει και να ετοιμαστεί να μπει στην ανδρική ηλικία. Αποικτά τις πιο θεμελιακές εγγλέζικες αρετές, την πειθαρχία την αυτοκυριαρχία, το πείσμα, τη λαχτάρα για ενέργεια. Ο κάθε νέος συνεργάζεται με άλλους νέους, όλοι μαζί μάχονται να μετατρέψουν τις αφηρημένες έννοιες σε συγκεκριμένες, για να μπορέσουν πιο εύκολα αργότερα να τις μετουσιώσουν σε πράξεις. Η Οξφόρδη και το Κέιμπριτζ είναι δύο μεγάλα εργαστήρια όπου σφυρηλατούνται οι αρχηγοί της Μεγάλης Βρετανίας. Παντού σε όλη τη Βρετανία απόφοιτη του Κέιμπριτζ και της Οξφόρδης αποτελούν πρότυπα ανθρώπων. Τεράστια στάθηκε η επίδρασή τους στην εγγλέζικη ράτσα.

Τα κολλέγια αυτά όπως αναφέρθηκε και παραπάνω χτίστηκαν για φτωχούς νέους που ήθελαν να σπουδάσουν θεολογία, από την αναγέννηση άρχισαν να μετατοπίζουν και να ανυψώνουν τον σκοπό τους. Οι φτωχοί υποψήφιοι παπάδες παραμερίστηκαν και μονάχα αριστοκράτες πια έρχονταν για να μορφώσουν το κορμί και την ψυχή τους. Με τον καιρό οι αστοί άρχισαν να πλουτίζουν και να μπαίνουν στην αριστοκρατία με αποτέλεσμα να στέλνουν και αυτοί τα παιδιά τους στην Οξφόρδη και το Κέιμπριτζ. Περνούν ακόμα μερικές γενιές και από τα μέσα του 19ου αιώνα πιο χαμηλές τάξεις ανεβαίνουν, αποκτούν δύναμη και ξαναγυρίζουν στα παλιά τους κολλέγια. Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι δίνονται ευκαιρίες και στις κατώτερες τάξεις να κυβερνήσουν το έθνος. Ύστερα από τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο, μπαίνουν ακόμα πιο άφθονα τα δημοκρατικά και λαϊκά στοιχεία. Η εκπαίδευση και τα σπορ προετοιμάζουν τους πολίτες και την κοινωνία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3.1 Προτάσεις διαχείρισης

Το έργο του Καζαντζάκη «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» παράσχει ιδεολογικό και πολιτισμικό υλικό για την εφαρμογή θεωριών της πολιτισμικής διαχείρισης, είτε στο πλαίσιο της πολιτισμικής κληρονομιάς είτε σε αυτό των σύγχρονων μορφών πολιτισμού. Ως διαχείριση της πολιτισμικής κληρονομιάς εννοείται η ολοκληρωμένη προστασία, με τρόπο συστηματικό και διεπιστημονικό και μέσα από συμμετοχικές διαδικασίες, του υλικού και άυλου μέρους της πολιτισμικής κληρονομιάς καθώς και των αξιών τις οποίες η κληρονομιά αυτή εκφράζει ως απόρροια της σύνδεσής της με το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο⁴². Σε αυτήν την πρόταση διαχείρισης πολιτισμικών ταυτοτήτων προτάσσεται η επεξεργασία των άυλων μορφών πολιτισμού, των κοινωνικών αντιλήψεων, των μύθων και των παραδόσεων καθώς και των ιστορικών πρακτικών και τελετών που ανασυγκροτεί και μεταβιβάζει ο Καζαντζάκης, στο βαθμό που αυτά τα στοιχεία αντανακλούν αξίες της κοινωνίας, όπως εκπαιδευτικές, κοινωνικές και οικονομικές. Οργανώνονται και αναπτύσσονται δύο προτάσεις:

3.1 Στην πρώτη περίπτωση βλέπουμε το σύγγραμμα του Καζαντζάκη, ένα ελκυστικό και ευανάγνωστο αφήγημα, ως μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για να αναγνωρίσουμε χαρακτηριστικά, μεθόδους και γραφές της πολιτισμικής ιστορίας της εποχής μας σε χρόνους που η Ιστορία δεν έχει καταφέρει να υπερβεί και απλώς συζητά κριτικά το γραμμικό και γεγονοτολικό χαρακτήρα της και τη διασύνδεση της με τα εθνικά φαντασιακά. Με βάση τις «ευχάριστες» περιηγήσεις σε πεδία περιβάλλοντος και ιδεών που προσφέρει η λογοτεχνία, αντλούμε και χρησιμοποιούμε υλικό για να συντάξουμε μια εναλλακτική πρόταση διδασκαλίας εκφάνσεων της ιστορίας της Αγγλίας, με μεθόδους που προσιδιάζουν με την ιστορία από κάτω, με τη διεπιστημονικότητα, με την εστίαση στα υποκείμενα και στις ιστορικές πρακτικές. Μια πρόταση, τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης, που χρησιμοποιεί απλώς ως αφορμή τα μεγάλα γεγονότα και τις ισχυρές προσωπικότητες.

Ο Καζαντζάκης, γράφει, ζει φανταστικές περιπέτειες και φαντάζεται ξανά τις πραγματικές ιστορίες. Ταξιδεύει πάντοτε έχοντας την ιδέα πως κάτι τρομερό τον ακολουθεί και πως φεύγοντας κάτι του ξεφεύγει. Η ανάγκη της αιρετικής έκφρασης ξυπνάει τις πιο παράδοξες φαντασιώσεις μέσα του. Πολεμάει την ατολμία του και την αδυναμία του με όλων των ειδών τις αντιδράσεις. Όλοι όμως οι δρόμοι που

---

⁴² Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλη, Χ., Τουλούπα, Σ. (2015). *Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία, Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα (ΣΕΑΒ). Αθήνα.

ονειρεύεται να πάρει αρχίζουν από μέσα του και τελειώνουν μέσα του. Το εκπληκτικό και παράλληλα εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ότι ο Καζαντζάκης κινείται με μεγάλη άνεση και γοητεία στα πεδία όπου συναντιέται η ιστορία με τη λογοτεχνία, με τέτοιο τρόπο όμως, ώστε να διαμορφώνει καινοτόμες πρακτικές και γραφές στο βαθμό που αντιλαμβάνεται την ιστορία πέρα από τις συμβατικότητες της πολιτικής ιστορίας των μεγάλων γεγονότων, των γραμμικών αφηγήσεων και των ισχυρών προσωποποιήσεων. Ο ίδιος δε διστάζει να αυτοπροσδιοριστεί σημειώνοντας ότι το ταξίδι και η εξομολόγηση στάθηκαν οι δυο μεγαλύτερες χαρές της ζωής του. Στην πραγματικότητα με τα λόγια αυτά όριζε σύγχρονες οπτικές της ιστορίας.

Η γραφή του Καζαντζάκη είναι σύγχρονη και ελκυστική. Βαθαίνει στα άγνωστα μέρη κοινωνιών και πόλεων, παρατηρεί τους απλούς ανθρώπους στις «αδιάφορες» κατά τ' άλλα γκιρίζες βιομηχανικές πόλεις της Αγγλίας, μελετά μέσα από τις καταβολές και τις κοινωνικές και πολιτισμικές μεταβολές τις νοοτροπίες των ανθρώπων, εστιάζει στις τελετουργίες, ρωτά γνωστούς και άγνωστους περνώντας μέσα στα αδιάβαστα τότε μονοπάτια της προφορικής ιστορίας, ενδιαφέρεται για τη μνήμη ως πρωταρχικό φορέα που σχετίζεται με τις επινοημένες παραδόσεις και με τις διαδικασίες κατασκευής και ενίσχυσης των ταυτοτήτων. Ο Καζαντζάκης δεν αδιαφορεί για τα μεγάλα γεγονότα και για τις προσωποποιήσεις που καθόρισαν την τύχη των αγγλικών και ενίοτε των διεθνών υποθέσεων. Κρατά, όμως, αποστάσεις από τη συστηματική γεγονοτολογική αναφορά και από την εξαντλητική αφηγηματική προσπάθεια. Η κορυφή των κοινωνικών και εθνικών διεργασιών αποτελεί μια τοιχογραφία μελέτης που τοποθετείται με τέτοιο τρόπο, ώστε το ενδιαφέρον να μεταστρέφεται στη βάση των γεγονότων και των επιτευγμάτων. Πίσω από την ελίτ των γεγονότων υπάρχουν ενδιαφέροντες χώροι, ξεχασμένες ιδέες και σημαντικά υποκείμενα, που ο Καζαντζάκης μέσα από μια πρωτότυπη ερευνητικά και ιστορική ματιά αναδεικνύει.

Δικαίως διατυπώνεται το ερώτημα αν *«είναι γνώρισμα κάθε αληθινού λογοτεχνικού κειμένου η ανάγκη του να ερμηνεύσει τις τόσες ανόμοιες μορφές της ζωής που συναντά στα ταξίδια τα κρίσιμα χρόνια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα»*. Οι σκέψεις αυτές καθορίζουν ελκυστικές οπτικές που υπερβαίνουν το λογοτεχνικό κείμενο και διεισδύουν στα πεδία της σύγχρονης ιστορικής έρευνας. Ο ίδιος ο Καζαντζάκης αναγνωρίζει αυτήν την ανάγκη να δούμε κοινωνίες και πολιτισμούς με άλλη ματιά, πιθανόν από κάτω: *«[...] να δω, να αγγίξω άγνωρα χρώματα, να μπω να κολυμπήσω σε άγνωρες θάλασσες, να γυρίσω τη γης, να βλέπω [...] καινούργιες στεριές [...], κι ανθρώπους και ιδέες»*.

Επί παραδείγματι στο «Ταξιδεύοντας στην Αγγλία» στο υπόβαθρο της βιομηχανικής επανάστασης δεν υπάρχει μόνο η χίμαιρα της «μηχανής» που απειλεί όλο το κοινωνικό και ιδεολογικό σύστημα αξιών της Αγγλίας. Σε αυτήν τη δεύτερη ανάγνωση πίσω από τη βιομηχανική ανάπτυξη υπάρχουν οι άχρωμες και απρόσωπες

βιομηχανικές πόλεις, πίσω από τον πετυχημένο «βιομηχανικό πολίτη» είναι οι σκυθρωποί και αγέλαστοι άνθρωποι, δίπλα στις ευτυχείς γυναίκες και μητέρες των αστικών νοικοκυριών οι εργαζόμενες, ταλαιπωρημένες μάνες, πέρα από το καθαρό και όμορφο βρετανικό αστικό περιβάλλον οι βρώμικες και αφιλόξενες γειτονίες, δίπλα στους χώρους της τέχνης και του πνεύματος τα καπηλειά των περιθωριακών των απόκληρων. Ο Καζαντζάκης κινείται σε αυτούς τους χώρους των ιδεών και των συμπεριφορών, τους μελετά και τους αγαπά, τους κάνει σημαντικούς, τους βάζει να συνλειτουργούν μέσα στη συγκρότηση της Ιστορίας και του Πολιτισμού. Εκεί σε αυτά τα αφανή και αδιερεύνητα πεδία συναντά τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές μιας πρώιμης πολυπολιτισμικής και διαπολιτισμικής κοινωνικότητας που διαμορφώνεται με αναφορές στις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των κατακτητών της Αγγλίας μέσα στο χρόνο. Στους ίδιους χώρους παρατηρεί την ιστορία των ιδεών και την προσαρμογή τους στα νέα κοινωνικά δεδομένα. Αναγνωρίζει τους ανθρώπους που ηγούνται στα πεδία της κοινωνίας, της πολιτικής, της τέχνης, αλλά συγχρόνως παρακολουθεί τους ανώνυμους που ακολουθούν ισότιμα τα μονοπάτια της εκπαίδευσης, της διάκρισης και εν τέλει της ένταξης στις ηγέτιδες ομάδες. Ο Καζαντζάκης εστιάζει στα μεγάλα και γνωστά πρόσωπα της ιστορίας, χωρίς όμως να απομακρύνεται από τις εστίες της κοινωνίας, από τις ιστορίες των υποκειμένων που δίπλα στους ξεχωριστούν συγκροτούν την Ιστορία. Αντίστοιχα αφηγείται τις ικανότητες και τα επιτεύγματα των ισχυρών και των χαρισματικών, χωρίς να αδιαφορεί για τις αδυναμίες τους, για τις ελκυστικές και σημαντικές ιστορίες της καθημερινότητας, της ψυχαγωγίας, του έρωτα, χωρίς να παραβλέπει ότι υπάρχει ένας βίος μακριά από τα κέντρα των αποφάσεων και της δημιουργίας. Παρακολουθεί και συμμετέχει στα μεγάλα κοινωνικά, πολιτικά, καλλιτεχνικά γεγονότα, στις επίσημες τελετές, και συγχρόνως αναζητά τις ανεπίσημες τελετουργίες στα βάθη των πόλεων, εκεί που επινοούνται και αναπαράγονται οι παραδόσεις, πριν μεταβιβαστούν και μεταφραστούν ως συστατικά στοιχεία των κοινωνικών και των εθνικών ταυτοτήτων. Ο Καζαντζάκης έχει συνειδητοποιήσει τη δύναμη των υποκειμένων στην ιστορία και αναζητά τις ιστορίες τους καθώς και τη σημασία των αφανών χώρων και καταστάσεων και γι αυτό εστιάζει στην ανάδειξή τους. Έχει καταλήξει πολύ πιο μπροστά από την εποχή του να μελετήσει πεδία που όρισε πολύ αργότερα η πολιτισμική ιστορία⁴³.

Η επεξεργασία του υλικού που πραγματεύεται στο βιβλίο του «*Ταξιδεύοντας στην Αγγλία*» επιτρέπει τη σύνταξη μιας διδακτικής πρότασης στο μάθημα της ιστορίας ή της κοινωνιολογίας με θέμα την ιστορία της Αγγλίας και με μεθόδους που διαφοροποιούνται από τη γνωστή γραμμική και γεγονοτολογική ανάπτυξη των σχολικών εγχειριδίων. Εστιάζουμε μόνο σε δύο παραδείγματα. Ο Καζαντζάκης

---

⁴³ Α. Λιάκος [2007], *Πως το παρελθόν γίνεται Ιστορία*, Αθήνα: Πόλις.

κινείται μέσα στα διαφορετικά επίπεδα της αγγλικής κοινωνίας και μέσα από διαδρομές οριζόντιας και κάθετης παρατήρησης ανθρώπινων τύπων και συμπεριφορών, μεθόδων που προσιδιάζουν σε ανθρωπολογικές και εθνολογικές παρατηρήσεις, γνωστοποιεί τους κατακτητές του «μεγάλου νησιού», τις πολιτισμικές επιδράσεις τους, τα κατάλοιπα τους σε επίπεδο σωματότυπων και νοοτροπιών. Αντιμετωπίζει μπροστά του μια πολυπολιτισμική κοινωνία, σε σχέση προφανώς και με τις αποικιοκρατικές πολιτικές της Αγγλίας, που παραπέμπει σε μια ιστορικά διαμορφωμένη πολιτισμική μνήμη.

Καθώς τα πολεμικά αεροπλάνα διασχίζουν τον ουρανό της Ευρώπης, Ιούλιο έως Νοέμβριο του 1939, παραμονές του Μεγάλου Μακελειού, έτσι αποκαλεί τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο ίδιος, βρίσκεται στην Αγγλία προσκεκλημένος του Βρετανικού Συμβουλίου της Αθήνας. Από δω και ο τελευταίος τόμος των ταξιδιωτικών του – εκδίδεται από τον Πυρσό το 1941 στην Αθήνα. Και καθισμένος στο εμβληματικό Χάντ Παρκ, παρατηρώντας τους πολίτες σε μιαν ελεύθερη χώρα, αρχίζει το βιβλίο του. Είναι πάντα καλά διαβασμένος για την ιστορία και τη λογοτεχνία του τόπου, κουβαλά τα βιβλία του και δεν αποχωρίζεται τους οδηγούς του. Γνωρίζει επαρκώς την ιστορία της Αγγλίας. Κύματα ήρθαν από Βορρά και Νότο, πρώτα οι Ίβηρες κι άφησαν τις όρθιες κυκλώπειες πέτρες τους, οι Κέλτες τους θρύλους τους και απόγονο τον Αρθούρο και τον Τριστάνο, οι Ρωμαίοι υδραγωγεία και λουτρά και το Λοντίνιουμ να σμίγουν οι ίδιοι δρόμοι από πάνω ως κάτω. Οι Βίκινγκς της Δανιμαρκίας ανεβαίνουν με τα καράβια τον Τάμεση, να προστατεύουν τους χωρικούς και να την η φεουδαρχία. Φτάσαμε στον 11ο αιώνα με τους Νορμανδούς να μη χωράνε στην απέναντι Γαλλία, σιδερόφραχτοι με τον Γουλιέλμο τους περνούν την Μάγχη. Κατακτητές και κατακτημένοι αιώνων παλεύουν, συμβιβάζονται, σμίγουν στον έρωτα και στο εμπόριο, δημιουργούν την Μεγάλη Βρετανία, με νέο αίμα κάθε φορά στις φλέβες της – για να φτάσει ακμαία στην αποικιοκρατική κορύφωσή της⁴⁴.

Σαφώς και θυμάται με μια αφηγηματική και γραμμική επίφαση τα γεγονότα, που όμως δεν είναι κυρίαρχη αλλά απλώς βοηθά μια εναλλακτική χρήση του υλικού του, χωρίς να επικεντρώνεται στα «προφανώς σημαντικά», που εν τέλει αποπροσανατολίζουν. Σύμφωνα με τον Καζαντζάκη η Μεγάλη Βρετανία δεν έχει λογική οργάνωση αλλά είναι ένας ζωντανός οργανισμός. Η μάνα κυψέλη χωρίστηκε με τον καιρό σε διάφορα σαμάρια, πήραν αυτά μαζί τους τις μητρικές συνήθειες και ανάγκες και πήγαν πέρα από τους ωκεανούς να πλέξουν το κερδί και να δημιουργήσουν νέες κυψέλες. Ανεξάρτητες με δικό τους ρυθμό, αρμονισμένες στις νέες συνθήκες που του όριζε το κλίμα, η τροφή και η απόσταση. Ωστόσο η αρχική φυσιγνωμία της

---

⁴⁴ Ν. Τρουλλινού [2018], Ο Καζαντζάκης, η Αγγλία και η πρώτη μέρα του πολέμου, <http://www.efsyn.gr/arthro/o-kazantzakis-i-agglia-kai-i-proti-mera-toy-polemoy>, [ανακτήθηκε 24/10/2018].

ράτσας δεν χάθηκε μα δημιούργησε ένα νέο τύπο ανθρώπου, τον εγγλέζο που μπορεί μετέπειτα να έγινε αυστραλιανός η αμερικάνος όμως πάντα έμενε εγγλέζος. Αυτός είναι και ο λόγος που η ενότητα διατηρήθηκε τόσο βαθιά και ελεύθερη.

Αυτή η ανοιχτή κοινωνία έχει τη δικιά της ιστορία. Η έλευση των Ρωμαίων έβαλε τάξη στο κέλτικο χάος. Οι Κέλτες γοητεύτηκαν από τους νέους κατακτητές που δεν τους επέβαλλαν αλλαγές στη θρησκεία, τις συνήθειες, ούτε στην γλώσσα. Η εσωτερική ελευθερία που παρείχαν τους έκανε να έρθουν πιο κοντά και να αρχίσουν να εμπιστεύονται τους Ρωμαίους. Οι Κέλτες δεν επαναστατούσαν πια αλλά όσο περνούσε ο καιρός γίνονταν ένα με την ράτσα των Ρωμαίων με αποτέλεσμα να απλωθεί ειρήνη στον νησί της Αγγλίας. Με την έλευση των Σαξόνων ήρθε μαζί και μια στοιχειώδη και σίγουρη κοινωνική και οικονομική οργάνωση. Η ελευθερία αλλά και πολλές άλλες αξίες αποτελούν γερά θεμέλια της ατομικής και ομαδικής ζωής τους. Ο κάθε ένας είναι απόλυτος κυρίαρχος στο σπίτι του και στην ψυχή του. Αξιοσημείωτο είναι πως και η γυναίκα είναι ελεύθερη δίπλα στον άντρα και έχει τα ίδια δικαιώματα με αυτόν. Μπορεί να έχει την δική της περιουσία να βρίσκεται στα συμβούλια και να παραθέτει ελεύθερα την γνώμη της. Επίσης όποιος απατήσει την γυναίκα τιμωρείται με θάνατο το ίδιο ισχύει και για τις γυναίκες. Με δεδομένα τα παραπάνω οι γυναίκες δεν αποτελούσαν παιχνίδι στα χέρια των άλλων αλλά στέκονταν δίπλα στον άντρα τους στην ειρήνη και στον πόλεμο. Οι Σάξονες διαθέτουν σίγουρη σκέψη, είναι πεισματάρηδες, ωστόσο αγαπούν την ατομική ελευθερία και αγωνίζονται για αυτή. Παρομοιάζεται η ψύχη τους με κάστρο, που όταν δεν επιθυμούν να μπει κάποιος μέσα σ' αυτήν σηκώνουν τα κρεμαστά γιοφύρια. Γι αυτό και βλέπει την καρδιά του ανθρώπου να μην μπορεί να ησυχάσει, να θέλει ελευθερία. Περίμενε ανήσυχη και ανυπόμονη για αρκετά χρόνια με την νορμανδική κατάκτηση μέχρι να έρθει η ώρα της απελευθέρωσης. Όλη η κοινότητα της Λόντρας μάχεται για τις ελευθερίες της. Οι έμποροι πλέον αποκτούν δύναμη και διεκδικούν δικαιώματα όπως και άλλες ομάδες ανθρώπων ωστόσο γνωρίζουν ότι μόνο με οργάνωση θα επιτευχθεί ο στόχος τους.

Πόσο δημιουργικά και ευχάριστα ο Καζαντζάκης εισάγει τους αναγνώστες, στην περίπτωση μας τους μαθητές, στις ιστορικές πολιτισμικές καταστάσεις. Με αφορμή μια συνομιλία με έναν άγγλο, ο Καζαντζάκης παρατηρεί πως οι εγγλέζοι όταν μιλούν το μυαλό τους γυρνάει και στις πέντε ηπείρους, περνά δηλαδή στη συνέχεια αυτής της πολιτισμικής κοινωνίας μέσα πλέον από τις πολιτικές, ιμπεριαλιστικές και αποικιοκρατικές, των Άγγλων. Εύστοχα σημειώνει ότι τίποτα δεν φαίνεται μακριά σε έναν άγγλο καθώς μετατοπίζεται με άνεση από την μια ήπειρο στην άλλη. Μπορεί να ταξιδεύει σε μακρινές χώρες ωστόσο πάντα θα κουβαλάει την Αγγλία στην καρδιά του αλλά και πάντα θα παραμένει ανοιχτός σε νέες προκλήσεις. Αυτή η «πλατιά» σκέψη είναι η αρχή της πολυπολιτισμικότητας, που χαρακτηρίζει χωρίς να την απειλεί την

αγγλική κοινωνία. Στο Κόβεντ-Γιάρντεν βλέπει τη μεγαλύτερη λαχαναγορά του Λονδίνου και την Όπερα. Παρατηρεί αριστοκράτες και μονάρχες, ευγένεια και εμπόριο, δυο αντίθετες κοινωνικές τάξεις που συνεργάστηκαν άψογα. Στην Μεγάλη Βρετανία η τάξη της αριστοκρατίας δεν κρατάει τις πόρτες κλειστές σε αυτούς που πλούτισαν με την πειρατεία ή το εμπόριο. Αντίθετα θεωρεί ότι όποιος είναι άξιος μπορεί να συνυπάρξει μαζί τους. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένδειξη ελευθερίας καθώς υπάρχει αξιοκρατία. Όσοι ξένοι φέρνουν μια τέχνη είναι επίσης ευπρόσδεκτοι καθώς με αυτόν το τρόπο μεγαλώνουν την δύναμη της Αγγλίας. Η δύναμη των με αλληγορική δύναμη παραδειγμάτων του είναι αξιοσημείωτη. Ένα περιστατικό που τονίζει την ελευθερία αλλά και την αξιοπρέπεια των λαών είναι αυτό των δυο υποταχτικών κατά τη διάρκεια δίκης από τον άρχοντα τους. Μια μέρα δυο χωριάτες μάλωναν για κάποιο χωράφι και καταδικάστηκαν από τον άρχοντα να παλέψουν και όποιος βάλει τον άλλο κάτω θα πάρει το χωράφι. Πάλευαν σχεδόν όλη μέρα μέχρι που είχαν πια εξαντληθεί μα ο άρχοντας δεν τους έδινε την άδεια να σταματήσουν ώσπου ο ένας από τους δυο φτάνει στην άκρη ενός γκιρεμού. Εκείνη τη στιγμή με μια κίνηση ο αντίπαλος τον λυπήθηκε και τραβώντας τον του έσωσε την ζωή. Οι δυο χωρικοί όπως και οι αστοί που βρίσκονταν εκεί συγκινήθηκαν από το περιστατικό και ζήτησαν από τον άρχοντα στο εξής να τους επιτρέπει να κρίνουν μόνοι τους τις διαφορές τους.

Ο Καζαντζάκης ως η φωνή διαμεσολάβησης μιας διαφορετικής προσέγγισης και ερμηνείας της αγγλικής ιστορίας κάνει πράξη με τη στάση και τη συμπεριφορά του αυτήν την καινοτόμο διαδρομή κατανόησης του κοινωνικού και πολιτισμικού γίγνεσθαι. Επισκέπτεται μεταξύ άλλων και το βρετανικό μουσείο που το παρουσιάζει ως αρχοντικό. Θεωρεί ότι είναι μεγάλη ευτυχία να χάνεται κανείς στους απέραντους διαδρόμους που προσφέρει το μουσείο στο κοινό του. Φαντάζεται τον εαυτό του και τον επισκέπτη να χάνεται από την μία άκρη του καιρού και του κόσμου στην άλλη για μέρες ολόκληρες και να μην το χορταίνει. Κινείται στους «υπόγειους και ανομολόγητους χώρους» των διάσημων εκθεμάτων και των υψηλών συμβολισμών και συλλογίζεται πως θα αντιδρούσε σε μια ενδεχόμενη καταστροφή του μουσείου και πόσο δύσκολο θα του ήταν να σώσει μόνο κάποια από τα αναρίθμητα αγαθά που φυλάσσονται εκεί. Μετά από το εξωφρενικό μαρτύριο, όπως το αποκαλεί ο ίδιος, καταλήγει ότι περισσότερο από τα ελληνικά μάρμαρα της τέλει ισορροπίας και της αρμονικής αρχιτεκτονικής και τις ανατολικές – περσικές μινιατούρες της απίστευτης αισθητικής και ελαφρότητας, θα αγωνιζόταν να σώσει τα ασσυριακά ανάγλυφα με την πληγωμένη λιόντισσα του ανθρώπινου πόνου. Η αιρετική σκέψη του Καζαντζάκη τον οδηγεί στους «διαδρόμους» του μουσείου και της ζωής, δίπλα στις μεγάλες στιγμές του πολιτισμού, εκεί που ο άνθρωπος πέρα από το θείο και το ιδεώδες συναντά τη

δυσκολία και τον πόνο. Με τις επιλογές του θυμίζει τη ρήση του Τσόμσκι, σύμφωνα με την οποία αναζητούμε τους ήρωες και ξεχάσαμε τις ιδέες.

Σε όλα αυτά τα διανοητικά του ταξίδια ο Καζαντζάκης θεμελιώνει τις παρατηρήσεις του σε μια εμπειριστατωμένη γνώση της Ιστορίας, με μια αξιοθαύμαστη δοκιμαστική γραφή, αλλά έως εκεί. Δε φιλοδοξούσε να γράψει Ιστορία, γι αυτό ίσως μπορούμε να αναγνωρίσουμε στο λόγο του τη μαρτυρία με τρόπο καινοτόμο. Αναγνώριζε, άλλωστε εκ των υστέρων τις «αστοχίες» του, γιατί δεν ενδιαφέρθηκε για μια συστηματική ανάλυση των πολιτικών και των γεγονότων. Η Νίκη Τρουλλινού αναφέρεται στην πίκρα του, που θα περάσει στην Ιστορία σε μικρή χειρόγραφη παράγραφο στη σελίδα αφιέρωσης του «Ταξιδεύοντας Αγγλίας»: «*Το βιβλίο τούτο γράφτηκε πριν από τα Δεκεμβριανά και πριν από την Κύπρο. Δεν ξέραμε τότε, τώρα ξέρουμε [...]. Εξω από τα σύνορα της Αγγλίας κυκλοφορεί ένα άλλο εγγλέζικο πουλί, μάρκο, με κόκκινο ραμφί και κόκκινα νύχια αιματομένω*». Ο Καζαντζάκης ακόμη κι όταν έδειχνε να στέκεται απέναντι στους επώνυμους της Ιστορίας και στις μεγάλες ξεχωριστές στιγμές της, είχε το νου και το βλέμμα του στραμμένο στις αντιδράσεις της κοινωνίας, στους πολλούς ανώνυμους και άγνωστους πρωταγωνιστές της καθημερινότητας. Η κήρυξη του πολέμου και η πρώτη ημέρα που ηχούν οι σειρήνες δεν του φέρουν στη σκέψη πολιτικούς και στρατιωτικούς της εποχής, γεωγραφικές και εθνικές διεκδικήσεις, ιδεολογικές αντιπαραθέσεις, στρατιωτικές τακτικές⁴⁵. Στα αφανή και υπόγεια, κυριολεκτικά και μεταφορικά, της κοινωνίας επιλέγει να αναφερθεί. Η κάθοδός του στο καταφύγιο μια επιβεβαίωση της ιστορίας των πολλών: «*ο πάστορας, το νιόπαντρο ζευγάρι, ο πολισμάνος, οι νέοι με τις μάσκες, η στρουμπουλή κυρία που τρώει το μήλο της, ένα παλιό «Τιπερέν» από το στόμα όλων και το χαρτάκι με το όνομα του καθενός στην τσέπη, εισιτήριο για τον θάνατο και για τη ζωή*»⁴⁶.

3.2 Ο κλάδος της διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς γεννήθηκε και αναπτύχθηκε κυρίως στη Δυτική Ευρώπη ακολουθώντας τις φιλοσοφικές αναζητήσεις που έλαβαν χώρα κατά τον 19ο και τις αρχές του 20ού αιώνα σχετικά με θέματα διατήρησης ιστορικών κτηρίων. Η διαχείριση αναπτύχθηκε χάρη σε συμφωνίες που υιοθετήθηκαν στη Δυτική Ευρώπη και στη συνέχεια σε διεθνές επίπεδο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Περιλαμβάνει μια σειρά από χαρακτηριστικά και στοιχεία, που επιθυμούμε να διασώσουμε, να διατηρήσουμε και να προβάλλουμε από το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον καθώς και άυλα αγαθά με υψηλή πνευματική, ιστορική, θρησκευτική και συμβολική αξία. Ως προς αυτόν το χώρο της άυλης κληρονομιάς,

⁴⁵ Για τη θεωρία και τις σχολές της ιστορικής επιστήμης: Ε. Βόγλη [2015], *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για το επάγγελμα του*, ΣΕΑΒ.

⁴⁶ Ν. Τρουλλινού [2018], Ο Καζαντζάκης, η Αγγλία και η πρώτη μέρα του πολέμου, <http://www.efsyn.gr/arthro/o-kazantzakis-i-agglia-kai-i-proti-mera-toy-polemoy>, [ανακτήθηκε 24/10/2018].

των ιδεών, των πεποιθήσεων και των συμβολισμών, σχεδιάζουμε ένα επιμορφωτικό σεμινάριο, στο οποίο πρωτεύουσα θέση κατέχει ο διάλογος για τους μηχανισμούς που μετέρχεται ο Καζαντζάκης για να «διαμεσολαβήσει» όλο αυτό το ιδεολογικό υλικό που συγκροτεί τη συλλογική μνήμη και παρέχει τα ερείσματα ανακατασκευής και ενδυνάμωσης της κοινωνίας, εγχείρημα που σε κάποιες περιπτώσεις συνδέεται και με τη δυσχερή περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Η επιλογή μας αφορά σε προβεβλημένες προσωπικότητες της αγγλικής ζωής που προτάσσει στο βιβλίο του ο Καζαντζάκης και εστιάζεται όχι τόσο πολύ στο μύθο τους, όσο στην επίδραση που οι ιδέες τους έχουν στην ανασυγκρότηση του παρελθόντος μέσα από τα αιτήματα του παρόντος. Το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι αυτή η περιπλάνηση στο χώρο των επώνυμων ιδεών, απογυμνωμένη από την υπέρμετρη σχεδόν απόκοσμη οπτική και τοποθετημένη στους ζωτικούς χώρους της κοινωνίας, αποκτά μια ευρεία διάσταση, και μπορεί να λειτουργήσει ως θετική πρακτική δημόσιας ιστορίας σε περιόδους κρίσεων. Η «μέθοδος» που ο Καζαντζάκης αποφασίζει να διερευνήσει τον κόσμο των ιδεών των σημαντικών προσωπικοτήτων, συχνά μέσα από αβίαστες συζητήσεις που ενίοτε λαμβάνουν τη μορφή άτυπων συνεντεύξεων με επιλεγμένους άγγλους πληροφορητές, συνιστά μια πρώιμη μορφή προφορικής ιστορίας και συγχρόνως μια μελέτη των μηχανισμών κατασκευής και αναπαραγωγής της μνήμης.

Στο τρίτο κεφάλαιο του έργου *Ταξιδεύοντας Αγγλία*, με αφορμή τη συζήτηση του Καζαντζάκη με έναν νεαρό εγγλέζο έρχεται στο προσκήνιο ο μεγάλος Βρετανός διηγηματογράφος, ποιητής και μυθιστοριογράφος Τζόζεφ Ράντγιαρντ Κίπλινγκ.. Η φωνή των εγγλέζων αμέσως αλλάζει γίνεται πιο θερμή όταν έρχεται η συζήτηση σε ένα τόσο σπουδαίο πρόσωπο της λογοτεχνίας και όχι μόνο. Στη μνήμη και στη συνείδηση της αγγλικής παράδοσης ο Κίπλινγκ ήταν ένας από τους πιο δημοφιλείς διανοούμενους στην Αγγλία, τόσο στην πεζογραφία όσο και στο στίχο, στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα. Μάλιστα το 1907 τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας και έγινε ο πρώτος αγγλόφωνος και νεότερος σε ηλικία συγγραφέας που κέρδισε το βραβείο αυτό.

Ο Καζαντζάκης παρουσιάζει τον Κίπλινγκ ως ποιητή του λαού, με ιδιαίτερη δηλαδή επίδραση στη μετάφραση των αξιών του παρελθόντος και στη διαμόρφωση μέσω της μνήμης μιας ενισχυμένης αγγλικής ταυτότητας που προφυλάσσει τη συνοχή της κοινωνίας σε δύσκολες περιόδους. Οι αναφορές είναι ενδεικτικές, κυρίως όταν επιτάσσουν ως χρέος των ανθρώπων και κυρίως των εγγλέζων να πηγαίνουν ενάντια στο ρεύμα, να στέκονται άγρυπνοι φρουροί της ψυχής τους και του κόσμου, να συγκεντρώνουν τη δύναμη τους και να μην αφήσουν ποτέ να τους κυριέψει πανικός. Η ψυχή του αληθινού ανθρώπου πρέπει να συμμαχήσει με την παγκόσμια ορμή, να συμβαδίσει με τον κύριο των δυνάμεων και να πολεμάει μαζί του το φόβο την

τεμπελιά και την αδράνεια. Ως ανώτατο αγαθό του ανθρώπου σημειώνεται ο χαρακτήρας, η στερεή θέληση και η οργανωμένη πειθαρχημένη δύναμη. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο ποίημα 'Αν'. Βέβαια τα περισσότερα ποιήματα του Κίπλιγκ είναι εμπνευσμένα από τα επιβλητικά επιτεύγματα της Μεγάλης Βρετανίας του 19ου αιώνα και της αποικιακής αίγλης της βικτωριανής εποχής. Ωστόσο ο διδακτικός τόνος είναι διακριτικός, γίνεται αισθητός, χωρίς ωστόσο να ενοχλεί. Γίνεται μέρος μιας πετυχημένης ρητορείας μνήμης, που ενέχει την απαρίθμηση των ψυχικών και ηθικών ιδιοτήτων που κυριαρχούν στην ανθρώπινη ζωή και ακολουθούν την ανάγκη αντίστασης σε απαιτητικούς καιρούς παγκόσμιων συρράξεων⁴⁷.

Ακολουθώντας διαφορετικές κοινωνικές αφορμές, που αγγίζουν τη συμβολή της πανεπιστημιακής αγωγής στην οικοδόμηση της κοινωνικής βελτίωσης και συνοχής, ο Καζαντζάκης αναφέρεται στον Ρογήρο Μπέικον, πολυχιδή προσωπικότητα του Μεσαίωνα και ηγετική μορφή της Οξφόρδης. Φυσικός, χημικός, μαθηματικός, γιατρός, φιλόσοφος, ήταν αυτός που έβαλε τα θεμέλια της εμπειρικής παρατήρησης. Θεμέλια γερά, εγγλέζικα, της επιστήμης. Στον σκοτεινό όμως αυτό 13ο αιώνα κανείς δεν άκουγε το θετικό αυτόν θεμελιωτή της επιστήμης. Οι συνάδελφοι του τον έβριζαν και τον αποκαλούσαν μάγο και αιρετικό. Παρά τις κατηγορίες ο ίδιος δεν σταμάτησε ποτέ να πιστεύει τις προοδευτικές του ιδέες. Υποστήριζε ότι τέσσερις είναι οι πηγές της αμάθειας: Η ματαιοδοξία, η πίστη στις γνώμες του όχλου, το σέβας στις γνώμες των σοφών και η συνήθεια. Εφ' όσον νικηθούν οι παραπάνω εχθροί ο κόσμος θα ανοιχτεί διάπλατα μπροστά στα μάτια των ανθρώπων. Ο Μπέικον ατρόμητος μάζεψε νέους στην Οξφόρδη και προσπαθούσε να τους μεταφέρει τις ιδέες του. Πίστευε ακλόνητα στην παντοδυναμία του νου όταν φυσικά προχωρεί πατώντας στερεά στη γη. Στο τέλος υπέφερε πολύ, πλήρωσε ακριβά την υπεροχή του, καταδιώχτηκε, φυλακίστηκε δεκατέσσερα χρόνια και πεθαίνοντας είπε με πικρία : *μετανιώνω που τόσο μόχτησα πολεμώντας την αμάθεια*.

Ο Θωμάς Ουίκλιφ εμφανίστηκε έναν αιώνα ύστερα από τον πρωτομάρτυρα Μπέικον. Ήταν θρησκευτική φωνή, περήφανη, που καταργούσε τους μεσάζοντες μεταξύ θεού και ανθρώπου και ζητούσε να ελευθερώσει την συνείδηση από τα νύχια της παπικής εκκλησίας. Πίστευε ότι όλοι οι άνθρωποι είναι αντιπρόσωποι του θεού επί της γης με αποτέλεσμα οι τότε επίσκοποι να επιθυμούν από τον πάπα να τον αναθεματίσει. Πρώτος ο Ουίκλιφ χρησιμοποίησε στη γραφή την εγγλέζικη ομιλούμενη γλώσσα που κανείς ως τότε δεν είχε καταδεχτεί να γράψει. Επίσης με ειρωνεία καταδίκασε τα συγχωροχάρτια. Ο λαός τον ακολουθούσε όπου πήγαινε και άκουγε με ενθουσιασμό τα λόγια του. Λίγο αργότερα τον διώχνουν από την Οξφόρδη. Ο ίδιος καταφεύγει σε

---

⁴⁷ Για ζητήματα μελέτης μνήμης βλ. Αμ. Σαλβάνου [2017], *Η συγκρότηση της προσφυγικής μνήμης. Το παρελθόν ως ιστορία και πρακτική*, Αθήνα: Νεφέλη, 19 – 27

ένα χωριό και μεταφράζει στη λαλούμενη γλώσσα τη βίβλο και την παραδίδει στον λαό. Με την μεγάλη αυτή αλλαγή ένας καινούριος κόσμος ανοίγεται μπροστά στα μάτια του λαού καθώς για πρώτη φορά καταλαβαίνουν τον λόγο του θεού χωρίς την μεσολάβηση πάστορα. Στη συνέχεια ιδρύει τάγματα, τους φτωχούς ιερείς, και τους στέλνει σε όλη την Αγγλία να κηρύξουν τις ιδέες του. Ο υπερήφανος προφήτης αφού είχε εξαντληθεί από τα μαρτύρια και τους κόπους πεθαίνει. Το απελευθερωτικό του κίνημα ωστόσο θα συνεχίσει να απλώνεται και να παίρνει τις μάζες.

Η διαμόρφωση της προσωπικότητας του υπεύθυνου άγγλου πολίτη, του τζέντλεμαν, δεν συνιστούσε μια εύκολη και συγκυριακή εξέλιξη μέσα στο βρετανικό πολιτισμό. Αποτέλεσε το δημιούργημα πνευματικών και κοινωνικών αγώνων, στους οποίους ενεπλάκησαν μεγάλες προσωπικότητες και ισχυρά ιδεολογικά ρεύματα. Χώροι έκφρασης αυτής της πολιτισμικής μνήμης, που πάνω στην οποία επινοήθηκαν παραδόσεις, ήταν τα περίφημα αγγλικά πανεπιστήμια. Από εκεί προήλθε η απόλυτη ανατροπή: Ιτον. Οξφόρδη, Κέμπριτζ! Ή αλλιώς, η τυπογραφία αιώνες πριν, η μετάφραση του Ευαγγελίου και ο περιορισμός της δύναμης της Παπικής Εκκλησίας, η αφύπνιση των αστών, οι μηχανές, η περίφημη Βιομηχανική Επανάσταση και η ανάγκη μιας μορφωμένης πολιτικής και οικονομικής ελίτ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Άντονι Κένι, Ιστορία της δυτικής φιλοσοφίας/ Πανεπιστήμιο Οξφόρδης, Εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2005, σελ 38

Αγγλική Wikipedia, ανακτήθηκε 6 Απριλίου 2018, από
<https://en.wikipedia.org/wiki/Gentleman>

Ελληνική Wikipedia (2018). Ανακτήθηκε 23 Μαΐου, από
https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9D%CE%AF%CE%BA%CE%BF%CF%82_%CE%9A%CE%B1%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B6%CE%AC%CE%BA%CE%B7%CF%82

Έλλη Αλεξίου, Για να γίνει μεγάλος, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1988, σελ. 100

Ε. Αλεξίου- Γ. Στεφανάκης, Νίκος Καζαντζάκης Γεννήθηκε για την δόξα, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1983, σελ. 22

Ελένη Καζαντζάκη (1998), Νίκος Καζαντζάκης ο Ασυμβίβαστος, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα σελ 69

Ίδρυμα Καζαντζάκη (2018). Ανακτήθηκε 15 Μαΐου, από
<https://www.kazantzaki.gr/gr/short-biography>

Καραγάτσης Μ, Περιπλάνηση στον κόσμο, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2011, σελ 91

Νίκος Καζαντζάκης, Ο Φρειδερίκος Νίτσε εν τη φιλοσοφία του δικαίου και της πολιτείας : Εναίσιμος επί υφηγεσίαι διατριβή / Νίκου Καζαντζάκη , Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα, σελ 46

Νίκος Καζαντζάκης, Ταξιδεύοντας Αγγλία, Εκδόσεις Καζαντζάκη, Αθήνα, σελ 33

Πήτερ Μπηαν, *Νίκος Καζαντζάκης*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1983, σελ 55

Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλη, Χ., Τουλούπα, Σ., Πολιτισμική Διαχείριση, Τοπική Κοινωνία, Βιώσιμη Ανάπτυξη. Ελληνικά Ακαδημαϊκά

Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα (ΣΕΑΒ). Αθήνα 2015, σελ 127

Τάσος Βουρνάς -Κούλα Ξηραδάκη, Οι αφορισμένοι από το κατεστημένο: Νίκος Καζαντζάκης, εκδόσεις. Μπούζα, Αθήνα 1979, σελ. 228

Χ. Κουλούρη , *Αθλητισμός και όψεις αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα: Εκδόσεις Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών (Ε.Ι.Ε.), Αθήνα 1997,σελ 122

Eric Dunning, [1994]. *The Folk Origins of Modern Soccer* . C.R.S.S./Leicester University Press, Leicester.

J.A. Mangan [2000], *Athleticism in the Victorian and Edwardian Public School*, London : Frank Kass Publishers.

J.A. Mangan [ed / 2002], *Reformers, Sport, Modernizers: Middle – class revolutionaries*, London : Frank Kass Publishers.

John Bridges, *How to be a gentleman*, Εκδόσεις Rutledge Hill Press ,1998, σελ 21

J. Nauright, T. J L Chandler , *Making men. Rugby and masculine identity*, London : Frank Kass Publishers, 1999, σελ 76

Lionel Casson, *Το ταξίδι στον Αρχαίο κόσμο*, Εκδόσεις ΜΙΕΤ (μορφωτικό ίδρυμα εθνικής τραπέζης), Αθήνα 2003, σελ 33

R. Holt , *Sport and the British. A modern history*, Oxford University press. 1990, σελ 120

Thompson, P. (2002), *Φωνές από το παρελθόν*, Μετάφραση P. Β. Μπούσχοτεν - Ν. Ποταμιάνος, Εκδόσεις Πλέθρον: Αθήνα, σελ 56

